bilgi nedir?

david pears
çeviren: abdülbaki güçlü

Bilim ve Sanat

Bilgi Nedir ?

David Pears (1921) Locke, Hume, Berkeley, Russell, Wittgenstein gibi ada kökenli filozofların metinlerinden yola çıkarak yaptığı incelikli felsefe çözümlemeleriyle tanınan İngiliz felsefeci. Pears, çalışmalarını büyük ölçüde 20. yüzyıl çözümleyici felsefesi çerçevesinde tartışmasız en çok çalışmanın yapıldığı "bilgi felsefesi," "zihin felsefesi," "dil felsefesi" alanlarındaki sorunlar üstüne yoğunlaştırmıştır. Üniversitede çalıştığı süre boyunca genelde "dil felsefesi" ağırlıklı, daha özeldeyse "doğruluk kuramları" ile "anlam felsefesi" üstüne yoğunlaşan dersler vermiştir. İlk bakışta ikincil ya da salt açımlayıcı bir değer taşıdıkları yönünde bir izlenim uyandırsalar da, Pears'ın hemen bütün çalışmalarında ödün vermeden uyguladığı, çoğu yerde kendine özgü ayrıntılarıyla keşfedilmeyi bekleyen dil yönelimli çözümlemelerinin felsefe alanına birbirinden değerli katkıları olmuştur. Pears, felsefeye adım atışının ilk yıllarında yakın arkadaşı Brian McGuiness ile birlikte Wittgenstein'ın *Tractatus Logico-Philosophicus* başlıklı yapıtını Almanca'dan İngilizce'ye çevirmiştir. Bu aynı dönemde filizlenen Wittgenstein'ın dile dayalı soruşturma yöntemine yönelik ilgisi, yaşamının hemen her aşamasında hız kesmeden kat kat yoğunlaşarak sürmüştür. Nitekim iki ciltten oluşan oylumlu çalışması *False Prison*'da (Yanlış Tutukevi), ölümünden sonra yayımlanmış yazılarından kimi el yazması olarak kimi daktilo edilmiş halleriyle yayımlanmayı bekleyen yazılarına dek, Wittgenstein felsefesinden geriye kalan izleri içerdiği düşünsel olanaklara ışık tutacak biçimde sürmüş; ilk yazılarından en son yazılarına Wittgenstein'ın geçirdiği düşünsel evrimin hemen bütün uğraklarını ayrıntılarıyla incelemiştir. Yerleşik yorumlara düşürdüğü eleştirel gölge nedeniyle önemli yankılar uyandıran söz konusu çalışmanın ilk cildinde, "önceki dönem" ile "sonraki dönem" arasında sıkça yapılan ayrımın temelsizliğini sağlam uslamlamalarla tanıtlamış, Wittgenstein felsefesinin kendi içinde son derece anlamlı bir "parçalı bütünlüğü" bulunduğunu, belli bir kesit alınarak tek bir kuram ya da öğreti çatısı altında genelleştirilemeyecek "kesintili bir süreklilik" taşıdığını savunmuştur. Bu bağlamda düşünürün *Tractatus*'a ortaya koyduğu temel görüşlerin, özellikle de "tekbencilik" ile "görüngücülük" açıklamalarının ölümünden sonra yayımlanan *Felsefece Soruşturmalar*'ı anlamak için kilit değerde bir önemi bulunduğunu ileri sürmüştür. Çalışmanın ikinci cildindeyse, Wittgenstein'ın "kural kavramı" ile "kural izleme tasarımı"ndan yola koyularak dillendirdiği "özel dil uslamlamasının temelsizliği" savunusunu, Kripke'nin buna getirdiği yorumda sunulu bulduğu içerimlerden yararlanarak çok daha geniş bir çerçeveye oturtmuştur. Pears'ın seçkin felsefe dergilerinde yayımlanmış çok sayıda yazısı bulunmaktadır. Günümüzde bunlardan kimileri, en azından çözümleyici felsefe çevrelerinde, felsefeye yeni başlayanlara öncelikle okumaları salık verilen, pek çok bakımdan alanın klasikleşmiş metinleri olarak değerlendirilmektedir. *Bilgi Nedir?* bu türden metinlerin en güçlüsü olmasa bile özgün örneklerinden biridir.

What is Knowledge?
David Pears

çeviren: Abdülbaki Güçlü
yayıma hazırlayan: Sarp Erk Ulaş
kapak tasarımı: Mustafa Okan
dizgi: Erkil Özkıyacı
baskı: Ertem Matbaası-4258225

ISBN 975-7298-37-9

© David Pears, 1964
© Torchbook Library Edition, 1971
© Bilim ve Sanat, 2003
birinci basım: Bilim ve Sanat, Ankara, 2004

Bilim ve Sanat Yayınları
Konur Sokak No: 11/A Kızılay 06650, Ankara
Tel: (0312) 4175901 Fax: (0312) 4193508
bilgi@bilimvesanat.com

Bilgi Nedir ?

David Pears

çeviren
Abdülbaki Güçlü

Bilim ve Sanat

Kaynakça bilgisi:
David Pears, *Bilgi Nedir ?*
çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat,
Ankara, 2004, 136 sayfa.

İçindekiler

Çevirmenin Sunuşu	*7*
Sunuş	*9*
I	*13*
II	*31*
III	*37*
IV	*45*
V	*51*
VI	*63*
VII	*85*
VIII	*103*
Kaynakça	*111*
Kitapta Anılan Felsefe Yapıtları İçin Türkçe Kaynakça	*113*
Kitapta Geçen Felsefe Terimleri İçin Sözlükçe	*115*

Çevirmenin Sunuşu

"Bilgi Nedir?" sorusu öylesine yalın bir felsefe sorusudur ki, soru bir başka felsefe sorusundan yardım almadan, bilgi tasarımımızı oluşturan değişik felsefe kavramlarını sorunun içine katmadan salt kendisi düşünülerek peşine düşüldüğünde bir yerden sonra düğümlenerek önü alınamaz bir olanaksızlığa bırakır kendini. Platon ile Aristoteles'ten bu yana felsefe araştırmasının önünde ne vakit böyle bir olanaksızlıkla karşılaşılmışsa, sorunun sorduğunda ayrımlar yapma yoluna gidilmiş, soruyu başka sorulara bölerek öncelikle sorunun araştırı ufkundaki tıkanıklığın açılması gerektiği düşünülmüştür.

Pears da "soru sorarak düşünme geleneği" içinde yer alan *Bilgi Nedir?* adlı kitabında soruyu başka sorulara bölerek ilerliyor. Bir yandan soruyu ustaca parçalarına ayırarak daha küçük sorular çıkarıyor ortaya, öbür yandan ortaya çıkardığı sorucukları bilgi sorunuyla temel bağlarını koparmadan tek tek en ince ayrıntılarına varıncaya dek soruşturuyor. Ancak değme bir "çözümleyici felsefeci"den beklendiği

üzere, yaptığı bütün bölümlemelerin yeter bir nedenlerinin bulunmasına, bilgiyi kavrama sürecinde olmazsa olmaz bir değerge taşımalarına, gündelik dilin bağıtlarıyla uyum içinde olmalarına olabildiğince özen gösteriyor. Ama hepsinden önemlisi, kitap boyunca yaptığı her bölümlemeyi çözümleyici felsefe anlayışının bağlanımları uyarınca tek tek gerekçelendirerek temellendirme ödevini bir an olsun savsaklamıyor. Bir şeyin bilgisi hangi parçalardan oluşur? Kaç tür bilgi vardır? Hangi türden bilgiye nasıl bir yol izlenerek ulaşılır? Bir şeyi bilen o şeyi biliyor olduğunu da bilir mi? Bir bildirimin bilgi olup olmadığını değerlendirirken başvurulacak ölçütler nelerdir? Güvenilir bir bilgi var mıdır?

Pears'ın bilgi felsefesinin olduklarından daha fazla bölünemeyen en temel sorularının yol göstericiliğinde yürüttüğü "bilginin neliği" çözümlemesi, bilgi üstüne düşünürken pek çoğumuzun adımlamaya yanaşmadığı yolların aslında ne denli önemli olduklarını tanıtlamakla yetinmiyor; alt çözümlemelerinde geliştirdiği en az bilginin kendisi denli değerli ölçütlerle, değişik düşünsel araştırı izlencelerinde dirsek çürüten bilgi emekçilerini dağarcıklarındaki "paha biçilmez kesinlikler"in gerçekliklerini denetlemeye çağırıyor.

"Hiç kuşkusuz bilgi üstüne bilgi, tıpkı öteki bilgi türleri gibi, salt kendisi için peşine düşülmeye değer bir bilgidir."
David Pears

Sunuş

Bu kitapta onlarca soru soruluyor ama bunlardan yalnızca birkaçı yanıtlanıyor. Kitap, bilgi kuramına giriş kitabı olması amaçlanarak yazılmıştır. Ancak daha geniş görüşlü bir bakışla yaklaşıldığında kendisinden felsefeye giriş kitabı olarak da yararlanılabilir, çünkü felsefeye yaklaşmanın bir yolu da "Bilgi Nedir?" sorusu üstüne düşünmektir. Tıpkı Descartes'ın sorduğu gibi gerçekten ne ölçüde biliyor olduğumu soracak olursam kendime, bilgi denen şeyin ne olduğunu bilene dek yanıtlayamam bu soruyu. Ölçütler nelerdir? Hep aynı mıdırlar, yoksa ele alınan konuya göre bilgi türleri değiştikçe onlar da değişirler mi? Bilgi savında bulunan kişinin nasıl bir kimse olduğu, bu savı ne tür bir bağlamda dile getirdiği de bir ayrım yaratıyor olabilir mi acaba? Kimi durumlarda bir savın değerini belirlerken olağanüstü sağlamlıkta bir ölçüt kullanabiliriz, ama kimi başka durumlarda öne sürülen savın bilgisel değerini belirlerken bu denli şaşmaz kesinlikte bir sağlamlığı kullanmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Hiç kuşkusuz "Bilgi nedir?" sorusuna kestirmeden çarçabuk verilecek öyle yalınkat bir yanıt yoktur. Soru aynı bir ağacın kökleri gibi saçaklandıkça saçaklanır. Siz son derece geniş kapsamlı, kendi içinde bütünlüklü tek bir konuymuş gibi görüneni ele alayım dersiniz, ama bir de bakmışsınız ki konuyla doğrudan ya da dolaylı bağlantısı bulunan sorular sizi umulmadık ölçüde uzak diyarlara taşımış. Bu noktada gerçekten ne ölçüde biliyor olduğumu dile getirmeye çalışacak olursam, kuşkuculuğa bugün gösterilenin çok ötesinde bir ilginin yakıştığı öncelikle düşünülmesi gereken bir olanaklılıktır. Bir kuşkuculuk incelemesi, en azından sonuna dek götürülmüş biçimlerinin incelenmesi, kendisine karşıt kuramlardan birine, görüngücülüğe götürecektir bizi. Kuşkucu, görüngünün gerisine (sözgelişi, kendi duyu verilerimize) asla sızamayacağımızı, görüngülerin ötesinde yatanı bulgulayamayacağımızı öne sürerken, görüngücü bunun böyle olmasının zorunlu olduğunu çünkü onların ötesinde zaten bir şey bulunmadığını savunur: görüngü *gerçekliktir* ya da gerçeklik *görüngülerdedir*. Bir de üçüncü bir olanak vardır: görüngünün ötesinde keşfedilebilir bir şeyin yatıyor olabileceği.

Elinizdeki kitapta bu özel tartışma öbürlerine göre çok daha ayrıntılı bir biçimde betimleniyor, çünkü *Yenidendoğuş*'tan (Rönesans' tan) bu yana Batı Felsefesi'nde olan biteni anlamak tam da bu anlaşmazlığın içyüzünü anlamaktan geçiyor. Bilimin olanca hızıyla gelişme göstermesi, beş duyusuyla birlikte insan anlığının ne denli güvenilir bir kayıt aygıtı olduğunu, sınırlarının nerede başlayıp nerede sona erdiğini insanların kaçınılmaz olarak kendilerine sormalarını zorunlu kılmıştır. Üstelik kuşkucular, görüngücüler, bir de bu iki öbeğin dışında kalanların oluşturduğu topluluk arasında geçen üç köşeli çatışma bu yüzyılda hiç ara vermeden sürmüştür. Bu arada söz konusu çatışma, 1900'lerden bu yana felsefenin geçirmiş olduğu "dilsel dönemeç" sürecini anlamamız için bize bir yol sunuyor olması bakımından ayrıca önemlidir. Görünen o ki, eskiden ruhbilim kisvesi altında sunulan o aynı uslamlamalar şu günlerde dilbilimsel kılıkla sunuluyorlar; böylelikle hem bu iki sunum kipince ne türden bir ayrım yaratıldığını hem de yeni felsefe yapma biçiminin eskisiyle nasıl bir bağlantısı bulunduğunu görmek olanaklı oluyor.

Daha pek çok başka soru soruluyor kitap boyunca, ama hiçbirinin de izi sonuna dek sürülmüyor. Temel amacım bağlantıları sergilemek, felsefenin geleneksel sorularından hangilerinin "Bilgi Nedir?"

gibi temel bir sorudan kaynaklandığını göstermek oldu. Bu yüzden geleneksel felsefe sorularının üstünde daha çok dururken, gündelik sohbetlerde geçen bilgi savlarının çözümlenişi üzerinde daha az –ola ki çok az– durdum. Bu nedenle elinizdeki çalışmanın "dışındakiler dizelgesi"nin en az "içindekiler çizelgesi" uzunluğunda olacağı gün gibi ortadadır, birazdan kendisi konuşacak böylesi bir giriş kitabı için sanırım her ikisine de gerek yok.

David Pears
Cassis, 1964

I

Her bilgi kuramı "Bilgi nedir?" sorusuna verilmiş bir yanıttır. Bu soru, filozoflarca sorulan onlarcası gibi, ilk bakışta son derece yalın görünür. Hepimiz biliriz, en azından genel hatlarıyla bilginin ne olduğunu. Ama güçlükler tam da ayrıntıları doldurmaya başladığımız anda başgösterirler. Sözgelimi, bilginin karşıtı nedir? İnsanın bir şeyi kesinlikle bilmiyor olması demek, insanın o şeyi bilip bilmediğini dahi düşünmüyor olması mı demektir, yoksa insanın o şeyi gerçekte bilmiyorken biliyor olduğunu düşünmesi mi? Yanıt bunlardan hangisi olursa olsun, bilmiyor olmak tam olarak nedir? Kişinin kendisine yöneltilen bir soruya karşı vereceği yanıta dair hiçbir düşüncesi olmadığında duyumsadığı zihinsel boşluk mudur? Yoksa bundan daha olumlu birşey

midir? O kişinin bir yanıtı bulunuyor olabilir, ama yanlış bir yanıttır bu. Doğru da olabilir yanıtı, ama bu olsa olsa şans eseri doğru çıkmış bir kestirimdir yalnızca.

Yüzümüzü ne yana dönersek dönelim, kendimizi dal budak sarmış karmaşaların ortasında buluyor olacağımız gün gibi açık. Yine de "Bilgi Nedir?" sorusu son derece yalın görünüyor. Felsefe sorularına özgü bu aldatıcı yalınlık, çoğunluk istenmeyen bir etkiye yol açar. İnsanlar konunun aslında sorunun ortaya koyduğundan çok daha karmaşık olduğunu görünce, doğal olarak soruyu dizgeleştirmek, derli toplu bir biçimde düzene koymak isterler. Ne var ki, karmaşıklıklar incelenmeden doğru düzgün yapılamaz bu. Konu felsefe konusu olmayıp da bilimsel bir konu olsaydı, hiç kimse gecikmeden dolayı sabırsızlık göstermeyecektir; çünkü bilimde kuramların olguları beklemek zorunda oluşlarından daha açık bir şey yoktur. Hiç kuşku yok ki değme bir bölümlemeci daha alan çalışması yapılmamışken bir bölümleme dizgesi kurulmuş olduğunu görünce öfkeden kan beynine sıçrayacaktır. Oysa felsefede, üzerine gidilen konu hep yaşamlarının bir parçasını oluşturduğundan olacak, insanlar bir an önce ilerleme kaydetme beklentisi içinde olurlar. Platon, ilk dönem söyleşimlerinin birçoğunda bu beklentiyi de, beklentinin düşkırıklığına uğrayışını da olanca güzelliğiyle oyunlaştırmıştır.

Henüz tam anlamıyla yetkinleşmemiş bir düzeni ele alınan görüngüye oturtmaya çalışmanın yollarından birisi, bilginin ya bir zihin durumu olduğunu ya da bir zihin durumu olmadığını söylemekten geçecektir; tıpkı ateşin bir beden durumu olduğunu ya da bir beden durumu olmadığını söylemek gibi. Ancak bu yalınkat yanıt sorunu çözmez. Nitekim ateşi olduğu ya da bunalımda olduğu yönünde tek bir düşüncesi olmadan da bir kimsenin ateşi olabilir, hatta bunalımda da olabilir; ama bir şeyi kesinkes biliyor olduğu yönünde açık bir düşüncesi olmadan bir şeyi bilemez – yok eğer biliyorsa, bunun en azından çok özel bir açıklaması ol-

mak zorundadır; oysa bunun dışındaki başka durumlara bakılacak olursa, bırakın ateşin ya da bunalımın ne olduğunu bilmeyi, kişi olağandışı bir durumda olduğunu dahi bilmez. Yine de, "Bilgi bir zihin durumudur" savını anımsamak, savın kendisine aynı Platon'un *Söyleşimler*'inde Sokrates'in karşısında konuşanların verdiği ilk yanıtlara yaklaştığı gibi yaklaşmak yararlı olacaktır. Açık ki, savın hiçbir değişime konu olmadan başlangıçtaki ilk haliyle olduğu gibi kalması söz konusu değildir. Gelgelelim ayrıntılara daha bir yakından bakacak olursak, acaba savın ne ölçüde elden geçirilmesi gerekecektir?

"Bilgi nedir?" sorusunun pek çok felsefe sorusuyla paylaştığı bir başka özelliği daha vardır. Soru ilk sorulduğunda yaşamla yakından bağlantılıdır; ancak soruya verilen yanıt belirginleştikçe aralarındaki o yakın bağlantı giderek zayıflayarak kopma noktasına gelir. İnsanlar belli ki üstüne düşünmek için vakit bulur bulmaz sormuşlardır soruyu, yanıtın kendisi ya da yanıtın kendisi değilse bile en azından yanıtın başlangıcı yaşamlarında bir değişikliğe yol açmıştır. Nitekim biliyor olmaktan dolayı insanın tadına doyulmaz bir keyif duymasından daha doğal birşey olamayacağı gibi, gerçekten biliyor olmak ile yalnızca biliyor görünmek arasındaki ayrımın özenle altının çizilmesinden de daha sağlıklı birşey yoktur. Eski Yunan'daki ilk biçimiyle kuşkuculuk sürekli zarardan çok yarar getirmiştir. Bilgi kuramı kuşkuculuktan yararlı bir etki almayı yine de sürdürüyor, ama yalnızca ilk aşamalarında. Nitekim bilgi kuramında uç veren ufak tefek ilerlemelerin, daha bir ayrıntıda kalan gelişmelerin insanların yaşamları üzerinde çok az bir etkisi bulunur. Hiç kuşkusuz, bilgi üstüne bilgi, tıpkı öbür bilgi türleri gibi, salt kendisi için izi sürülmeye değer bir bilgidir. Ne var ki burada, çoğunluk felsefede karşılaşıldığı üzere ele alınan konunun gündelik yaşamdan aşama aşama kopuyor oluşu, felsefenin güçlüğünün kaçınılmaz bir sonucu olarak daha baştan göze alınıp olumlanmayacak olursa, yıkıcı bir o denli de

düşkırıcı olabilir.

Bilgi sorununun belli başlı öteki felsefe sorunlarıyla paylaştığı bir başka önemli özelliği daha vardır. Daha açık bir deyişle söylenecek olursa, bilgi sorunu öylesine genel bir sorundur ki kendi araştırma alanı içine kendisini de katar. Nitekim bilginin ne olduğunu biliyor olabileceğim gibi, bilmiyor da olabilirim. Bilgi sorunuyla yakından bağlantılı olan doğruluk sorunu da kuşkusuz yine bu aynı özelliği sergiler. Nitekim bir doğruluk kuramının daha en başta kendisi, doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir, bu demektir ki kendisi kendisine uygulanabilirdir. Özellikle bu türden bir sorun son derece çetin bir sorun gibi görünüyor. Bilgi meselesinde, genelde bilginin ne olduğunu bilebilirim yollu karmaşa yoktur yalnızca; daha demin değinilmiş bir karmaşa daha vardır ki, belli bir durumda bir şeyin öyle olup olmadığına dair hiçbir düşüncem olmasa bile, çok ender olmakla birlikte o şeyin öyle olduğuna dair bilgim olabilir, bildiğim şeyin bilgi olduğunu çoğunluk biliyorumdur, yok öyle değilse en azından bildiğim şeyin bilgi olduğunu düşünüyorumdur. İşte tam da bu nedenden ötürü kuşkuculuk sağlıklıdır. Genel olarak bilginin ne olduğunu biliyorsam, bilgi diye görme eğilimine girmiş bulunduğum bu tikel parçanın gerçekten bilgi olup olmadığını kendime sorabilirim demektir bu. Ancak bu karmaşa güçlüklere yol açar. Birşeyi biliyorsam, o şeyi bildiğimi de bilmem gerekir mi, o şeyi bildiğimi bildiğimi de bilmem gerekir mi? İyi güzel de nerede duracak bu böyle? Tek tek her aşamadaki zihinsel durumun birbirlerinden bağımsız olarak incelenmeleri, bilgi diye tanınmaları gerekir mi? Yoksa ilk aşamadaki bilgiden emin olmak, peşinden gelen aşamalardakileri de bir sonuca bağlayacağı için yeterli midir? Bilginin düşünümlü (dönüşlü) bir yapıda oluşunu ölçüyü kaçırmadan tam olarak resmetmek bir hayli güçtür. Bilgi, birincisi yalnızca nesneyi yansıtan, ikincisi nesneyi yansıtışıyla birlikte birinci aynayı da yansıtan, bu böylece sonsuza dek geriye dönen bir aynalar silsilesi gibi olabilir mi gerçekten?

Bu soruları yanıtlamaya girişmezden önce, ya da bilgiye yöneltilen herhangi başka bir soruyu, kuramın karşılık gelmek zorunda olduğu olguları araştırmamız gerekiyor. Öylesine çok bilgi türü, bunların her birinin de öylesine çok yönü var ki, kimi görüngüleri yok saymak, alanın yalnızca belli bir kesmini kapsayan bir kuram geliştirmek hiç de güç olmasa gerek. Ancak hiçbir şeyin yok sayılmadığından emin olmanın bir yolu işe kabataslak bir bilgi türleri bölümlemesiyle başlamaktır. Bilgi türlerini nasıl bölümlemek gerekir? Aralarındaki önemli ayrımlar nelerdir? Görünüşe göre bilmenin en çarpıcı özelliği, bilinebilen şeylerin birbirlerinden değişik değişik olmalarıdır. Kimileyin "bilmek" eyleminden sonra bir adıl gelir, bir kişinin ya da bir yerin adı gibi; kimileyin de bir adıl tümceciği gelir, birşeyin öyle olduğunu bildiğimi savladığımda olduğu gibi. Olguların bilgisi ile olgu olmayan şeylerin bilgisi arasında bir ayrıma yol açar bu doğrudan. Kimi dillerde bu ayrım iki ayrı sözcük kullanılarak – sözgelişi, *savoir* ile *connaître* – belirtilir. İngilizcede Russell'ın terimcesini kullanarak olgu olmayan şeylerin bilgisine "tanıyarak bilme" ya da "tanıma" demek en iyisi galiba. Bir de en az bu ikisi denli önemli bir üçüncü bilgi türü vardır ki o da yöntem bilgisidir ya da – daha genel bir anlamda söylenirse – bir kişinin birşeyi nasıl yapacağını biliyorken bildiği. Bu üç ayrı çeşit bilgi nesnesi de neredeyse eşit ölçülerde önemli olduklarından, birbirleriyle eşgüdüm içinde bulunan her biri aynı derecede önemli üç bilgi türü bulunduğunu söyleyebiliriz: "olguların bilgisi", "tanıma yoluyla bilgi", "şeyleri nasıl yapacağının bilgisi". Tek tek her tür kendi içinde ayrıca bölünebileceğinden sonul değildir bu bölümleme, yine de en azından bir başlangıç noktası olarak işimize epey yarayacaktır.

Şimdi gelin "Bilgi nedir?" sorusunu yanıtlamaya koyulalım. Ancak bu özlü Sokratesçi biçimiyle anlaşılması güç bir soru olduğu için daha belirgin biçimde, daha açık seçik soralım soruyu: Bilginin yapıldığı bilgi parçası nedir, bilgi on-

dan nasıl yapılır? Yoksa soruyu Aristotelesçi terimceyle özdeği nedir, biçimi nedir diye sorsak daha mı iyi olur? Soruyu bu biçimde sormanın getireceği yarar sınırlıdır, sınırlamalarının neler olduğu daha ilerde ortaya çıkacaktır. Nitekim bilgi parçası uçak gibi bir ürüne benzemez. Bununla birlikte bir bilgi parçası da öyle ya da böyle bir tür ürün olduğundan, sorunun birtakım yararları da yok değil. Sözgelimi, kitaplar bilgi içerirler; bir olgu bilgisiyse içerilen bu bilgi, bu bilginin en ufak birimleri ya da en ufak parçaları bildirimler olacaktır. Peki ya bildirimler neden yapılırlar? En yalın yanıt "Sözcükler"den yapıldıklarını söylemek olacaktır, bunun hemen peşine de sözcüklerin nasıl yapılmaları gerektiğini sorarsak, elbette bilgi parçaları diye niteleneceklerse, yanıt en azından anlamlı, doğru olmalarının zorunlu olduğu olacaktır. Ne var ki, anlamlı olmaları gerektiği de doğru olmaları gerektiği de yeterli değildir. Çünkü bir bildirim bütün bu sınamaları geçebilir, ama yine de hâlâ şans eseri doğru çıkmış bir kestirim olabilir. Demek ki, ortaya kestirim olmayacak bir başka koşul koymamız gerekiyor. Öte yandan bildirimde bulunan kişiyi de işin içine katmamız gerektiği anlamına gelir bu. Gelin bu koşulu koymak için, oldukça çetrefil bir iş olan kitapların üretim aşamasının gerisine gidip bir kişinin bir başkasına birşey bildirdiği çok daha temel konumdaki durumun içyüzünü inceleyelim. Bildirimde bulunan kişinin bildirimi kestirim olmamalıdır, dahası pek çok durumda olduğu gibi, ancak ilerde göreceğimiz üzere bütün durumlarda değil, bildirim bu yetersizlikten ancak belli kanıtlara dayandırılmış olmakla kurtulacaktır.

Özdek ile biçime yönelik sorunun sınırlamalarından birine daha önce üstü örtük olsa da değinmiştik. Fabrika yapımı bir ürünü incelerken, ürünün nasıl üretilmiş olduğuyla yalnızca üretilmiş mamül üzerine bulunacağı olası etkisinden ötürü ilgileniriz. Ama ilgimiz kişinin nasıl bildirimde bulunduğuna yönelince kesinlikle böyle değildir durum. Herkesin de onayacağı üzere, bildirimin kestirim olmaması

gerektiğinde üstelemenin başlıca nedeni kestirimlerin doğru olma olasılıklarının düşük olmasıdır. O nedenle, kişi bir kere kestirimde bulunmuşsa, bildirimi doğru çıkmış bile olsa, yine de kişinin ağzından çıkan şeye bir bilgi parçasıdır demememiz gerekir. Bu demektir ki, bu özel durumda olduğu gibi, bildirimde bulunma biçimi yanlış olduğunda ortaya konan bildirim bir bilgi parçası olamaz. Bilgi fabrika yapımı bir ürüne benzemediği için, yanlış bir biçimde üretilmiş olsa bile oyunu kazanan yine de o olabilir. Bir bilgi parçası asla onu üreten kişiden bütünüyle kopartılamaz. Bilgi, ille de herhangi başka bir somut ürüne benzetilmek isteniyorsa, daha çok sanat yapıtına benzer.

Yine de, özdek ile biçime yönelik soru peşine düşmeye değer bir sorudur, çünkü bir bildirimin anlamlı oluşu da doğru oluşu da nasıl üretildiğinden bağımsızdır. Bir adım daha ileriye atarak, herhangi bir olgu bilgisi parçası, demin gördüğümüz üzere, can alıcı önemleri bulunan "anlamlı olmak" ile "doğru olmak" nitelemelerini taşıdığında, söz konusu olgu bilgisi parçasının ya bir bildirim olması gerektiğini ya da en azından bildirime benzer birşey olması gerektiğini söyleyebilir miyiz? Bunu olgulara ilişkin insan bilgisi için söylemenin önünde oldukça sorunlu bir durum söz konusudur; çünkü kişi bilgisini sözcüklerle dile dökmek yerine yalnızca sessiz sessiz içinden düşünürken bile, zihninden bildirim benzeri birşey geçiriyor olsa gerektir. Özellikle de bilgi parçası başlı başına karmaşık olduğunda açıktır bu. Zihnimden bildirim benzeri birşey geçmedikçe, sözgelişi nasıl olur da güneşin ayın dünyaya uzaklığından yaklaşık dört yüz kat daha dünyaya uzak olduğunu düşünebilirim. Hiç kuşkusuz zihnimden geçen bildirim benzeri şeyin gerçekte neye benzediğini tam anlamıyla bir sonuca bağlamıyor bu, görünen o ki soru ruhbilimcilerce yanıtlanması gereken bir soru. Ama yine de, zihnimden geçen ne olursa olsun ya da zihnimden geçebilir olan her ne varsa, bunun en az düşüncemi sözcüklerle dile döktüğümde üretmiş olacağım bildi-

rim denli karmaşık olmak zorunda olduğu uslamlanabilir. Aksi takdirde böylesi bir düşüncem olamazdı. Felsefece bir uslamlamadır bu.

Bu geçerli bir uslamlama olmuş olsaydı bile – daha sonra göreceğimiz üzere, bir uslamlamanın geçerli bir uslamlama olması için belli nitelikleri taşıması gerekir – benzeri bir düşünce bir kimsenin zihninden ne vakit geçse, aynı söz konusu düşünceye karşılık gelen bildirim gibi son biçimini almış olması gerektiği çıkmazdı bundan. Açıkçası bunun böyle olması hiç de zorunlu değildir, çünkü insan düşüncelerini dile getirdiği kendi bildirimlerini başka insanların alıp yorumladıkları gibi yorumlamaz. Düşünce bir noktadan bir diğerine arada bulunan her noktayı tek tek kat etmeden de ilerleyebilir. Bunun için topu topu gereken, zihinde aşama aşama yol almanın bütünüyle olanaklı olmasıdır. Ne de bu uslamlama, bir kimse bir olguyu bildiğinde bu bilginin o kişinin zihninden hiç durmadan geçmesi, bir daha bir daha geçmesi gereklidir düşüncesini kanıtlardı. Yok, zorunlu olmuş olsaydı bu, içinden yineleyip durma dayanılmaz bir hâl alırdı. Ama içinden yineleyip durma zorunlu değildir. Topu topu gereken, ister zihniyle olsun ister sözcüklerle olsun ya da isterse birtakım başka dış yollarla, bilgisini ilerletme yetisini kişinin kendinde taşımasıdır. Bu yetinin böylesine can alıcı önemde olmasının Gilbert Ryle ile A. J. Ayer gibi felsefecilerin olgu bilgisini "yeti işi" diye adlandırmalarına yol açtığı bir gerçektir. Yeti bir şeyi yapma yetisidir – söz konusu bu durumda bilgiyi alıp işlemek, onu bir parça olarak üretmek demektir. Olgu bilgisi bir zihin durumuysa, kesinlikle sürekli işlek bir zihin durumu değildir; gerçekte hep çalıştığındakinden daha iyi işleyen bir çalışma düzeninde bulunmaya benzer daha çok.

Az önce sunulan uslamlamadan çıkan sonuç topu topu şudur: Bir olgu bilgisi parçası ya bir bildirim olmalıdır ya da bildirim denli karmaşık birşey; yok bu ikisi de değilse en azından bildirim denli karmaşık olabilmelidir. İleriye bir a-

dım daha atarak bütün olgu bilgisi parçalarının simgelerden oluştuğunu söyleyebilir miyiz acaba? Kapsamlı genellemelerin içleri çoğunluk alabildiğine boş olur, oysa bu genellemenin içi dolu, içinde bulunan birşey var. Öyle ki, bir olgu bilgisi parçası en azından doğru olmak zorundadır. Doğruluk, bir şey türünü bir başka şey türüyle eşleyerek güvence altına alınır. Birinci şey türünü "simgeler" diye adlandırmak, ikinci şey türünün ise simgeleştirilmiş olduklarını söylemek usa uygundur. Gerçi simgelerin simgeledikleri şeyler gibi olmaları gerekmez, ama hiç değilse karşılık gelip gelmediklerini belirlemenin bir biçimde üzerine anlaşılmış bir yolu olmalıdır. Üzerine anlaşılmış böyle bir yol olmasaydı, doğrusu hem dil hem de düşünce olanaksızlaşırdı. Bu demektir ki, olgusal doğruluk simgeler ile simgelerin simgeledikleri arasında belli türden bir uygunluk içermelidir. "Uygunluk Kuramı" diye anılan doğruluk kuramı üzerine son dönemde epey bir anlaşmazlık yaşanıyor, ama henüz hiç kimse bir çiçeğe mavi dediğimde, bildirimim ancak "mavi" sözcüğü çiçeğin gerçek rengine denk düşüyorsa doğru olacaktır düşüncesini yadsımış değildir. Genellemem bu durumu öylesine genişletiyor ki, sözcüklerle dile dökülmemiş düşünceleri de kapsamına alıyor.

Ama olgu bilgisine ilişkin bu sav galiba az buçuk aşırı geniş kapsamlı bir savdır, çünkü iletişimde bulunurken bilgilerini karşılıklı alınıp verilen parçalardan üretmeseler bile, yalın olguların bilgisini bebekler ile kimi hayvanlara da yüklüyoruz. Bununla birlikte, zihinlerinde bulunan parçalardan onların da bilgi üretebildiklerini söylememiz gerekir mi? Bu soruya verilecek yanıtın ne olduğu açık değil, yanıtı nasıl bulgulayacağımız da. En güvenli ilerleyiş, savın kesinkes yetişkin insanların olgu bilgisine uygulandığını, hayvanların ya da bebeklerin olgu bilgisine bir anlamda uygulanabilir olduğunu, bir anlamdaysa uygulanamaz olduğunu söylemek olacaktır. Olgu bilgisi aracılığıyla birbirleriyle iletişime geçemiyorlar diye bütün canlıların olgu bilgilerini

yadsımak belli ki yanlış olacaktır. Nitekim kimileri böyle bir bilgileri olduğunun açık belirtilerini gösteriyorlar ya da hiç değilse buna çok benzer birşeyleri olduğunun. Galiba olgu bilgisi bağlamında bir felsefecinin usa uygun bir yolla olurlayabileceği son nokta, insanların son biçimini almış olgu bilgisini yaşamlarının ancak ilk yıllarından sonra edinebildikleri, öteki canlılarınsa daha cılız biçimleriyle olsa da olgu bilgisini öyle ya da böyle bir biçimde edinebiliyor olduklarıdır. Usa uygun bir görüştür bu. İnsanların geçirdiği evrim sürecinde simgeleri kullanabilme yetisi en gelişkin biçimiyle öyle birdenbire ortaya çıkmamıştır da onun için. Ne de çocukların eğitiminde böyle olur bu. Gerçekten de şeyleri öbeklere ayırma yetisinin, şeyler öbek öbek ayrıldıktan sonra gelen öbekleri etiketleme yetisini öncelemek zorunda oluşu epey bir düşündürücü olsa gerek; çünkü etiketlerin de birbirlerinden ayırt edilmeleri gerekmektedir.

İnsanın olgu bilgisinin karşılamak zorunda olduğu öteki koşullar da bu en dipte bulunan durumlardaki koşullarla aynı biçimde değiştirilmelidirler. Sözgelimi, birşeyin öyle olduğunu bilen kişinin kestirimde bulunmasına gerek olmadığı koşulu, genellikle kişinin bildirimini belli nedenlere dayandırması gerektiği anlamına gelir.§ Oysa yetişkin insanların olgu bilgisi alanının dışına çıkınca bu koşulun değiştirilmesi zorunludur. Hayvanlar olsun, bebekler olsun bir nedenin önbelirtisi sayılması gereken bir şeye gerek duyarlar, ama bizim nedenlerimiz türünden nedenleri olması olmayacak bir iştir. En dipteki olgu bilgisi durumlarına ilişkin daha fazla şey söylemeyeceğim, bu noktadan sonra yetişkin insanların olgu bilgisi üzerine yoğunlaşacağım daha çok.

---

§ Metinde geçen "neden" sözcüğü İngilizcede "kanıt" anlamına da gelen "reason" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Bağlamına göre kimi yerlerde neden sözcüğü yerine kanıt sözcüğünü koyarak okumak, hem anlamı sağlama almak hem de anlama akışkanlığını sağlamak bakımından daha uygun olabilir. –ç.n.

Şimdi gelin "bir olgu bilgisi parçasının belli bir nedene dayanması zorunludur" savına daha bir yakından bakalım. Diyelim ki güneşin 93 milyon mil uzakta olduğunu bildiğimi savlıyorum. Bu demektir ki, böyle bir bildirimde bulunmak için elimde bir neden olmalıdır; ayrıca, işin doğrusu, bu bildirim, yörüngesinin başka başka noktalarındayken yapılmış dünyanın açısal uzaklık ölçümlerine dayanmalıdır. Bu ölçümler doğru olmalı, gereken yeterli dayanağı bildirime sağlamalıdır. Aslında bu ölçümler kişisel değildirler, kişisel olmayan bir biçimde yapılır, öyle de işlerler, zaten bu yüzden bir olgu bilgisi parçasıydı bildirimim. Ne var ki, *benim* söz konusu bildirimi bildiğimi tanıtlamaz bu. Biliyor olmam için, bu bildirime ilişkin ya önceden verilmiş ya da önceden verilmiş olanla ilintili olması olası bir başka doğrum, yeterli bir nedenim olmalıdır: örneğin, bildirimi güvenilir bir gökbilim ders kitabından okumuş olabilirim.

Gelgelelim hem doğru hem de yeterli bir nedenin ortaya konması, kestirimde bulunmanın karşısındaki tek seçenek değildir. Sözgelimi, "İtalyanca *spigo* sözcüğünün 'lavanta çiçeği' anlamına geldiğini biliyorum" şeklindeki bildirimimi hiçbir nedene dayandıramıyor olsam bile yine de savlayabilirim. Bu savıma karşı çıkılacak olursa, bütün söyleyebileceğim "gelse gelse bu anlama gelir" demektir, çünkü olgu bilgisinin bu parçası zihnime konmuş bile olsa onun oraya nasıl ya da ne zaman geldiğini anımsayamam. Bununla beraber, bu türden bir şeyi anımsamak için iyi bir belleğim varsa, gerçekten de bir olgusal bilgim olduğunu söylemeye olanak tanıyacaktır bu. Bu kestirimin yükünün bu tür bir yolla boşaltılıyor olmasında gizemli hiçbir yan yok. İnsan zihni bir tür kayıt aygıtıdır, belli durumlardaysa bir bildirimi temellendirmenin tek yolu, kendi güvenilirliğini yine kendisinin ortaya koyabilecek olmasıdır. Hiç kuşkusuz, dilersek bu temellendirmenin de bir çeşit ortaya neden koyma olduğunu söyleyebiliriz. Ancak öyle bile olsa, bambaşka bir nedenin ortaya konuşudur bu, belki de buna "güvence gösterilişi"

denmelidir. Gerçekten de, bilgi savlarını temellendirme süreci hiçbir biçimde güvence gösterilişini içermemiş olsaydı, bu sürecin bir türlü sonu gelmezdi. Hatta bir bildirim için kişisel olmayan bir neden gösterilmiş olduğunda bile, güneş dünyadan 93 milyon mil uzaktadır bildirimi için gösterilen neden gibi, gösterilen neden belli bir noktadan sonra bir kişinin güvenilirliğine ya da bundan daha da iyisi belli sayıda insanın güvenilirliğine dayanmak zorundadır. Güvenceler asla bütün bütün gözden çıkarılamazlar.

İnsanların temellendirmelerinde başvurulan güvencelerin bütünüyle olağan nedenlerin yerine geçtiği birtakım bildirim türleri vardır. Sözgelimi, "Bu kırmızı şarapta keskin bir mazı tozu tadı var gibi geliyor bana" diyecek olsam, bu bildirimi olağan nedenlerle/kanıtlarla kolayca destekleyemem. Buna karşı çıkılacak olursa, mazı tozunun tadını tanıdığımı söyleyebilir, o an gerçekten şarapta mazı tozu tadı alıyorsam, bütün söyleyebileceğim budur derim. Şarabı bitirmek istemediğimi belli etme yoluna gidecek olsaydım, olağan nedenlerle desteklenemeyecek bir başka bildirimde bulunurdum. Yok bu durumda da bana karşı çıkılacak olsa, hiçbir özel güvence gösteremezdim. Şu ya da bu biçimde bir şey diyecek olsam topu topu normal olduğumu söylemek olurdu bu, çünkü normal insanlar bu gibi yalınkat açmazlarda yalnızca ne istediklerini bilirler.

Gelin şimdi bu olgu bilgisi açıklamasını yeniden gözden geçirelim. Diyelim ki birisi belli bir bildirimde bulunuyor olsun. O kişinin yaptığı şeyin, yani bildirimde bulunma ediminin en küçük betimi, sözcükleri peş peşe diziyor olması olacaktır. Gelgelelim sözcüklerin dizilişi, bir bildirim oluşturacağı için her şeyden önce anlamlı olmalıdır. Bilgi parçaları sözcüklerden yapılırlar ya da en azından simgelerden, bu arada simgelerin de anlamlı olmaları gerekir. Bir başka deyişle, bilgi parçaları ya bildirim olmalıdır ya da bildirim benzeri birşey. Ayrıca doğru olmaları, kestirim de olmamaları gerekir. Bütün bu sınamalardan geçiyorsa birşey, zo-

runlu olarak bir bilgi parçası olacak mıdır peki? Büyük bir olasılıkla olmayacaktır, çünkü geçmesi gereken bir sınama daha bulunuyor olabilir: bildirimde bulunmuş olan kişinin bildiriminin doğru olduğuna güven duyması gerekiyor olabilir. Peki olmazsa olmaz bir koşul mudur bu? Açıkçası güven duymak, tek başına bir bilgi parçasını bildirim kılmak için yeterli değildir; yanlış bir bildirime ya da bir kestirime güven duymak ise olsa olsa yersiz bir iştir. Ancak güven duymanın zorunlu olup olmadığı öyle çok da açık değildir. Bir kimse yeterli nedenlere dayandırılmış doğru bir bildirimde bulunuyorsa, ama nedenlerin yeterli olup olmadığına güven duymadığı için bildiriminin doğru olduğuna da güven duyamıyorsa, acaba bildirimini biliyor mudur yoksa bilmiyor mudur?

Görülmemiş ölçüde güç bir soru bu. Bildirimine güven duyuşu, olması gerekenden daha zayıfsa, *o kişi* bildirimde bulunduğu şeyi bildiğini söylemeyecektir. Peki ya *biz,* onun bildirdiği şeyi bildiğini söyler miydik? "Bildirdiğini bildiğini düşünmüyor ama aslında bildirdiği şeyi biliyor" diyebiliriz. Bunu söylemekle dikkat çekilen nokta, o kişinin elinde en azından olması zorunlu şeylerin olduğu, ama yine de olması gerekenlerin tamamının olmadığı olacaktır. Nitekim güven duymama, doğruluğun olmayışı denli ya da kendilerine gerek duyulduğunda yeter nedenlerin olmayışı denli kötü değildir. Bildirdiği şeyi bildiğini söylerken her ikisinden de yoksunsa kişi, bizim yorumumuz bildirimini bildiğini düşünmüş bile olsa gerçekte bildirimini bilmediği yönünde olacaktır.

Gerçi güven duymayı olduğundan önemsizmiş gibi gösteriyor bu. Oysa gerçek, güven duymanın önemsiz oluşu değil, daha çok insanların kendilerini güvende duyumsamak için yeterli nedenlere dayandırılmış doğru bildirimlerde bulunmalarının ya da bunu yapamıyorlarsa, bunu üstüne iyice düşündükten sonra yapmalarının olağan oluşudur. Güven duyma ile olgu bilgisi arasındaki bağlantı, bir başkası için bir şeyi biliyor yargısını verdiğimiz durumlardan birine baka-

rak görülebilir. Sık sık şöyle şeyler söyleriz: "Köprünün güvenli olduğunu biliyor çünkü köprüden karşıya geçiyor." Hayvanlara yüklenen hemen bütün olgu bilgisi nitelemeleri böylesi bir tutuma dayanır. Bu türden olgu bilgisi sınamaları aynı zamanda güven sınamalarıdır; bu ise bu iki şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu gösterir. Aralarındaki bağlantının önemi şöyle görülebilir. Yeter nedenlere dayandırılmış doğru bir bildirimde bulunan ama onların yeterli olduklarına güven duymayan, dolayısıyla bildiriminin de doğru olduğuna güven duymayan kişiyi düşünün yeniden. Açıkçası böyle bir kişi az çok bildirimi doğrultusunda davranacağa benzer, ancak güven eksikliği uç bir noktaya gelip çattığındaysa artık bildirimi doğrultusunda davranamaz olacaktır. Bu güven eksikliği durumu, insan anasoyunun geçirdiği değişinimler sonucu bütün bir insan ırkına bulaşacak olsa, gerçekten ellerindeki olgu bilgileri ne olursa olsun (söylememiz gereken de budur) insanlar asla o bilgiler yönünde davranamaz olurlardı. Peki ya söz konusu bilgilerin insanlar arasında ne gibi bir kullanımı olurdu? Hiç kuşkusuz, insanlar evrensel olarak bu illetten nasiplerini almış olsalar bile, yine de öteki insanların söylediklerini dinlerken onların olgu bilgilerine sahip olup olmadığını söyleyebilirlerdi. Oysa, hayvanlar için bunu bir çare diye gösteremeyiz, o yüzden illet onlara bir bulaşmaya görsün, olgu bilgisine duydukları güven tamamıyla son bulacaktır. Güven duyma, bilginin sırf simgesel yönüne yoğunlaşanlara genellikle önemsiz gelir.

Bununla beraber, güven duymanın olgu bilgisine nasıl bir katkıda bulunabildiğini, katkıda bulunduğu biçimiyle kavramak öyle hiç de kolay değildir; çünkü kişi bildiriminin doğruluğuna duyması gereken en üst düzey güveni duymuyorsa, bildirimini bildiğine de güven duymayacaktır; olgu bilgisinin, olgu bilgisi olan kişinin olgu bilgisinin bulunduğuna duyduğu güvene hangi bakımdan bağlı olduğunu görmek güçtür. Ne var ki daha önce de üzerinde durulmuş bir noktanın yardımıyla bu güçlüğün üstesinden gelinebilir.

Az önce de belirtildiği üzere, bilgi bunalıma benzemez çünkü bunalımda olmaya dair hiçbir düşüncesi olmadan da insan bunalımda olabilir; oysa bir olgu bilgisi parçasına sahip olup olmadığına dair herhangi bir düşüncesi olmadan insanın bir olgu bilgisi parçası olamaz, elbette bütünüyle farkında olmayışını açıklayacak birtakım özel koşullar yoksa. İki biçimde değerlendirilebilir bu nokta: Bunlardan ilki, olgu bilgisinin gelinen bu noktada biricik olmayışıdır. Bunun bir başka örneği, bir insanın âşık olduğunun tam anlamıyla farkında olmayışını açıklayacak birtakım özel koşullar olmadıkça, âşık olmaya dair hiçbir düşüncesi olmadan âşık olamayacağıdır. İkincisi ise, hem âşık olma durumunda hem de olgu bilgisi durumunda, güven duymanın rolü üzerine tutarlı bir açıklama verebiliriz. Olgu bilgisinin, olgu bilgisi olan kişinin olgu bilgisi olduğuna duyduğu güvene bağlı olduğunu ya da âşık olmanın, âşık olan kişinin âşık olduğuna duyduğu güvene bağlı olduğunu söylemek tutarsızmış gibi görünebilir. Öyle ya, o durumun içinde değilse, kişinin neden içinde olmadığı bir duruma güven duyması gerekli olsun ki? Ancak iki dereceyi, güven duyma içermeyen eksik olanı ile güven duyma içeren eksiksiz olanı birbirinden ayırt edecek olursak tutarsızlık ortadan kalkar. Tam anlamıyla âşık olmak, kişinin güven duymak dışında âşık olmanın bütün koşullarını yerine getirerek birinci dereceyi yerine getirdiğinden duyduğu güvene bağlıdır. Tam bir olgu bilgisinin – söz konusu şey neyse onun bütününün – olup olmadığı, olgu bilgisinin olması için gereken güven duymak dışındaki bütün koşulların yerine getirilmesiyle birinci dereceye ulaşıldığına duyulan güvene bağlıdır.

Ancak burada bir güçlük söz konusudur. Tam bir olgu bilgisine ulaşmak için, kişinin birinci dereceden bir olgu bilgisinin bulunması için gerekli koşulları yerine getirdiğine duyduğu güven yeterli midir? Kişinin bu koşulları yerine getirdiğini *bilmesi* zorunlu olsa gerektir. Ancak biliyor olsa bile, hiç kimse o şeyi bildiğini bilmeden, o şeyi bildiğini bil-

diğini bilmeden, bu sonsuza dek böylece sürer gider, hiçbir şeyi bilemez. Düşünümlü bir yapıda oluşu nedeniyle bilginin bu sonsuz gerileyiş sürecini üretme çekincesi taşıdığı daha önce belirtilmişti. Sanırım bir yerde durulup durulamayacağını görebileceğimiz bir konumdayız artık.

Kuşku yok ki, sağlıklı kuşkuculuk insanların fırsat buldukça bildiklerinin gerçekten birinci dereceden bir olgu bilgisi olup olmadığını sormalarına olanak tanır. Ne de düşünümde bulunduktan sonra insanların çoğunlukla oldukça doğru bir yolla bildiklerinin birinci dereceden bir olgu bilgisi olduğunu söylemeleri kuşku götürür. Bunun yanında bu iki doğru sonsuz bir gerileyiş üretiyormuş gibi gözüküyor. İnsan zihni, vardığı sonuçların kendisine uygulanması gereken, sonra bu uygulamanın sonuçlarının da yine kendisine uygulanması gereken, bu da sonsuza dek böylece sürüp giden bir kayıt aygıtını andırıyor. Ancak, kişi elindekinin gerçekten bir olgu bilgisi parçası olup olmadığını kendisine sorduğunda tam olarak olan nedir? O kimse çoğunluk elindeki nedenleri değerlendirecektir. Kendisine bunların olgu olup olmadıklarını soracak, olgu oldukları yanıtını alınca, bu kez de neden olarak düşündüğü şeylerin yeterince inandırıcı olup olmadıklarını soracaktır. Sonsuz gerileyişin başlayabileceği bir noktadır bu: çünkü kişinin elindeki nedenlerin olgu olduğunu bilmesi, bu olguların üzerine kurduğu bildirimlerin bütünüyle doğru olduğunu bilmesidir. Bu bildirimleri desteklemek için başka nedenler bulmadan kişinin bunu biliyor olamayacağı düşünülebilir. Nitekim bu böylece sonsuza dek sürüp gideceğinden, kuşkuculuk süreğen bir hâl alacak, bir daha kesinlikle iyileştirilemeyecektir. Kendine özgü bu sonsuz gerileyiş sürecinin güvencelere başvurarak nasıl durdurulabileceğini az önce görmüştük. Ancak içinden çıkılmaz sorun, zihnin kendi üzerine düşünmesinin çok daha çetin bir başka sonsuz gerileyiş sürecini başlatacak gibi görünmesidir. Gözüken o ki, kuşkucu zihninin eldeki veriyle doğru bir yolla ilişkiye geçtiğini bilmek zorundadır. Eldeki

veriyle doğru bir yolla ilişkiye geçmiş olduğunu kendisine söyler söylemez, bu kez de zihninin işleyişiyle doğru bir yolla ilişkiye geçtiğini bilmek zorundadır, bu böylece sonsuza dek sürer gider.

Ne var ki, kişi kendisine elindekinin birinci dereceden bir olgu bilgisi parçası olup olmadığını sorduğunda acaba gerçekten olan bu mudur? Diyelim ki, "Bu kırmızı şarabın içinde sürüsüne bereket mazı tozu var" diyorum, sonra da kendime şarabın içinde bunların olduğunu gerçekten bilip bilmediğimi soruyor olayım. Anlaşılan, bilgi olarak nitelenip nitelenemeyeceğini görmek için, kendi zihin durumumu incelemek zorundayım. En azından belli bakımlardan âşık olup olmadığımı görmek için kendi zihin durumumu incelemeye benzese de bu, yine de aralarında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Kırmızı şarabın içinde sürüsüne bereket mazı tozu olduğunu gerçekten bilip bilmediğimi kendime sorduğumda, yalnızca kendi zihin durumumun içeriğini incelemekle kalmam. Tam da mazı tozu tadı almama karşılık gelen usyürütmemi yeniden gözden geçiriyor olmam gibi, kendime bu tadı gerçekten tanıyıp tanımadığımı sorarak güvencelerimi de yeniden gözden geçiririm. Demek ki, bilgi bir zihin durumuysa, ortaya çıkarken kendisine derinlemesine bakarak incelediğim bir durumdur. Bilgi şu an taşıdığı özellikleriyle değil, daha çok kaynağıyla, aynı değme antika bir yapıtmış gibi kendisine bakılması gereken bir durumdur.

Bu nokta önemli olmasına önemlidir ama düşünümlerin sonsuz gerileyişinin önüne geçmek, düşünümlerin düşünümlerini durdurmak için yeterli değildir; çünkü gözden geçirmem aslında bir bakıma kendi zihnimin işleyişinin de gözden geçirilmesi olacaktır da ondan. Gerçekten o tadı tanıyabildiğimden emin olmam, "mazı tozu" sözcüğüyle doğru şeyi eşliyor olduğuma güven duymam gerekir; ayrıca sunduğum nedenin, en azından mazı tozu tadını almış olmamın gerçekten inandırıcı bir neden olduğuna da güvenim tam olmalıdır – bütün bunlardan sonra bile şarabı tattığım ko-

şullarda aldatıcı birşeyler olabilir yine de; bu her iki olanaklı kuşku noktası da en azından zihnimin işleyişiyle ilintilidir. İlerde olgu bilgisine yönelik savımı ortaya koyarken, pek bir güçlük yaşamadan çürütülebilecek bu görüşler üstüne çok daha fazlası söylenecektir. Gerçekten bir düşünümler gerilemesine yol açıp açmadıklarını görmek için, şu an bunları çok kısa olarak incelemek istiyorum. Böyle birşeye yol açmadıkları gösterilebilir; çünkü iyi bir tat seçici, iyi bir kanıt değerlendiricisi olarak güvencelerime ilişkin güvenimi tazelerken bütün yapmam gereken söz konusu bağlamda geçmişteki deneyimlerimi anımsamaktır. Hiç kuşkusuz anımsayışımın tam olup olmadığından kuşkuya düşebilirim, böyle bir durumda da yine güvenimi tazelemek için yapabileceğim şeyler vardır. Ancak bu türden bir denetleme gittikçe değerleri azalan getiriler sağlar, arada bir de işi uzatır. Üstelik – can alıcı önemdeki nokta budur – işi uzatıyor bile olsa, bir zihinsel düşünüm durumları dizisi üretmeyecektir, çünkü denetlenen her aşamada, o an bulunduğum zihin durumunun dışına çıkmış olacağımdır. Olgu bilgisi bir zihin durumuysa, saydam türden bir zihin durumudur: kaynağındayken, derinlemesine bakarak inceleriz onu.

Düşünümlülük üzerine yürütülen bu kısa tartışma, bilincin ne olduğunu açıklamayacağı gibi, insanların zihinlerinden geçenlerin farkına nasıl varacaklarını da göstermez. Aslına bakarsanız bu sorunun yanıtının *ne menem* bir yanıt olduğu dahi açık değildir. Bilinç sorunu felsefe sorunu olduğu sürece zihin felsefesinin alanına girer, o nedenle de burada düşünülmesi gerekmez. Olağan koşullar altında, birinci dereceden bir olgu bilgisi olduğu yönünde hiçbir düşünceleri olmadan insanların birinci dereceden olgu bilgilerinin olamayacağı gerçeğini kesinlemiş olmamız amacımız için yeterlidir. Bu gerçeğin tam bir açıklaması ne olursa olsun, geride bıraktığımız tartışma göstermiştir ki, bu gerçek olurlandığı vakit olgu bilgisi olan kişinin böyle bir bilgisi olduğunu bilmesi zorunludur koşulu, sonsuza dek süren zihinsel bir düşünüm durumları gerilemesi üretmez.

II

Şimdi geriye dönüp kitabın en başında sorulmuş sorulardan birisini ele alalım. Bilginin karşıtı nedir? Soruyu daha genel bir biçimde soracak olursak, bilgiye benzemesine karşın bilgi denli iyi olmayan ama bilgiyle aralarında aile benzerliği bulunan zihin durumları nelerdir? Acaba söz konusu bu zihin durumları, dizelgedeki bilgi değerinin giderek düştüğü, dizelgede bulunan son aşamanın tamı tamına bilginin karşıtı olacağı bir bilgi değerleri düzeninde alt alta sıralanabilirler mi? Sorun edilen olgu bilgisiyse, daha önce de betimlendiği üzere dizelgenin bütünü hangi başlıklarla tamamlanmış olacaktır. Bilgi değerleri düzeninde en başta birinci dereceden olgu bilgisi gelir; böyle bir durumla karşılaşınca, yalnızca güven eksikliği söz konusuysa, içimize tam olarak sinmese de kişinin gerçekten biliyor olduğunu söyle-

yebiliriz. Buna karşılık, nedenlerin ya da güvencelerin eksik olduğu düşüşe geçen bir sonraki aşamada, kişinin söylediği doğru çıkmış olsa bile, söylemiş olduğu şeyi biliyor olduğunu söylemeyiz; yalnızca biliyor olduğunu düşündüğünü ya da biliyor olduğuna inandığını ya da bunlara benzer birşey söyleyeceğizdir. O an bu eksikliğin farkına varacak olursa, kuşkusuz o kişi de biliyorum diyeceği yerde söylediği şeye inandığını söyleyecektir. Galiba bu türden durumların, kişinin elindeki nedenlerinin ya da güvencelerinin oldukça doyurucu düzeyde olduğu durumlarla ayraç içine alınmaları gerekmektedir, ama ne olursa olsun söylediği şey yine de yanlıştır. Nitekim bu durumlar hem önceki durumlarla hem de bu durumlar üzerine yorumlarımızla aynı düzeydeymiş gibi göründüklerinden, farklı nedenlerle oluşmuş bile olsalar, hemen hemen aynı olacaklardır. Son olarak, kendisine bir soru yöneltilen kişinin sorunun yanıtının ne olduğuna dair hiçbir düşüncesinin olmadığı olanaklı bir durum bulunuyor. Bu durumda o kişi hiçbir yanıtı da göze alamayacaktır, çünkü almış olsaydı, bu yanıt yalnızca bir kestirim olacaktır. Bilgisizliğin bir boşluk olduğu bir sınır durumudur bu. Bilgisizliği öteki durumlardan herhangi birine yüklemiş olsaydık, bu başka türden bir bilgisizlik olurdu. Bu olanaklı durumlar ölçeği, olgu bilgisinin karşıtının ne olduğunu sormanın fazlasıyla tekdüze olduğunu gösteriyor, çünkü olgu bilgisi tek bir eksikliğe maruz kalarak değil, çeşitli birleşimlerde çeşitli eksikliklere maruz kalmakla düşüşe geçer.

Bu durumlar derecelemesi bile bütünüyle doğru olmak için fazlasıyla tekdüzedir, çünkü bilgi savlarının değişik toplumsal işlevlerini göz önünde bulundurmuyor. Bir şeyin öyle olduğunu bildiğini söyleyen kişi, sözlü sınava alınmış bir aday gibi kendisi hakkında zorunlu olarak bilgi aktarmaya çalışıyor değildir. Çoğunlukla bir başka şey hakkında, sözgelişi kırmızı şarap hakkında ya da o anki konu ne ise o konu hakkında bilgi aktarmaya çalışıyor olacaktır. Bu tür durumlarda, "Biliyorum" tümcesinin sav olduğunu söyle-

mek tam olarak uygun değildir, buna "belgit" dense galiba daha iyi olur. Söz konusu tümcenin genellikle bir belgit olarak kullanılmasının, derecelenmiş durumlar ölçeğini çeşitli yollardan etkilediği bir gerçektir. Sözgelimi ölçek, bilginin inanç artı çeşitli eklentilerden oluştuğunu ileri sürer. Ancak, bunun içinde bir şey olmasına karşın, bir şeyi bilen bir kimsenin kendisini öykünün bir bölümüyle sınırlayıp yalnızca "bunun böyle olduğuna inanıyorum" diyeceğini çıkarsamak yanlış olacaktır. Bunun nedeni, bir kimse böyle bir tümceyi bir belgit olarak kullanırken, o kişinin bu tümceyi olabildiğince usa en uygun, olabilecek en içtenlikli biçimiyle dile getirmesi yönünde bir uylaşım bulunmasıdır. Nitekim karşısında kendisini dinleyen kişinin bilmek istediği yalnızca sunulan bilgiye ne ölçüde güvenebileceğidir.

Benzer bir uylaşım, belirtilen şey konuşmacının bir bildirimin doğruluğuna ussal anlamda duyduğu güvenle değil de, sözgelişi kendi vücut ısısına duyduğu güvenle sağlama alındığında işler. O kişiye ateşinin 38°'ye ulaşmış olduğunu söylemek doğru olmayacaktır; peki ya denmek istenen en az 38° ise, ama gerçekte ateşi bundan çok daha yüksekse. Oysa "Biliyorum"un belgitli kullanımını belirleyen uylaşımda özgül bir öğe daha bulunmaktadır. Kişinin "Biliyorum" derkenki güvenine değer biçmesi, bildiğini söylediği bildirimin doğruluğunu gösterir, gösterme eylemi burada uylaşıma dayalıdır; oysa gövdesinin ateşini bildirdiğinde, bildirişi bildirdiğinin ötesinde bir şeyi göstermiyor bile olsa, hastalığını, ola ki ağır soğuk algınlığını gösterir bu; çünkü bildirişi doğruysa büyük olasılıkla bir hastalığı vardır, ama dinleyenin onun hangi hastalığa yakalanmış olduğunu anlaması, gerçekten bir hastalığa yakalanmışsa tabii, herhangi bir uylaşıma dayanmayacaktır. Hiç kuşkusuz konuşmacının kendine güveni yersiz de olabilir, tıpkı gerçekten herhangi bir hastalığının olmadığı bir başka durumda duyduğu güvenin yersiz oluşu gibi. Yine de kişi "Biliyorum" derken bildiğini söylediği şeyin doğruluğunu belgitliyordur, çünkü bu yükümlenme za-

ten uylaşımın içinde bulunuyordur. Doğal olarak, kişi belgiti ortaya koyduğu an, dinleyen bu belgit üzerine kendi değerle(ndir)mesini yapar. Ancak, belgitin görünürdeki değerini ister olurlasın ister yadsısın, dinleyicinin konuşmacının söyleyebileceği usa en uygun, dile getirebileceği en içtenlikli biçimiyle belgiti alımlaması gerekir. Demek ki, konuşmacı belgiti ortaya koyarken kendi zihin durumunu eksik bildirmişse, belgit son derece yanıltıcı olacaktır.

"Biliyorum"un bir belgit olarak kullanılmasının oldukça tuhaf bir yönü daha vardır. Belgitin gücü ile konuşmacının sarıldığı bildirimin olasılık değerini hesaplayışının birbirine uyması gerektiği düşünülebilir. Oysa uylaşım hiç de böyle kolay çalışmaz. Kişi kibrit çöpünün nemli oluşu nedeniyle sigarasını bir türlü yakamıyorsa, o kimseye al bunun yakacağını biliyorum diyerek bir başka kibrit çöpünü uzatabilirim. Ne var ki, cehennemin olmadığını biliyorum demek için elimde eş ölçüde güçlü nedenlerim bulunsa bile, bu tikel belgiti ortaya koyarken yine de duraksayacağımdır. İlk bakışta şaşırtıcı görünmekle birlikte, belgit seçiminin konunun öneminden de etkilenmek zorunda oluşu aslında gayet anlaşılır bir şeydir.

J. L. Austin'in soruşturduğu "Biliyorum"un belgitli kullanımı burada bundan daha fazla tartışılamaz. Ancak olgu bilgisi konusunu bir yana bırakmadan önce, bu kullanımın önemi vurgulanmalıdır. Başlıca önemi bu kullanımın yanlış bir bilgi ile yanlış bir inanç resmini ortadan kaldırıyor olmasıdır. Bu resme göre, arada kesinti ya da kopukluk bulunmayan bir inanç dereceleri ölçeği vardır, derken birdenbire bütünüyle başka bir zihin durumuna, yani kendisini bile güvence altına alabilen bilgiye ulaşırız. Oysa "Biliyorum"un belgitli kullanımını inceleyecek olursak, bu resmin olgu bilgisine kesinlikle uygun düşmediğini görebiliriz. Bildirimini desteklemek için daha yeterli bir neden bulmasıyla kişinin bildiriminin doğruluğuna güveni artacak olursa, o kişi öyle birdenbire "Biliyorum" demek zorunda olduğu bir yere var-

maz, ne de biliyorum demeden önce varır böyle bir yere. Bu sözcüklerin kullanılmak zorunda oldukları yerde belli ölçüde bir keyfilik söz konusudur, az önce gördüğümüz üzere seçim yalnızca konuşmacının bildiriminin olasılık değerini hesaplayışına dayanmaz.

Sanırım bu keyfilik, "Biliyorum" eyleminin (fiilinin) kullanımının tuhaf özelliğini bir ölçüde olsa açıklıyor. Sözgelimi bir kimse "Köprünün güvenli olduğunu biliyorum" dediğinde, ona niçin bildiğini sormayız, sorsak sorsak bunu bildiğini niçin söylediğini sorarız. Bu durumun açıklamasının belli bir bölümü, o kimsenin elindeki nedenlerin kendini güvende duymasının nedenleriymiş gibi gözükmesinde, dolayısıyla da köprünün güvenli olduğunu bildiğini söylemesinin de nedenleri gibi gözükmesinde yatıyor; bu arada belli sınırlar dahilinde bildiğini düşündüğü şeyi söyleyeceği yeri kendisi seçebilir, oysa bu sınırlar bilgisinin nedenleri değillerdir. Neden mi? O kimse bilmeyi seçmez de ondan. Ne var ki bu açıklama, kişi güven duymayı da seçmediğinden ötürü tam değildir. Bir duygu olan güven duyma ile bir duygu olmayan bilgi arasındaki ayrımı araştırmış olsaydık, belki o zaman bu eksiklik giderilebilirdi. Ama görünen o ki, böyle bir durumda bile hâlâ geriye yapılacak onca iş kalırdı, çünkü insanlara neden belli şeylere inandıklarını soracak olursak, ne birtakım şeylere inanmayı seçtiklerini söylemeleri ne de inanç bir duygudur demeleri bütünüyle doğru değildir. Kimi durumlarda bu sorun alabildiğine yalınkat bir dilsel olgunun altında yatan dildışı olguların karmaşıklığını ortaya serer.

III

Öteki iki bilgi türü, şeyleri nasıl yapacağının bilgisi ile tanıma yoluyla bilgi, öylece incelenmeyi bekliyor halen. Doğrudan olgu bilgisiyle bağlantılı olduğu için öncelikle şeyleri nasıl yapacağının bilgisini ele alalım. Aralarındaki bağlantı şudur ki, bir kimse bir şeyi nasıl yapacağını biliyorsa, o kimse çoğunlukla o şeyin nasıl yapılacağını başkalarına da anlatabilecektir, başkalarına anlatırken ise olgu bilgisini açığa vuruyor olacaktır. Örneğin, suflenin (*soufflé*) nasıl hazırlanacağını bilen bir aşçı, üç aşağı beş yukarı suflenin nasıl yapılacağını neredeyse kesin bir dille anlatabilir, bunu anlatırken de şunun gibi olguları bildiğini açıkça ortaya koyuyor olacaktır: Yapılacak yemek sufleyse, yumurtanın sarısı ile yumurtanın akı birbirinden ayrılmalıdır. Kimileyin yöntem açıklaması verilmeden de bir şeyin nasıl yapılacağını söyle-

mek olanaklıdır, yok bir yöntem açıklaması veriliyorsa bu açıklamanın böylesine yalın bir biçimde her şeyin tek tek dökümünü yapmasına gerek yoktur. Ne var ki yalınkat biçim en çok karşılaşılan biçimdir; şeyleri nasıl yapacağını bilmek ile olgu bilgisi arasındaki bağlantıyı ortaya serer.

Ancak bu bağlantı bütün "şeyleri nasıl yapacağını bilme" durumlarında bulunmaz. Örneğin, bisiklete nasıl binileceğini bilebilirim ama elimde bir yöntem olmadığı için dengede nasıl durduğumu söyleyemem. Belli hareketlerin, hatta belli kasların işin içinde olduğunu bilirim bilmesine, ama dengemi nasıl kurduğumun olgu bilgisi sonradan gelir, yok bir türlü gelmek nedir bilmiyorsa, bu demektir ki aşçının olgu bilgisi gibi öyle kolayca tarifnamede kullanılamayacaktır. Şeyleri nasıl yapacağını bilmek ile olgu bilgisi arasındaki bağlantıyı kavramak kimi başka durumlarda da oldukça güçtür. Bir kereviti görünce tanıyabiliyorsam, buradan bunu nasıl yaptığımı bir başkasına anlatabileceğim çıkmaz. Hiç kuşkusuz tam bir ölçüt açıklaması verebildiğim de olur, dolayısıyla böyle belli bir canlıyla karşılaşınca "kerevit" sözcüğünü o canlıya uygulayışımın nedenlerini açıklayabilirim. Ancak bu becerimi kurama dönüştürememişsem, açıklamam zorunlu olarak güvenilir olmayacaktır. Nedenler yerine güvencelere dayanabilir, birbirine karıştıracak denli kerevite benzeyen diğer canlılardan (ıstakoz, karides, deniz tekesi vb.) kereviti daha önce hep başarıyla ayırt etmiş olduğumu belirtebilirim. Söz konusu şey hakkında iyi bir görüşüm olmadıkça, onun ne olduğunu söyleyecek bir konumda bulunmadıkça, bu becerim doğal olarak beni dinleyenleri hiç de etkilemeyecektir. Oysa böyle bir konumda bulunmuş olsaydım, becerim onları etkileyecek, ölçüt diye, kuram diye üsteleyip durmalarına gerek kalmayacaktır.

Daha ileride betimlenecek bir felsefe kuramının kaynak noktası olduğu için, bu bağlantının koptuğu, kendisinden ayrıca söz etmeye değer bir başka durum daha vardır. Söz konusu durum şudur: Öyle sözcükler vardır ki bunların na-

sıl kullanıldıklarının, şeylere nasıl uygulandıklarının ölçütlerini elimizde böyle ölçütler olmadığı için veremeyiz. Sözgelimi, "al" [*scarlet*], "tiz" [*shrill*], "kekre(msi)" [*acrid*], "karıncalanma" [*tingling*] gibi sözcüklerin nasıl kullanılacaklarının ölçütleri yoktur. Bu sözcükler "kerevit" sözcüğünden epeyce başkadırlar. Belli durumlardaki özel kullanımları için ortaya nedenler koymak olanaksızdır. "Al tamı tamına bu" dememe karşı çıkılacak olursa, şöyle biraz geri çekilerek "Bu bana al gibi geliyor" diyeceğimdir. Ne var ki, tıpkı "kerevit" sözcüğü için olduğu gibi elde böyle ölçütler olsa bile, ortaya ölçüt koymak zorunda olmadığımız için, bu gibi durumlarda ortaya belli ölçütler koyamayışımızdan kaynaklanan genel yetersizliğimiz hiç de öyle kötü değildir. Daha önce nasıl güvenmişsek, verili güvencelere yine bel bağlıyabiliriz.

Bu durumlardan ilki, yani bisikletin üzerindeyken dengemi nasıl koruyacağımı yöntem üstüne hiçbir olgu bilgim olmadan biliyor olmam, daha önce belirtilen bir noktayı pekiştiriyor. Belirtilen nokta, simgelerle bilgilerini dışarıya vuramıyor olmalarına karşın gerek bebeklerin gerekse birtakım hayvanların olgu bilgilerinin olduğuydu. Bu en dipte, sınırda bulunan durumlar fazlasıyla yalıtık gelmiş olabilir, böylesi durumlar için verilen açıklama da fazlasıyla cılız görünebilir. Ama artık bu açıklama güçlendirilebilir. Nitekim şeyleri nasıl yapacağını bilmeye dönecek olursak, simgelerle iş görmenin, insanların şeyleri nasıl yapacağını bildiği bir dolu bilme türünden yalnızca bir tanesi olduğunu görürüz; insanların başka başka "şeyleri nasıl yapacağını bilme" türlerini bildikleri, yöntemlerinin açıklamasını verirken bildikleri şeyi kimileyin simgeselleştiremedikleri olur. Demek ki, burada simgelere dayanmayan, dolayısıyla simgelerle iş görme yetisi taşımayan canlılarda bulunan farklı bir bilgi türü örneğimiz var. Şaşırtıcı bir yan yok bunda; çünkü ayırt etme yoluyla koşullara karşı yanıt verme yetisi, kendisinin hemen peşi sıra verilen yanıtları düzene koyma yetisini de beraberinde getirmek zorundadır. Bu yanıtları bir düzene koymak

için ayrı ayrı simgelerin kullanılması bile tek başına yanıtları ayırmanın bir örneğidir, hem de karmaşık bir örneği.

Bir kimsenin yönteme dair olgu bilgisi olmadan şeyleri nasıl yapacağını bildiği öteki iki durum, simgelerle iş görme durumlarıdır. Doğrusu bunlar daha önce belirtilmiş bir başka noktayı da pekiştirmiyorlar değil hani. Nedenlerin sonsuz gerileyişi çekincesi tartışılırken, kestirim olma suçlamasını yanıtlamak için ortaya hep bir neden sürmenin zorunlu olmadığına dikkat çekilmişti. Nitekim kimileyin güvencelerin gösterildiği de olur; sözgelimi birisi tatları tanımada iyi olduğunu söyleyebilir. Bu da yine epeyce yalıtık bir görüngü gibi gelmiş olabilir. Ama artık zerre kadar yalıtık olmadığını görebiliyoruz. Şeyleri nasıl tanıyacağını bilme, kendisine benzer onca diledökülemez yeti türünden yalnızca bir tanesidir. Kuşkusuz önemli bir tanesidir çünkü tüm betimleyici dilin temelidir; yalnızca böyle bir yetisi olanlar simgeler ile şeyleri eşleyebilirler. Ancak sözünü ettiğimiz, eşi benzeri olmayan biricik bir yeti de değildir.

Bir şeyi nasıl yapacağını bilme, gerçek anlamda o şeyi yapabilme yeteneğini içerir düşüncesinin kapsamını abartmak çok kolaydır. "Yapabilmek" ile "nasıl yapacağını bilmek" sözcükleri genellikle birbirlerinin yerine kullanılırlar. Uygulama hemen her zaman önce gelir, ancak daha sonra insanlar bunu kuramlaştırırlar. Bu olguların bizi zorunlu olarak etkileyecekleri doğrudur, çünkü insan bilgisinin daha ilkel bir şeyden, hayvanlar arasında oldukça yaygın bulunan bir şeyden nasıl olup da gelişebilmiş olduğunu gösteriyorlar. Ama abartmaya karşı kendimizi korumalıyız, çünkü ancak uygulamayı kuramlaştırma aşamasına ulaşılmışsa kuramın başarıya ulaşması olanaklıdır. Unutulmasın ki insanlar astronotu aya nasıl göndereceklerini, daha astronotu aya göndermemişken de biliyorlardı.

Aristoteles'in çok önceleri gördüğü üzere, bir şeyin ilk aşamalarından başlayarak nasıl bir gelişim göstermiş olduğunu anlamanın o şeyin gelişkin biçimini anlamamıza yar-

dımcı olduğu sıkça önümüze çıkan bir durumdur. Kesinlikle bilgiye dair bir doğrudur bu. Burada ilk aşama, koşullara karşı verilen yanıtları ayırabilme yetisidir. Yanıt, önceki aşamalarda, açık seçik bir davranışın parçası olacaktır. Daha sonra içselleştirilebilir, ileride kendisinden yararlanmak üzere korunağa konabilir. İnsanın olgu bilgisi bu içselleştirmenin en açık örneğini sergiler. Olgu bilgimizin parçalarını usul usul, tek tek içimizden geçirirken zihinlerimizde oluşan şey, konuşurken herkesin duyması için ürettiğimiz şeye çok benzer. Doğrusu iç ürün dış ürüne öylesine benzer ki, hiç değilse yetişkinlerde iç ürünün de simgelerden yapıldığı öne sürülebilir. Ancak bu denli uzağa gittiğimizden olacak bilgiyi kavrarken büyük bir engel yolumuzu kesecek gibi olur. Gerçek bilginin, iç bilgisi olması gerektiğini düşünecek gibi oluruz, çünkü konuşurken olsun, davranırken olsun dışardan görünen ne varsa, bunların hepsine bir robot da gayet güzel öykünebilir. Bu yüzden dışardan görünen şeylerin özsel olamayacaklarını, kendilerine uygun bir iç olmadan kendilerini gösterdiklerinde birer yapıntıya dönüşeceklerini düşünebiliriz.

Bu engelin en azından bir yanıyla bir yanılsama olduğunu göstermek zihin felsefesine uzunca bir gezinti yapmayı gerektirecektir. Yanılsatıcı yönlerini gidermek için Wittgenstein ile Gilbert Ryle eliyle onca şey yapılmıştır. Felsefede çoğunluk olduğu üzere burada da gerçekten güç olanı, güçlüğün ne denli büyük bir güçlük olduğunu görmektir. Bilinç kesinlikle gizemlidir, engel de öyle bütün bütün yanılsatıcı değildir. Kaldı ki, bu kitapta buraya geleli beri belirtilmiş noktalardan kimileri, engelin görünürdeki büyüklüğünü gerçekteki büyüklüğüne yakın bir şeye indirgemek için yeterlidir. Birincileyin, olgu bilgisi, daha önce açıklanmış anlamıyla, yeti işidir. İkincileyin, yeti iş başındayken ortaya bir bildirim de koyabilir, sessiz bir düşünce de. Bu iki noktaya şimdi bir üçüncüyü daha ekleyebiliriz: Şöyle ki, ortaya çıkan ürün bir bildirim olduğunda, sessiz bir düşünceyle destek-

lenmez hep. Ne de bu iç desteğin olmayışı bildirimi yapıntı bir ürün kılar. Doğrusu, iç ürünün ayrıca desteklenmeye gerek duymadığına olanak tanırken, dış ürünün iç desteğe gerek duyduğunda üstelemek keyfi olacaktır. Nitekim sessizliğin yararına neden bir ayrımcılık yapmak zorunda olalım ki? Doğru yeti türünden kaynaklanmaları koşuluyla, her iki ürünün de gerçek diye görülmeleri için ellerinde kuşkusuz eş ölçüde iyi birer savları bulunuyor. Gerçek güçlüğü oluşturan da işte bu koşuldur; çünkü daha önce de gördüğümüz üzere, bu koşulun bir bölümü, en azından insanlarda, olgu bilgisinin olgu bilgisi olan kişinin olgu bilgisi olduğunun farkında olmasıyla beraber bulunmak zorunda oluşudur. Bilinç sorununun bu kesmine dokunulmamıştır henüz.

Ancak bu koşulu yalnızca dış ürüne uygulanan bir koşul kılarak yanlış yansıtacak olursak, sorunu gerçekdışı bir yolla büyütmüş oluruz; çünkü insanın zihninden geçenin farkına varması, en az ağzından çıkanın ne olduğunun farkına varması denli zorunludur. Ayrıca iç ürünlerde üsteleyip durursak, insanın olgu bilgisinin ilk aşamalarından bu yana nasıl olup da gelişebilmiş olduğunu anlamamız olanaksızlaşacaktır. Sanırım, sessizliğin yararına bu önyargıyı aşmanın en iyi yolu, şeyleri nasıl yapacağını bilmek üstüne düşünmek olsa gerek. Nitekim daha önce de gördüğümüz gibi, öyle yetilerimiz vardır ki bunlar bütünüyle içselleştirilip simgesel biçimde korunağa alınamazlar; bu yetileri edinmek, koşullara uygun bir davranışla karşılık verebilmekten geçer. Hayvanlardan çok ama çok başka olduğumuzu gerçekten duyumsuyorsak, o zaman bu yetiler üstüne düşünmek zorundayızdır.

Bir şeyi nasıl yapacağını bilmenin karşıtı nedir? Bu soruya verilecek yanıt, aynı soru olgu bilgisine yöneltildiğinde verilmiş yanıtla yüzeysel bir koşutluk taşır. Kişinin bir şeyi nasıl yapacağına dair hiçbir düşüncesi olmayabilir; o şeyi nasıl yapacağını bilmiyorken bildiğini düşünebilir; nasıl yapacağını bildiğini düşündüğü şeyi gerçekten biliyor da olabilir, ama yine de biliyor olduğuna güven duymayacaktır.

Ne var ki bu dizelgede daha altta bulunan durumlar, öbür dizelgede daha altta bulunan durumlarla aynı biçimde değerlendirilemezler. Ayrılıkların ana kaynağı, birçok durumda bir şeyi nasıl yapacağını bilmenin ilk koşulunun o şeyi gerçek anlamda gerçekleştirmenin tutarlı olmak zorunda oluşudur; gerçekleştirme edimi bir bildirim kurulmasına karşılık gelmiyorsa, gereken tutarlılık türü doğruluk olmayacaktır. Bunun bir sonucu nedenlerin daha başka bir rol oynuyor olmalarıdır. Bir başka sonucuysa, bir kimsenin gerçekleştirme edimi yalnızca şans eseri tutarlıysa, o kimsenin kestirimde bulunduğunu zorunlu olarak söyleyemeyişimizdir. Sözgelimi, bir kimse yaşamında ilk kez bisiklete binmiş, yüz metre öteye gitmeyi de becermişse, sonra da aynı başarıyı yakalamak için gün boyu alıştırma yapması gerekmişse, o kimse için kestirimde bulunduğunu söyleyemeyeceğizdir. Bu durumda yöntem, ortada "yöntem" denebilecek bir şey varsa tabii, sözcüklere dökülemez. Bununla beraber, insanların yaptıkları şeyi nasıl yaptıklarını söyleyebildikleri kimi başka durumlarda, "kestirimde bulunuyor" diyerek böylesi bir başarı üzerine bir yorum getirebiliriz.

IV

Üçüncü bilgi türü tanıma yoluyla bilgi, öylece incelenmeyi bekliyor halen. Belki de bu işe koyulmanın en iyi yolu, tanıma yoluyla bilginin nesnelerinin neler olduğunu sormaktır. Çeşit çeşittir bunlar. İnsan bir kişiyi ya da bir yeri tanıyarak bilebilir, tanıyarak bilmenin ne olduğunu anlamak için bu kitapta daha sözü ilk kez geçtiğinde kullanılan nesne türüdür işte bu. Bu nesnelere "tikel şeyler" diyelim ya da filozofların alışıldık kısaltmasıyla "tikeller"i benimseyelim. Bir kimse değişik tikellerde hiç durmadan karşımıza çıkan tat gibi, renk gibi genel şeyleri ya da daha karmaşık örnekler istiyorsak üşengeçlik gibi, coşumculuk gibi nitelikleri de tanıyarak bilebilir. Bunların hepsi de filozofların "tümeller" diye adlandırdıkları şeylerdendir: Bu sözcük bir niteleçtir (nitem; sıfat), en azından eskiden bir niteleçti, niteleç olma-

sından "şey" adını (bir şeyin adını) nitelediği anlaşılır. Demek ki, tanıyarak bilmenin nesnelerini bölümlemenin bir yolu, onları tikeller ile tümeller diye ikiye ayırmaktır. Bu iki öbeği de ayrıca kendi içlerinde çeşitli biçimlerde altbölümlere ayırmak olanaklıdır, ama sanıyorum şimdilik yalnızca tek bir altbölümden söz etmek yeterli gelecektir. Aralarında seçilip alınmaya değer bir tikeller öbeği vardır ki, söz konusu öbek içinde tikel durumları, koşulları, olguları, özneleri bulundurur. Sözgelimi, bir kimse trigonometri (üçgenölçümü) bilebileceği gibi, belli bir aileye ilişkin gerçekleri, borsanın durumunu ya da denizdeki dalgaların o anki durumunu da bilebilir. Bunların hepsi de o özel öbekte bulunan tikelleri tanıyarak bilme örnekleridir.

Tanıma yoluyla bilgi ile olgu bilgisi arasında belli bir bağlantı bulunduğu açık olduğundan, gelin öncelikle bu bağlantının tam olarak ne olduğunu belirginleştirmeye çalışalım. Tanıyarak bilmenin nesnesi demin sözü edilen öbekteki bir tikel olduğunda, özellikle yakın bir bağlantıdır bu. Bir kimse denizdeki dalgaların o anki durumunu biliyorsa, o kimse dalganın az mı, çok mu, yoksa ortakarar mı olduğunu ya da dalga hangi durumdaysa dalgayı o durumuyla bilmek zorundadır. Aynı şey bu öbekte bulunan öbür nesneler için de söylenebilir. Her bir durumda, nesne genişledikçe, elimizde bir olgu bilgisi parçası olacak bir yan tümcemiz ya da dolaylı bir bildirimimiz olmuş olacaktır. Bir kimsenin bu öbekte bulunan bir tikeli tanıyarak bildiğini söylemek, o kişinin bir olgu bilgisi parçası olduğunu söylemenin yalnızca daha kısa bir yoludur. Bunun böyle olduğunun zorunlu olması için, o kişinin yanıtlayabiliyor olduğunu söylediği olgu sorusunun ne olduğu açık kılınmalıdır. Sözgelimi, onun denizdeki dalgaların durumunu bildiğini söylersem, ister yalnızca dalganın fazla olduğunu bildiğini demek istemiş olayım, isterse daha özelde balık tutmak için dalganın çok fazla olduğunu bildiğini demek istemiş olayım, bağlam bunu genellikle açık kılacaktır.

Tikel bu özel öbeğe ait olmadığında ise, o tikeli tanıyarak bilme ile olgu bilgisi arasındaki bağlantı daha az yakındır. Benim için bir kimseyi ona dair hiçbir ayırt edici olguyu bilmeden de bilmem olanaklıdır; ola ki bütün yapacağım onu görünce kim olduğunu tanımamdır. Hiç kuşkusuz böylesi bir tanıyarak bilmenin derecesi oldukça düşüktür, çoğu bağlamda bir kimseyi biliyorum demek için de yeterli gelmeyecektir. Oysa yalnızca biraz daha yüksek dereceden bir şey, bir yığın acemi erin adlarını öğrenmeye çalışan subaylar arasında bir kimseyi biliyorum demek için yeterli sayılacaktır. Nitekim subaylardan biri, belli bir ere ilişkin hiçbir ayırt edici olguyu ortaya koymadan, salt o eri tanıyarak bilmesi, adını söyleyebilmesi anlamında o erin kim olduğunu bildiğini söyleyebilir. Hiç kuşkusuz "Bu Ramsey'dir" başlı başına bir olgu bilgisi parçasıdır, ama subay o adama ilişkin başkaca hiçbir olgu ortaya koyamayacaktır. Hayvanların gerçekleştirebildiği tanıyarak bilme derecesi buna çok benzer. Adları kullanamazlar, ama belli insanları ya da belli yerleri, kuşkusuz bunu nasıl yaptıklarını söyleyemiyor olsalar bile, tanıyabilirler. Ne var ki bunlar sınırda durumlardır, insanlar oldukça düşük derecedeki bu tanıyarak bilme yetisini genellikle çok çabuk geliştirirler. Subay acemi ere ilişkin birtakım ayırt edici olguyu çok geçmeden öğrenecek, bu olgulardan kimileri acemi eri tanıması için gerek kendisine gerekse bir başka subaya yardımcı olacaktır. Sivil yaşamda ise bir kişiyi gerçekten bilmek, aynı anda o kişiye ilişkin çok sayıda olguyu bilmek demektir.

İyi ama o kişiye ilişkin hangi olguları? Bu soru bizi doğrudan bu türden tikelleri tanıyarak bilme ile özel öbekte bulunan tikelleri tanıyarak bilme arasındaki bir başka ayrımın önüne götürür. Nitekim, bir kişiyi tanıyarak bilmenin bu düzeyinde olgu bilgisiyle bir bağlantı olmasına karşın, olması gereken olgu bilgisi hiç de açık değildir. Bağlam, tanıyarak bildiğim kişi hakkında yanıtlayabilmem gereken tek bir olgu sorusunun yerini dahi bundan böyle tam olarak

göstermez. Hemen bütün olgu bilgisi parçaları için de böyle olacaktır bu. Pek çok şey, tanıyarak bilmenin ilk nasıl başlamış olduğuna dayanacaktır. Kişiyle daha önce gerçekten karşılaşmışsam, en azından nerede karşılaştığımı, ola ki görünüşünün nasıl olduğunu da söyleyebilmem gerekir. Yok onunla yalnızca telefonda konuşmuşsam, onun hakkında daha başka türden bir olgular kümesini bilmem beklenecektir benden. Buna karşılık, birisi ölümünün üzerinden uzunca bir süre geçmiş bir kimseyi bilmeye kalkışıyorsa, o kişi hakkında kendisinden bilmesi beklenecek olgular yine başka olacaktır. Hiç kuşkusuz bu olgu dizelgecikleri birbirleriyle örtüşürler, dizelgenin bütünüyse o kişi hakkındaki tüm olguların hepsini birden içerecektir. Gelgelelim, kısa bir dizelge oluşturacak olursam, dizelgenin oluşumu öteki kişiyle ilişkimin doğasına, ilişkinin nasıl başladığına dayanacaktır. Tanıyarak bildiğim tikel o özel öbekte bulunuyorsa, bilinmesi gereken olgu bilgisinde bu tür bir değişiklik olmaz.

Tümelleri tanıyarak bilme acaba olgu bilgisiyle bağlantılı mıdır? Bir tadı, o tadı tadınca biliyorsam ya da bir rengi o rengi görünce, tat ya da renk üzerine belli bir olgu bilgisi ortaya koyabilmem gerekir mi? İmdi, bir rengi görünce bilmek, genellikle o rengi görünce o rengi doğru olarak adlandırabilmeyi gerektirdiği için, "Bu turkuvazdır" bildirimi başlı başına bir olgu bilgisi parçasıdır. Ama ilginç soru, karşımda duruyor olması olgusu dışında renge dair ayrıca daha başka olgular da ortaya koyabilmemin gerekip gerekmediğidir. Şeyleri nasıl yapacağını bilmek üstüne şu ana dek söylenmiş şeylerden çıkan, en azından birbirleriyle karıştırılacak denli turkuvaz rengine benzeyen mavinin tonlarından turkuvazı ayırmak için bana ya da başkalarına yardımcı olacak daha başka olgular ortaya koyabilmenin hiç de zorunlu olmadığıdır. Çünkü böylesi bir durum için elde böyle olgular yoktur ya da en azından bilimsel araçların kullanım mantığına dayalı hiçbir olgu yoktur. Kaldı ki, bu eksiklik öyle hiç de önemli değildir, çünkü belli ölçütler verebildiğim

durumlarda bile böyle ölçütler vermem gerekmez. Turkuvazı görünce onu tanıyarak biliyor olmam, tanıyarak bildiğimi bilmem yeter de artar bile. Hatta daha önce nerede görmüş olduğumu anımsamama bile gerek yoktur.

Bu noktada açık olan birşey varsa o da daha önce bıraktığımız ayak izlerine basıyor olmamızdır. Bunda şaşılacak bir yan yok. Çünkü daha başlangıçta birbirlerinden ayrılmış üç bilgi türü arasında anlaşılması son derece güç bağlantılar bulunuyor da ondan. Olgu bilgisi yalnızca öteki iki tür bilginin her ikisiyle birden bağlantılı değildir, üçgeni tamamlamak için her üçünün de birbirleriyle bağlantılı olmaları gerekir. Demin yaptığımız, tanıyarak bilmeden kalkıp şeyleri nasıl yapacağını bilmeye doğru uzanan üçgenin tabanı boyunca geriye doğru yürümekti.

Ancak şu anki konumuz tümelleri tanıyarak bilme, bizi yeni bir temele doğru götürüyor. Sözgelişi, üşengeçlik gibi oldukça karmaşık bir tümeli düşünün. Üşengeç bir canlı belli ölçütleri yerine getirir, bu tümeli tanıyarak bilen birisi büyük bir olasılıkla bu ölçütlerden kimileri üzerine konuşabilecektir. Hatta ortaya derli toplu bir üşengeçlik tanımı bile koyabilir. Platon'un ilk dönem söyleşimlerinde Sokrates'in dur durak bilmeden söyleştiği kişilerden yapmalarını istediği tam da budur. Tanımları olgu bilgisi parçaları diye alacak olursak, bunlar en azından şu ana dek düşünülmüş parçalardan büsbütün başka türden parçalar olacaklardır. Çünkü şu gömleğin renginin turkuvaz olduğu doğru olsa bile, her zaman için bir başka renge de boyanabileceğinden, gömleğin renginin turkuvaz olması zorunlu değildir; kerevitin kabuklu bir hayvan olması kerevitin tanımı gereği doğruysa, "kerevit" ile "kabuklu" sözcüklerinden birine başka bir anlam verilmedikçe tanım yanlış olamaz, doğru olmayacak bildirimin artık aynı bildirim olmayacağı anlamına gelir bu. Kerevit kabukludur yollu bu bildirim, felsefecilerin *a priori*, tersi durumdaysa olumsal olgular dedikleri türden bir bilginin parçasıdır. Buradan *a priori* bilginin asla olumsal olguların bilgisi olmadığı çıkar.

V

"Bilgi nedir?" sorusuna verilecek bir yanıtın taslağı olarak bu kadarı yetişir diyelim. Bu soru zaten kendi içinde yanıtı verilmiş gibi görünen ama gerçekte yolumuza taş koyan onlarca alt soruyu barındırıyor. Şu ana dek sunulmuş bilgi kuramında özellikle iki zayıf nokta bulunuyor. Bunlardan ilki, konu alanındaki değişikliklerin sonuçlarına yeterince özen göstermemiş olmasıdır. Bilgiyi üç ayrı türe bölmek gayet güzel. Ama bu bölümlerin de kendi içlerinde ayrıca altbölümlere ayrılmaları gerekiyor, çünkü oldukça soyut bir yolla bölünmüşlerdi. Buraya geleli beri sınırları yalnızca dilbilgisince çizilmiş çizgilerin izinden yürüdük. Çünkü bölümleme, "Biliyorum" sözcüğüyle başlayan bir tümceyi bitirmenin değişik yolları arasında bulunan dilbilgisel ayrımlara yaslanıyordu. Dilbilgisel ayrımlar şeylerin doğasında bulunan

ayrımları yansıttıklarından olacak çoğunluk epeyce uzun bir süre varolmayı sürdürürler. Ne var ki dilbilgisi hem oldukça geneldir hem de oldukça soyut. Bilgi kuramı ancak değişik türden konu alanları arasında bulunan çok daha somut ayrımları göz önünde bulunduracak olursa daha ileriye götürülebilir. Sözgelimi, az önce gördüğümüz gibi, tanıyarak bilmenin dilbilgisel nesnesi hep bir ad bile olsa, bunun ne türden bir ad olduğu ayrıma yol açar. Niye mi? Adın ne türden bir şeyi gösterdiği ayrıma yol açar da onun için.

Şu ana değin sunulmuş, bir üflemeyle yıkılabilir bilgi kuramının ikinci zayıf noktası, yeterince irdelenmemiş bir "yeter neden" kavramına yaslanıyor olmasıdır. Yeter bir neden tam olarak nedir? Bu soruya yönelik olarak tek bir yanıtlama çabası dahi olsun gösterilmiş değil henüz. Gerçi daha önce nedenler üzerine birşeyler söylenmişti, ama topu topu söylenen, neden göstermenin ortaya bir olgu sürmek olduğudur. Nedenlerin değerle(ndiril)mesi üzerine henüz bir şey söylenmiş değil. Koskoca bir gediktir bu.

Bu kitabın bir sonraki bölümü bu iki eksikliği gidermeye ayrılmıştır. Şu ana dek yürütülmüş soruşturmadan epey ayrı bir soruşturmadan oluşacak önümüzdeki bölüm. Buraya geleli beri söylenmiş ne varsa öyle pek de teknik bir terimce gerektirmemiş, felsefeci olmayan insanların düşünceleriyle yakından bağlantılı olmuştur. Doğrusu tarihin bu epeyce ilerlemiş geç döneminde, felsefedeki giz kokan (içrek) gelişmelere insanlar öylesine alıştırılmışlardır ki burada yapılanlar onlara felsefenin bir parçası değilmiş gibi geliyor bile olabilir. Ama bu bütünüyle bir yanılsama olurdu. Üstünkörü kurulmuş bir düşünce tarihi duruşmasında yargılanmış olsa bile, en azından işin daha başındayken filozoflar bu türden bir soruyu tam da bu türden bir yolla irdeledikleri için, burada yapılanlar yine de felsefe diye geçecektir.

Öte yandan, bu noktadan başlayarak *Yenidendoğuş* (Rönesans) sonrası felsefecilerin teknik düşünceleri ile kuramları üzerine daha çok şey söylüyor olacağım. Çünkü söz konusu

düşünceler ile kuramlardan kimilerinin, çocukların bile sorma eğilimi gösterdiği sıradan sorulardan nasıl olup da boy attıklarını göstermek istiyorum. Düşünce tarihinde daha bir derinleşmemizi gerektirecek bu. Böylelikle de bilhassa sözü edilecek filozoflardan birçoğunun insan bilgisinin yapısı ile sınırlarına ilişkin genel bir açıklama vermeye çalışmış olmalarının anımsamaya değer olduğu görülecektir. Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'sinin de, Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi*'nin de, Russell'ın *İnsan Bilgisi, Kapsamı ile Sınırları*'nın da açıkça söylenmiş amacı buydu. Wittgenstein bile *Tractatus Logico-Philosophicus*'unda bir başka çizenek (diyagram), iç yapılar ile olgu dilinin çizeneğini ortaya koyar, ama yine de bütün olgu bilgileri bir biçimde bu geniş sınırların içinde kalmak zorundadır.

Olgu bilgisinde böylesine önemli bir rol oynayan "yeter neden" kavramı ile başlayalım. Daha önce de gördüğümüz gibi, kendisinden bir olgu bilgisi savını desteklemesi istenen kişi ortaya öyle belli nedenler koyamaz; ya güvenceler gösterecektir ya da olsa olsa böyle bir sözü söyleyecek bir konumda bulunduğunu dile getirmekle yetinecektir. Güvenceler üzerine daha önce birtakım şeyler söylenmişti. "Söyleyecek bir konumda bulunmak" kavramından da daha önce söz edilmiş, karşımıza öyle pek de büyük güçlükler çıkarmamıştı. Yeter bir neden nedir sorusu bir hayli çetin bir sorudur, öyleyse şimdi yanıtlanması gereken soru da odur.

Diyelim ki, bir imzanın düzmece olduğunu bildiğimi, çünkü belgeyi imzalarken gördüğüm kişinin imza sahibi kişi olmadığını ya da hiç değilse imzayı atarken o kimseyi görmüş olmamdan imzanın gerçek sahibinin o olduğunun çıkmayacağını söylüyor olayım. Böyle atılmış imzaların tanım gereği düzmece oldukları doğru olduğu için, elimde daha iyi türden bir nedenim olmasa da olur. Tanım gereği doğru bildirimlere "*analitik* bildirimler" denir, "analitik"in karşıtına da "*sentetik*". Bu tikel *analitik* bildirim kuşkusuz *a priori* bir bilgi parçasıdır. Şimdi gelin durumu azıcık değiştirelim. Di-

yelim ki, imzanın düzmece olduğunu biliyorum biçimindeki aynı savı, imzanın siyah bir tükenmez kalemle atıldığını oysa benim tanıdığım imza sahibi kişinin asla siyah tükenmez kalem kullanmadığını söyleyerek destekliyor olayım. İmza sahibinin alışkanlıklarına yönelik bu genelleme yine bir bilgi parçası olabilir, ama *a priori* bir bilgi değildir bu; asla siyah tükenmez kalem kullanmıyor oluşu bir olgu olduğundan yalnızca olumsal bir olgudur.

Yapılarının ne olduğunu tam olarak görmek için gelin bu iki nedeni mercek altına yatıralım. İlk durumdaki nedenim bir tanıma dayanır, ama ayrıca aşağıdaki yalınkat uslamlamaya da dayanır: Bir kişinin bir başka kişi adına imza attığı bütün durumlar düzmeceyse, bu durum da böyle bir durumsa, demek ki bu bir düzmecedir. Bu uslamlamadaki iki koşuldan ilki tanımla konuyor, ikincisi gözlemle, derken onlardan da sonuç çıkıyor. Uslamlama aşağıdaki şu denkleme göre oluşturuluyor: Bütün A'lar B ise, eldeki tikel şey de A ise, demek ki o şey B'dir. Bu denklem mantıkça geçerlidir. Mantıksal geçerlilik üstüne birşeyler söylenecek değil burada, çünkü konu bu dizide yer alan bir başka kitabın kapsamına giriyor. Mantıkça geçerli olma denklemleri *a priori* bilgi parçaları olduklarından, insan ne zaman olgu bilgisi içeren bir savı bir nedenle desteklemek istese, kendilerine hep gerek duyulur.

Bilginin yapısının bu özelliğini gözden kaçırmak kolaydır, çünkü mantık aynı anda her yerde birden bulunuyor olsa bile, çoğunluk mantığın mantık olarak ayırdına varılmayışı son derece anlaşılır birşeydir. Öteki durumda sunulmuş nedeni inceleyecek olursak, aynı mantıksal denklemin onda da gömülü bulunduğunu göreceğizdir. Nitekim bu durumda kullanılmış uslamlama parçalarına ayrılacak olursa, uslamlamanın şöyle başladığı görülür: "Belgede imzası siyah tükenmezle görünen kişi asla siyah tükenmez kullanmıyorsa, demek ki bir başkası atmıştır oraya bu imzayı"; uslamlama daha sonra yalnızca ilk durumda kullanılmış usa-

vurmayı, yani demin gördüğümüz mantıksal denklemin gömülü bulunduğu usavurmayı yineler. Buna çok benzer bir başka denklem uslamlamanın ilk bölümünün altında yatar. Nitekim, ancak imza sahibi imzasını hep siyah olmayan tükenmezle atıyorsa bu imzayı onun atmadığını ileri sürebilirim. Ama bu koşul da yine aynı denklemden oluşur: Bütün A'lar B (siyah değil) ise . . . . Ancak bu kez denklemin gerisi başka türlüdür: . . . bu tikel şey de B (siyah) değil ise, demek ki o A da değildir. Bir başka ayrım, bu genellemenin bir tanım yoluyla yapılmamış oluşudur. Bu genelleme doğruysa, yalnızca olumsal olarak doğrudur, bu demektir ki, bu genellemeye deneyim yoluyla varılmış olması gerekir ya da Latincesiyle söylersek, bu genellemenin *a posteriori* olması zorunludur.

Deneyim nasıl oluyor da olumsal genellemeler kurabiliyor? Tümevarım sorunudur bu; olağan olgu bilgisi savlarının nedenlerle nasıl desteklenebileceklerini sorduğumuz anda başgösterir. Nitekim ne zaman bir neden gösterilecek olsa, üstü örtük genel bir bildirim vardır ortada, gösterilen nedense ancak genel bildirimin doğru olması koşuluyla yeterli olacaktır. Hiç kuşkusuz bildirim tanım gereği doğruysa bir sorun doğurmayacaktır bu, çünkü bu durumda deneyim yoluyla kurulmuş olmayacaktır. Ancak genel bildirim çoğu kez tanım gereği doğru olmayıp yalnızca olumsal olur, olumsal olunca da doğrudan doğruya tümevarım sorununu çağırır. Gelgelelim, tümevarım sorunu bilginin biriktirilişinin böylesine erken bir aşamasında doğuyor olsa bile, sorunun gözle görülür bir etkide bulunduğu aşama daha sonradan gelir. Nitekim bilim, özenle dizgeleştirilmiş tüm genel bildirimleriyle birlikte, açıkçası tümevarıma çok fazla dayanır. Bundan dolayı, genellikle bilim felsefesinin bir bölümü olarak ele alınır bu sorun, bu kitapta da ancak başlangıç düzeyinde tartışılacaktır.

Biraz önce bütün nedenlerin genel bildirimlere dayandıklarını söylemiştim. Kimileri şu ya da bu biçimde bu savın

doğru olduğunu yadsıyacaklardır. Gelgelelim bu sav olumsal genel bildirimlere uygulanacak olursa, savın tam bir denkleme dökülüşü üzerine oldukça önemli bir anlaşmazlık çıkacaktır. Bu anlaşmazlık bağlamında birbirine rakip iki ana denklem bulunuyor; aralarındaki temel ayrılık noktası ise bir örnekle açıklanabilir. Bir kimse atılan bir taşın pencerenin camını kırışını gözlerse, camın paramparça oluşuna çarpmanın yol açtığını kavrayacaktır, cama doğru bir taşın atıldığını bir kez daha gördüğünde de bilecektir ki cam tuzla buz olacak. Tartışma götürmez bu. Tartışma, o kimsenin yaslandığı olumsal genel bildirimin ne olduğunu sorduğumuzda başlar. Genelliyor olduğu besbellidir, çünkü düşünce aracılığıyla bir durumdan bir başkasına doğru ilerliyordur. Ancak kullandığı genel bildirim nedir? Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'de önerdiği kanıt kuramına bakılırsa, "çarpma benzeri olayları hep paramparça olma türünden olaylar izler" biçimindeki genel bildirimi kullanıyor olacak, bu genel bildirimi de başka birlikte olma örneklerini göz önünde tutarak desteklemeye hazırlıklı olması gerekecektir. Karşısındaki rakip kurama göreyse, söz konusu kişi iki olay arasındaki nedensel bağlantının doğrudan ayırdındadır, bu demektir ki "çarpma türünden olayları, çarpmanın meydana gelmesiyle birlikte hep paramparça olma türünden olaylar izler" genel bildirimini kullanıyor olacaktır. Genel bildirime bu minicik ekleme ola ki önemsiz bir değişiklik gibi, işin özüne dokunmayan yalnızca sözcüklerdeki bir değişiklik gibi görünebilir. Oysa gerçekte önemli bir eklemedir bu. Kişinin taşın camı kırışına ilk kez tanık olduğunu düşünün bir. Hume'un kuramına göre, genel bildirimi için kişinin elinde birtakım kanıtlar olmadıkça, gerçekten de atılan taşın camın paramparça oluşuna neden olduğunu bilmeyecektir. Oysa rakip kurama göre, benzeri öteki olaylar üzerine hiçbir genel bilginin yardımı olmadan, atılan taşın camın paramparça oluşuna neden olduğunu salt bu özel durumdaki bağlantıyı gözlemlemek yoluyla bilecektir.

Hangi kuram doğrudur? Böyle bir durumda bağlantıyı gerçekten görüyormuşuz gibi geldiğinden olacak yukarıda verilen örnek Hume'un kuramına karşı işliyormuş gibi gözüküyor. Ancak, örnek oldukça yanıltıcı. Bir kimsenin atılan taşın cama ne yaptığını ilk kez görüyor olması, o kişiye bu olayda sanki hiçbir genel bilgi içerilmiyormuş kanısını verir; içerilen genel bilgi öylesine sıradan, öylesine bildiktir ki farkına bile varılmadan geçilmesi bu yüzdendir. Kişi bu olaya az çok benzeyen bir olayı daha önce hiç gözlememişse, gene de bağlantıyı *görmüş* olacak mıdır? Böyle bir bilgisi olmayan bir kimseyi düşünmek son derece güç olduğu için, genel bilginin bu olayda yaptığı katkıyı gözden kaçırmak kolaydır. Hume'un savının ne derece güçlü olduğunun değerini anlamanın en iyi yolu, bir başka durumu, gerekli genel bilginin hep bulunmadığı ama o bilginin ağır aksak, güç bela olsun edinilmek zorunda kalındığı, derken böyle bir durum ile camın tuzla buz olduğu durum arasında özce herhangi bir ayrımın bulunup bulunmadığının sorulmak zorunda kalındığı bir durumu ele almaktır. Aşağıdaki şu örnekle bunu yapmayı deneyin. Diyelim ki, birisi on yedinci yüzyıldan çok daha önceleri, kocaman bir dalgaya dolunayın neden olduğunu savlamış olsun. O kimse bu tikel durumda iki olayın birlikte oluyor olması dışında hiçbir şey göstememişse, büyük bir olasılıkla boş inançlı biri olduğu düşünülecektir. Ama bu iki şeyin sürekli birlikte olduklarını gözlemişse, bu iki olay nedensel bağlantı içindedirler yollu görüşü için söylenecek çok fazla şey olacaktır. Aslında o anda kendisi için görüşünü desteklemenin tek çıkar yolu, birlikte olmanın sürekli olan birşey olduğunu göstermiş olmaktan geçecektir. Öyleyse bu durum ile Hume'un kuramına karşı işliyormuş gibi gözüken durum arasında özce herhangi bir ayrım var mıdır?

Doğrusunu söylemek gerekirse, kişi iki olayın birbirleriyle gerçekten bağlantılı olup olmadığından bir türlü emin olamıyorsa, tek bir tikel durumda meydana gelen şeyi *salt*

çözümleyerek iki olay arasında bir bağlantı kurmaya çalışması ümitsiz bir çabadır. Çünkü yapılan çözümleme ne denli ayrıntılı olursa olsun, buradan çıkacak tek sonuç, elinde aralarındaki bağlantıdan bir türlü emin olamadığı topu topu iki olay olması yerine, aralarında henüz bir bağlantı kuramamış olacağı o iki olaya ilişkin uzunca bir özellikler dizelgesi olacağıdır. Hume haklıysa, iki olay arasında bir bağlantı kurmanın tek yolu, tikel durumun ötesine yoğunlaşıp genel bir bildirim kurmaya çalışmaktır; bunu yapmanın yoluysa diğer benzer durumları incelemektir. Bu nokta, iki olay arasında asla nedensel bir bağlantı algılamadığımızı söyleyerek; ya da aralarındaki bağlantının her yerde bulunduğunu ama öncelikle biz nerede olacağını umuyorsak orada bulunduğunu belirterek; ya da daha az sorunlu bir biçimde, bağlantının yalnızca aralıksız birlikte olma olduğunu dile getirerek ortaya konabilir. Hiç kuşkusuz bütün bağlantılar nedensel değildir, Hume ise yalnızca nedensel bağlantıları tartışıyor. O nedenle "hep birlikte oluyor olmak" dışındaki öteki koşullar üzerinde duruyor. Ancak nedensel bağlantılar için, olması gerekenden fazla koşulları görmezden gelebiliriz, bunu yaparken de Hume'un parmak bastığı noktayı genelleştirmiş olacağız; çünkü bu nokta nedensel olsun ya da olmasın bütün bağlantılara, bu bağlantıları bildiren genel bildirimlerin olumsal olmaları koşuluyla, uygulanmış olacaktır. Sözgelimi, hiç siyah tükenmez kullanmayan adamın durumuna dahi uygulanmış olacaktır. Yalnız kabul edilmesi gerekir ki, zihin ile zihnin işleyişini işin içine katan bu tür bir duruma uygulanışı çok daha güç, çok daha tartışmaya açıktır.

Birini öbürü için kanıt olarak kullanmamızı olanaklı kılan iki şey arasındaki bağlantının hep *a priori* olmayışı, Hume'un kuramındaki en önemli noktadır; ya da kendisinin sık sık söylediği üzere, iki şey arasındaki bağlantı bir tanım yoluyla sonsuza dek güvence altına alınamaz. Hume bütün *a priori* bağlantıların tanımlar yoluyla güvence altına alındıkları yollu öğretiyi benimsemiş olduğu için, bunların aynı noktaya

dikkat çekmenin tamı tamına birbirine eş iki yolu olduğuna inanmıştı. Bu çok önemli öğretinin doğru olup olmadığı sorusu – ister bütün *a priori* bildirimler *analitik* olsun, isterse kimileri *sentetik* – bir anlığına olsun sorulabilir. Öncelikle, en azından kanıt isteyen bağlantıların her zaman *a priori* olmadıklarını söylerken Hume'un haklı olduğunu görmek önemlidir. Bunu görmek için, aşağıdaki şu örneği düşünün. Futbolcunun birine, topa vurursan gol olacak diyorum. Burada iki olay arasındaki bağlantı olumsaldır, herhangi bir tanımla da güvence altına alınmamıştır. Ama diyelim ki, bu olumsal bağlantı pek doyurucu gelmedi bana, bir tanımla güvence altına alınmış bir bağlantı bulmaya çalışıyor olayım. O zaman bunun yerine, gol vuruşu yaparsa, gol olacak diyebilirim. Böyle bir durumda, gol vuruşu yapıp yapmadığını söyleyebilmemden önce topun ne yaptığını bekleyip görmem gerekecektir. Ama beklemek zorundaysam, doğrusu ne olacağı yönünde herhangi bir kestirimde bulunamam. Açık veren kestirimim, kestirimde bulunuyor göründüğüm koşul içerisinde gerisin geriye yutulacaktır. Bunun yanında, kimileyin eksiksiz kestirimlerde bulunmak için kanıt kullanmamız gerekir. Demem o ki, bütün bağlantılar *a priori* olmayabilirler.

Hume, bu yalınkat ama bütünüyle inandırıcı uslamlamayı, neden ile sonuç arasındaki bağlantının tikel (tek tek) durumlarda görülebilir olduğunu söyleyen kurama karşı kullanmıştır. Şu ana dek bu kurama sanki bağlantıyı doğrudan ortaya çıkardığı anlamına geliyormuş gibi yaklaşmaktayım; bağlantıyı tek bir durumda görmüş bir kimse bağlantıyı hangi koşullar altında genelleştirebilir, bu bağlantının benzeri bir başka durumdaki varlığını nasıl kestirebilirdi. Ancak kuram, bağlantının zihinde görüldüğü anlamına geliyor olabilir, nasıl ki birisi gol vuruşunun topun izleyeceği yolla bağlantılı olduğunu görebiliyorsa aynı öyle. Hume kuramın bu biçimine karşı yukarıda verilen yalınkat uslamlamayı

kullanır. Kuramın Hume'un elindeki yorumu çok daha karmaşık, çok daha ustalıklıdır çünkü burada Hume "erk" ile "güç" kavramlarını çözümler. Ama özünde aynı uslamlamadır bu.

Hume, olumsal bağlantılara ilişkin bütün rakip kuramları yadsırken, açıklamasının tümevarımdan duyulan bir kuşkuculuğa yol açabileceği olanağıyla yüz yüze gelmek durumunda kalmıştı. Yol açtığını düşündü de. Çünkü insan geçmişte hep birlikte olmuş olayların gelecekte de hep öyle birlikte olmayı sürdüreceklerinden nasıl olur da sonsuza dek emin olabilir? Hiç kuşkusuz, gerek deneyler yapmak için gerekse onların sonuçlarını değerlendirmek için belli kanıtlama yasaları, aşağı yukarı doğru belli kurallar vardır. Ama Hume'un kuşkusu derinleştikçe derinleşti. Kuşkuculuğu bu kitabın daha başlarında değinilen türden bir kuşkuculuk da değildi. Çoğunluk bilgi sayılan şeyin yerleşik kanıtlama ölçütlerini karşılayıp karşılamadığını sorgulamakla kalmadı. Tutup ölçütlerin kendilerini de sorguladı. "Felsefece Kuşkuculuk" denilen şey işte budur.

Acaba tümevarımdan duyulan Humecu kuşkuculuğa karşı verilecek herhangi bir yanıt var mıdır? Kimi filozoflar iş görmeleri nedeniyle usu yerinde bütün insanlarca onaylanmış kanıtlama ölçütlerini gözetmenin yeterli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu savunmanın kısırdöngü olduğuna inanan kimi başka filozoflar, en azından geleceğe ilişkin genellemelere belli ölçülerde bir olasılık kazandıracak gözlem ile deney sonuçlarında baştan verili bulunan birtakım çok genel varsayımları bir kenarda tutmaya çalışmışlardır. Ancak bu varsayımların doğruluğu bize baştan nasıl verilidir? Hume'un yalınkat ikileminden bu noktada yeniden yararlanılabilir. Nitekim bu noktada, ya bu varsayımların kendilerinin tümevarım yoluyla desteklenme gereksinimi gösterdikleri durumda yalnızca olumsal olarak doğru oldukları sonucunu çıkaracağızdır ya da bir kimse ne zaman varsayımlara dayalı kusursuz bir kestirimde bulunuyor olsa, kestirimin gerisin

geriye kestirimde bulunuyor gözüktüğü koşullar içine emileceğinin gösterilebildiği durumda, bu varsayımlar tanım gereği doğru olacaklardır. Hume'un ikileminin gösterdiği bu gelişmenin tartışılması bu kitabın kapsamı dışındadır. J. S. Mill *Mantık Dizgesi* adlı yapıtında ikilemin ilk seçeneğini uygun görmüştür, ikinci seçeneği uygun görmenin yol açacağı sonuçlarıysa G. H. Von Wright *Mantıksal Tümevarım Sorunu* adlı yapıtında ayrıntılarıyla işlemiştir. Tümevarımlı bilgi sorunu da onun *a priori* parçalarını olumsal parçalarından ayırmak gibi başlı başına güç bir görev de aslına bakarsanız bilim felsefesinin kapsamı içine girer.

Ancak nedenler konusunu bir yana bırakmadan önce, tümevarım sorununun dikkat edilmesi gereken bir başka yönü daha vardır. Hume'un bütün *a priori* bağlantıların tanımlar yoluyla güvence altına alındığına inandığının sözünü etmiştim. Çağcıl pek çok mantıkçı-çözümleyici felsefeci de buna inanıyor ya da en azından buna çok benzer birşeye. Ancak, inanışları yanlış da olabilir. Konuyu Hume'un bıraktığı yerden ele alan Kant, bunun yanlış olduğunu ileri sürmüştü. Kant ne tanımlar yoluyla güvence altına alınmış ne de gözlem ile deneyle kurulmuş belli, çok genel ilkeler olduğunu düşünüyordu. Bu ilkeler *sentetik a priori* bildirimler olacaklardır: *a priori* çünkü gözlemle de, deneyle de kurulmamışlardır; *sentetik* çünkü tanımlar yoluyla güvence altına alınmamışlardır. Öyleyse nasıl desteklenecektir bunlar? Kant'ın düşüncesi insan deneyiminin tutarlı bir açıklamasını vermeyi uman bir kimsenin *sentetik a priori* bildirimleri yadsıyabilmesinin hiçbir bakımdan olanaklı olmadığı yönündeydi. Kant'a göre bunların doğrulukları deneyimle öğrenilir, ama kendileri deneyimden gelmezler. Büyük bir olasılıkla Kant'ın söz konusu *sentetik a priori* doğrular dizelgesine koyduğu en önemli ilke, tam da tümevarım sorununun çözümüne yol açacağını düşündüğü ilkeydi: "Her olayın bir nedeni vardır." Hume'un ikileminin iki boynuzu arasında bulunacak genel bildirimlere yönelik üçüncü bir olanak, birçok felsefe-

ciye en azından araştırmaya değer görünmüştü. Herşey bir yana, kimileyin üçüncü tür bir zorunluluğa, ne simgelerimizin etkilediği davranma biçimine ne de simgelerin simgelediği şeylerin etkilediği davranma biçimine dayanan bir zorunluluğa göz kırpabilirmişiz gibi. Ne çare ki, *a priori* bilginin araştırılması işi bu noktada bırakılmalıdır.

VI

Bu kitabın ilk bölümünde ana çizgileriyle sunulmuş bilgi kuramındaki iki ana gedikten birinin "yeterli neden" kavramının incelenmemiş oluşu olduğu anımsanacaktır. Söz konusu kavramın daha az önce bir sonuca bağlanmış bulunan incelemesi, bu gediğin doldurulması adına birşeyler yapabilir. Şimdi öbür eksikliği, konu alanındaki değişikliklerin yeterince göz önünde bulundurulmayışını gidermeye çalışsak iyi olur. Bilginin "olgu bilgisi", "şeyleri nasıl yapacağının bilgisi", "tanıma yoluyla bilgi" diye üç ana türe bölünüşü, bölümlemenin yalnızca başlangıcıdır. Bu bölümlerin her birinin de konu alanına göre kendi içinde ayrıca alt bölümlere ayrılması gerekir. Sözgelimi, bir olgu bilgisi savının şimşek çakması gibi dış dünyada olan bir şeye mi ilişkin olduğu, yoksa bir düşüncenin oluşumu gibi iç dünyada olan

bir şeye mi ilişkin olduğu ayrım yaratır.

Söz konusu ayrım – şimşek çakması ile düşünce arasındaki – bir konu alanı ayrımıdır, bu tür ayrımlar günümüze dek büyük ölçüde gözardı edilmişlerdir. Bu kitabın ilk bölümü, üç katlı bölümlemesiyle birlikte, bütünüyle dilbilgisince çizilmiş soyut ayrımlarla ilgilendi. Biraz önce bir sonuca bağlanmış bir önceki bölümse, ilki dilbilgisince çizilen öbürüyse dilbilgisince çizilmeyen gene iki ayrı soyut ayrımla ilgilenmişti. Dilbilgisince çizilmiş olanı, genel bildirimlerden kurulma bilgi parçaları ile tekil bildirimlerden kurulma bilgi parçaları arasındaki ayrımdır. Can alıcı önemine karşın dilbilgisince çizilmemiş olan öbürüyse, *a priori* bildirimler ile olumsal bildirimler arasındaki ayrımdır. Yeri gelmişken sormakta yarar var, dilbilgisi neden bu denli kaprisli acaba?

Tekil bildirimler, birbirinden değişik bir dolu şey üzerine olabilirler. İncelenecek ilk tür, konuşmacının beş duyusundan birini ya da birden çoğunu o anki kullanışına bağlı tekil bildirimler olsa gerektir. Sözgelimi kişi pencereden dışarı bakarak "Şimşek çakıyor" diyebilir. Bu tür bildirimlere "algıya bağlı tekil bildirimler" diyelim ya da daha bir kısa olsun diye "algıya bağlı bildirimler". Öncelikle bu bildirimlerin incelenmesi gerekir çünkü bilginin biriktiriliş sırasında ilk gelen onlardır. Nitekim daha algıya bağlı tekil bildirimlerde bulunmamışken, hiç kimse dış dünya üzerine olumsal genel bir bildirimde bulunamayacaktır.

Bu bildirimler yığınla sorun çıkarırlar – doğrusu, çıkardıkları sorunlar öylesine çoktur ki algı kuramlarının arbedesi içine dalmazdan önce, bize yön gösterecek yollar bulsak hiç fena olmaz. Günümüzde bütün felsefece algı tartışmalarının yürüdüğü iki anayol vardır. Bu anayolların her ikisi de olağan kuşkuculukla başlayıp duyuların kendisinden duyulan felsefece kuşkuculuğa varabilir. İki yol arasındaki ayrımı açıklamak için az önce verilmiş örnekten yararlanılabilir. Diyelim ki, bir kimse kendisine şuradaki şimşek çakışının gerçekten şimşek çakışı mı olduğunu, yoksa yalnızca pen-

cere camından dışarıya bakarken oluşmuş aldatıcı bir ışık yansıması mı olduğunu, yoksa içki bağımlılarınca ya da delilik nöbeti geçiren kişilerce deneyimlenmiş belli türden salt bir iç etki mi olduğunu soruyor olsun. Derken o kişi aşağıdaki şu yolu tutabilir: "Şimşek çakması olup olmadığını bilmiyor olsam da, en azından bana şimşek çakması gibi göründüğünü biliyorum." Bu yolu tutmuşsa, konusunu değiştirmeden ilk baştaki savını yalnızca nitelendiriyor olacak; yalnızca orada dışardaki her neyse ona ilişkin daha sakınımlı bir savda bulunuyor olacaktır. Bu tür bir sakınımlılığın yaşamda yeri vardır. Kuşku genelleşmiş, nitelenmemiş türden algıya bağlı bildirimlerin temellendirilmelerine bir türlü olanak tanınmamışsa, bu yüzden de asla bilgi parçaları diye sayılmamışlarsa, işte ancak o zaman kuşku felsefece kuşkuculuğa dönüşecektir. Söz konusu iki yoldan birisi işte budur.

Yok ikinci yolu tutmuşsa o kişi, daha önce de olduğu üzere işe gördüğü şeyin gerçekten bir şimşek çakması olup olmadığından kuşkulanarak başlayacaktır. Ama bu kez kuşkusu başka bir biçime bürünecektir. Belki de, aslında öyle şimşek çakması falan görmediğini, şimşeğin çaktığını biliyorum gibi bir savda bulunmayarak daha iyi etmiş olacağını söyleyecektir. "Doğrusunu isterseniz, bütün gördüğüm biraz da bir anlık çakan ışığın etkisiydi ya da bilemediniz ondan yayılan ışınların etkisiydi; galiba her ikisi de değildi, hepsi hepsi ağtabakama düşen bir imgeydi; ya da, daha da geri çekilecek olursam, yalnızca zihnimde belirmiş birşeydi" diyecektir. Bu yolu tutmuşsa kişi, konuyu değiştirmeden yalnızca ilk baştaki savını nitelendirmiş olmayacaktır. Nitekim bulunduğu ilk zeminden geri çekilirken attığı her adımda, üzerine bir sav kurmaya hazırlandığı konu başka başka olacaktır. "Ama hiç değilse ışığın doğru kaynaktan yayıldığını ya da ağtabakama düşen imgenin biçiminin doğru olduğunu ya da zihnimde canlanan neyse onun doğru türden olduğunu biliyorum." Kuşkusunu genelleştirecek olursa, yani daha önce hiç kimsenin şimşek çakması türünden şeyler

üzerine algıya bağlı bildirimlerde bulunurken bildirimini temellendirmemiş olduğunu ileri sürecek olursa, işte o zaman kuşkuculuğu felsefece olacaktır. Ancak biraz olsun başka bir felsefece kuşkuculuk biçimi olacaktır bu, çünkü gerçek algılayış süreci içinde yer alan bir şeyin seçilmesine, insanların hep algıladıkları şeylerin aslında yalnızca o seçili türden şeyler olduklarının ileri sürülmesine dayanacaktır. Görünen o ki buradan çıkan, insanlar seçili şeylerin dışında bulunan şeyler üzerine birşey bildiklerini savlarken, bilme savlarının asla temellendirilemeyecek olmasıdır. Sözgelimi insanların, daha bir yalın olsun diye yalnızca tek bir duyuları, salt görme duyuları olmuş olsun; eğer ağtabakasına gelen imgeler insanların görüp görebilecekleri tek şey diye seçilmişlerse, görünen o ki buradan şimşek çakması türünden şeyler üzerine algıya bağlı bildirimlerde bulunurken hiç kimsenin asla hiçbir şeyi temellendiremediği çıkar; bu yüzden de bu tür bildirimler asla bilgi parçaları diye görülemezler. İkinci yol da işte budur.

Bu iki düşünce yolu da açıkça birbiriyle ilişkilidirler. İlkine yürüyerek başlayan bir felsefeci, daha yolun sonuna gelmemişken hiçbir güçlük çekmeden ikinciye geçebilir. Nitekim kendisine "Acaba orada bana şimşek çakması gibi görünen şeyin dışında herhangi birşeyin bulunup bulunmadığını biliyor muyum?" diye sorabilir. "Galiba gerçekten bildiğimi savlayabileceğim tek şey topu topu, orada şimşek çakması gibi gözüken şeyin bana öyle görünüyor olmasıdır." Bu, onun da ikinci yola geçmesine neden olabilir. Ama bu yollardan ayrı ayrı da yürünebilir, ayrı ayrı yürünecek olurlarsa, varacakları son yer de oldukça değişik olacaktır. Öyle ki, ikinciye tutunan bir felsefece kuşkucu, hiç kimsenin dış dünya üzerine en nitelenmiş savı dahi savlayamayacağını savlayacaktır; oysa ilkine tutunan, dış dünya üzerine nitelenmiş savlarda bulunulmasına olanak tanıyacaktır. Bu iki düşünce yolunun da zorunlu olarak duyulardan duyulan felsefece kuşkuculuğa götürdüğünü ileri sürmüyorum. Kal-

dı ki bu yolların felsefecileri başka başka algı kuramlarını benimsemeye götürdüğünü birazdan görmüş olacağız. Üzerine parmak bastığım nokta, bu yollar felsefecileri kuşkuculuğa götürüyorsa, bunun zorunlu olarak iki ayrı kuşkuculuk biçimi olması gerektiğidir.

Aşağıda yürütülen tartışma boyunca usumuzda bu iki ayrı düşünce yolunu da tutalım. Tartışmanın amacı gerçek bir algı kuramı ortaya koymak olmayacak, daha alçakgönüllü bir hedef olarak birbirlerinden ayrı kuramlar arasındaki ilişkiler üstüne, bunların bilgi sorunu üzerine etkilerine dair bir çizenek sunmak olacak. Kuşkuculuk davullarını gümbür gümbür çalarak dört bir yana duyurmuş olmamızdan dolayı, öncelikle kuşkuculuk karşıtlarının daha ötesine geri çekilmeye zorlanmayacakları herhangi bir sınırın bulunup bulunmadığını araştıralım. Kendisinden kuşkulanılmayacak türden algıya bağlı bir bildirim var mıdır? Bu soruyu yanıtlamak için gösterilecek çaba, en azından savaş alanının tek bir yönde ne denli uzaklara genişlediğini gösterecektir bize.

Öncelikle, olabilecek en iyi konumda bulunan insanların dahi doğruluğu hakkında yanılabilecekleri birçok algıya bağlı bildirim türü olduğunu onaylayan, ama bu genel kurala, yani daha önce değinilmiş olan "En azından orada bir şimşek çakıyor gibi geldi bana" türünden bildirimlere karşı örnek oluşturan bir bildirim türü bulunduğunu ileri süren bir kuşkucu karşıtını düşünelim. Kuşkucu, bunun gibi bir bildirimi ortaya atan kişiyi yanılmaz kılanın ne olduğunu sorarak saldıracaktır bu konuma. Diyelim ki, kuşkucu karşıtı, doğruluğunun bu sınırlı alanda *a priori* olarak güvence altına alındığı karşılığını veriyor olsun; ya da bunu daha bir incelikli yaparak, bunun gibi bir bildirimde bulunurken yanılmayacağını, bildiriminin kendinden *a priori* doğru olduğunu söylüyor olsun. Kuşkucu karşıtı bu karşılığı verirse konumu savunulamaz olur; bu kitabın ilk bölümünde sunulan olgu bilgisi açıklamasından türetilecek uslamlamalarla yıkılabilir.

Kuşkucunun bütün yapması gereken söz konusu bölümde belirtilen üç noktayı kullanmaktır. Birincisi, bir bilgi parçasının doğru olması gerektiği; ikincisi, insanın bir olgu bilgisi parçasının simgelerden yapılmış olması gerektiği; üçüncüsüyse, simgeler doğru bir olumsal bildirim oluşturacaklarsa, simgelerin simgelemek amacında oldukları şeylere birebir uymaları gerektiğidir. Kuşkucu bu üç noktaya dayanarak, kuşkucu karşıtının verdiği karşılığı kolayca çürütebilir. Nitekim kuşkucu karşıtının olmasını en çok istediği algıya bağlı bildirimler açıkça olumsal olanlardır, bu arada simgeleri şeylere birebir uydurmak açıkçası konuşmacının altından kalkamayabileceği bir ödevdir. Bu yüzden konuşmacının başarısı *a priori* olarak güvence altına alınıyor değildir. Ne de kuşkucu karşıtının "bilgi" kavramı üzerinde oynamasına yardım edecektir konuşmacının başarısı. Bu demektir ki sunduğu bildirim bir bilgi parçasıysa kesinlikle yanlış olamaz. Ama bir bilgi parçası *mıdır bakalım*? Öyle olabilir de, olmayabilir de, çünkü simgeler şeylerle başarıyla eşlenmemiş olabilirler. Aslında simgelerin şeylerle eşlenmiş olması bile, simgelerin bunu yapmış olması olgusunun kendisinin başlı başına olumsal bir olgu olduğunu gösterir.

Bu yalınkat uslamlama büyük bir olasılıkla göründüğünden çok daha önemlidir, çünkü olumsal bilgi parçalarına, bir biçimde kendi kendilerini güvence altına alıyorlarmış gibi yaklaşan her kurama karşı kullanılabilir. Kuram yalınkatsa, içindeki çatlağın yeri kolaylıkla belirlenebilir; ama kimileyin kuram inanılmaz ölçüde karmaşıktır. Sözgelimi, on yedinci yüzyıl usçularının dizgeleri gerçekte "birçok olumsal bilgi bütünüyle kendi kendilerini güvence altına alan parçalara dayanır" diye bildiğimiz şeyi yeniden kurma çabalarıdır. Bu yeniden kurmalar oldukça inandırıcıdır. Öyle ki, bilimsel kuramların büyük bir bölümü *a priori*'dir, bu yüzden de kendilerini bir bakıma kendileri güvence altına alırlar. Böylelikle de, hiçbir olumsal bilginin bütünüyle kendi kendilerini güvence altına alan parçalara dayanamayacağını akıldan

çıkarmak çok kolay olmaktadır. Günümüzde bunu dahi unutmuş görünen bilim felsefecilerine rastlanıyor. Ama on yedinci yüzyılda, *a priori* usavurmanın sınırlarını görmek çok daha güçtü. Hume'un "neden" kavramını eleştirisi *a priori* usavurmanın sınırlarını saptama çabasıydı.

Sırası gelmişken söylemekte yarar var, bir *a priori* bilgi parçası kendi kendisini güvence altına alır değerlendirmesinde bulunmak öyle çok da doğru değildir. Eldeki bir *a priori* bilgi parçasıysa kuşkusuz yanlış olamaz. Ama gerçekten bir *a priori* bilgi parçası *mıdır*? İnsanlar sorudan bu kez de sıyrılabilecekleri duygusuna kapılırlar, ama yanılıyordurlar. Sorudan sıyrılabileceklerini duyumsarlar, çünkü *a priori* bildirimlerin kesin olduğunu düşünürler. Ancak "kesin" sözcüğü bu biçimde kullanılıyorsa, olsa olsa "*a priori* doğru" sözcüğünün bir eşanlamlısı olacaktır. Dolayısıyla ortaya atılan her bildirim için "Bildiriminin kesin olduğundan kesin emin *misin*?" sorusu her zaman için sorulabilir olacaktır. Kuşku yok ki, eldeki bildirim, "Ya şimşek çakmasıdır ya da şimşek çakması değildir" gibi yalın bir bildirimse, pek çok insan bundan kesin emin olacaktır. Kaldı ki yalnızca ölçülü, ortakarar bir bildirimi seçmek zorunludur, böyle bir bildirimin *a priori* doğru olup olmadığını ise ancak birkaç kişi duraksamaksızın söyleyebilecektir, bu arada yeri gelmişken hiç kimsenin değergesini kesin olarak bilmediği birtakım denklemler de bulunmaktadır. Bununla birlikte, bir *a priori* bilgi parçasının kendi kendisini güvence altına aldığını söyleyebilmenin yine de bir anlamı vardır. Çünkü en azından, simgelerinin simgeleme amacında oldukları şeylere denk gelip gelmediklerini bakıp görerek *a priori* bilgi parçasını denetlemek zorunlu değildir. Biraz önce verilmiş örnekte, şimşeğin ne olduğu hiç önemli değildir; "ya", "ya da", "değil" sözcükleriyse öyle hiç de belli şeyler için var değillerdir. *A priori* bildirimlerin bu özniteliği, doğruluklarının kendi içlerinde yatmasının ya da doğruluklarının kendi içlerinde güvence

altına alınmasının koşulları söylenerek betimlenebilir.

Ancak konudan bir uzaklaşmaydı bu. Algıya bağlı bildirimler bağlamında kuşkucu karşıtını saldırıya açık bir savunma konumunda bırakmıştık. Acaba başka bir savunma konumunu benimseyerek kendisi için daha iyisini yapabilir miydi? Diyelim ki kuşkucu karşıtı, bir kimsenin "Oradaki en azından bana bir şimşek çakmasıymış gibi geldi" türünden bir bildirimde bulunurken, asla yanlışa düşmeyeceğinin olumsal olarak doğru olacağını ileri sürüyor olsun. Bu konum oldukça farklı bir konumdur. Bir yanlışın kavranamaz olduğunu dile getiren savunulması güç sav çürütülmüştür; o nedenle kuşkucu karşıtının burada tuttuğu yol çok daha umut vericidir. Bununla birlikte, konuşmacı bir ödün daha vermek zorundadır, çünkü olumsal genel bildirimi öyle hiç de ilk bakışta gözüktüğü gibi doğru değildir. İnsanlar kimileyin ortaya alabildiğine nitelenmiş algıya bağlı bildirimler koyarlarken dahi çeşitli yanlışlar yaparlar. Demin verilmiş örnekte, konuşmacı daha bir dikkatli bakmış olsaydı, kendisine görünen şeyin aslında pencere camının üstüne düşmüş bir ışık yansıması olduğunu söylemiş olabilirdi. Gerçi, çoğunluk simgeleri görünüşlerle eşlemek onları gerçeklikle eşlemekten daha kolaydır. Yine de, bunu yapmak çok daha kolay olsa da bunun hep başarıyla yapıldığını varsaymak için doğrusu ortada hiçbir neden yok.

Bu noktada kuşkucu karşıtının tuttuğu yolda ikinci bir değişiklik daha yapması gerekecektir. İnsanlar kendilerini bu adamakıllı nitelenmiş algıya bağlı bildirimlerle sınırladıklarında dahi, kimileyin çeşitli yanlışların yapıldığını olurlamak zorunda kalırlar, ama bu yanlışların salt söyleyiş yanlışları olduğunu ileri sürmekten de geri durmazlar. Ancak salt bir söyleyiş yanlışı tam olarak nedir? Genellikle bir yanlışı salt bir söyleyiş yanlışı diye tanımlarken, konuşmacının gerçekte doğru yanıtı bildiğini ama ne yazık ki belki dil sürçmesinden, belki de doğru sözcükleri düşünememiş olduğundan bildiği şeyi yanlış sözcüklerle ortaya koyduğunu de-

mek isteriz. Buradan çıkaracağımız sonuç, az buçuk kabaca, yaklaşık olarak söyleyecek olursak, bir olgu bilgisi parçasının iki aşama içinde ortaya konuyor olduğudur: Birincisi, kişinin zihninde şeylere tam oturan doğru düşünceyle, ikincisi de kişinin ağzındaki düşünceye tam karşılık gelen doğru tümceyle. Dolayısıyla, yanlış salt bir söyleme yanlışı olsa bile en azından altta yatan düşünce doğruydu. Ama o zaman da kuşkusuz altta yatan düşüncenin *doğru olmuş* olduğunu saptamanın açıkça belli bir yolu olması gereklidir. Nitekim, demin gördüğümüz gibi, bir düşüncenin yalnızca başka türden bir simgesel ürün olduğu bu gibi durumlarda, düşünce bir bilgi parçası olarak nitelenecekse, o düşüncenin simgelerinin de eşleme sınavından geçmeleri gereklidir. Dolayısıyla, kuşkucu karşıtının gözdesi algıya bağlı bildirim türüne dönecek olursak, sorulması gereken soru şudur: Bu bildirimlerden biri ne vakit yanlış olsa, yanlışı yapan kişinin zihninde yanlış olmayan bir başka simgesel ürün hep bulunacak mıdır? Yoksa bunun yerine, bilgi bir yeti işi olduğu için, doğru bir bildirim ya da doğru bir düşünce ortaya koyma yeteneğinin onda öteden beri hep bulunuyor olması yeterli mi olacaktır. Eğer bu yetenek baştan beri varsa onda, kuşkucu karşıtı böylesi yanlışların hep salt söyleme yanlışları olduklarını ileri sürerken haklı olacaktır. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, haklı olup olmadığı oldukça kuşkuludur. Ne var ki bu soruyu açıklığa kavuşturmak epey uzun bir vakit alacaktır. Daha birçok örnek incelenmek zorunda kalınacak, daha iyi ayrımlar yapmak gerekecektir.

Kuşkucu karşıtının ne pahasına olursa olsun bir tek bu yolu benimsemesi gerekmez. Çünkü algıya bağlı bilgiden duyulan kuşkuculukla çarpışmak için, bütün algıya bağlı bilgilerin, konuşmacının doğruluğundan daima yanılmazcasına emin olabildiği en çok istenen algıya bağlı bildirim türü üzerine kurulmuş olduğunu tanıtlamak zorunlu değildir. Yani bir başka deyişle, saltık kesinliğin alışılmış ölçütlerinin bunun gibi tek bir durumdakinden hep daha üstün oldu-

ğunu göstermek zorunlu değildir. Eğer bunu göstermek zorunlu olmuş olsaydı, kuşkusuz daha biraz önce gördüğümüz koşul olanaklar dahilinde karşılanamayacağından kuşkucu tartışmadan galip ayrılacaktı. Saltık kesinlik ölçütünün öyle pek de yüksek olmadığını, ayrıca salt bir kuşkuculuk durumu tasarlamanın öyle hiç de kolay olmadığını söyleyerek, gerçekten de hiçbir biçimde tasarlanamıyorsa böyle bir durum, varılan sonucu tersine çevirebiliriz. Dahası, olağan ölçütlerle belirlenen saltık kesinliğe her zaman için olması en çok istenen algıya bağlı bildirim türü yoluyla ulaşılması gerektiği bile zorunlu olmayabilir. Belki de "temeller" eğretilemesinin ardında yatan tasarım bir yanılsamadır. Bütün parçaları tek tür bir temelden kurulan, parçalarının her birine de en azından herhangi başka bir türe duyduğumuz kesinlikten çok daha fazla kesinlik duyabildiğimiz, özel tek bir türden kaynaklanan temellerden yapıldığı biçimiyle algıya bağlı bilgiyi yeniden kurmak olanaksız olabilir. Algıya bağlı bilginin yapısı öyle pek de bir yapının yapısı gibi olmayabilir. Yerçekiminin dayattığı gücün aşağı doğru inildikçe artıyor oluşu gerçekten de başka hiçbir şeye benzemiyor.

Kuşkucu karşıtı, öteki bildirimlerden emin oluşumuza göre çok daha emin olabileceğimiz, olması en çok istenen algıya bağlı tek bir bildirim bulmaya çabalıyor olsa da, kendisini bu çabayla sınırlaması gerekmez. Kuşkucu karşıtı, böylesine kusurlu bir algıya bağlı bilgi incelemesinin dış dünyadan bile duyulan bir felsefece kuşkuculukta son bulmak zorunda olduğunu olurlamayı püskürtüp geri çevirebilir. Çünkü önünde bu yazgıdan yine de kaçınabileceği çeşitli yollar vardır. Pencereden dışarı bakan kişinin "Şimşek çakıyor" bildirimini düşünün yeniden. Kuşkucu karşıtı, bu bildirim olması en çok istenen algıya bağlı bildirimler kümesine girmiyor olsa bile, bu bildirimin olması en çok istenenler kümesine giren öteki bildirimlerce, sözgelişi "En azından bana orada şimşek çakıyormuş gibi geldi" bildirimiyle, yeterince desteklenebileceğini ileri sürebilirdi. Kuşkucu karşıtı,

konuşmacının olmasını en çok istediği bildirimi, olmasını en çok istemediği bildirimin nedeni olarak sunmasına, dolayısıyla da olmasını en çok istemediği o bildirimin doğru olduğunu bildiğini savlamasına olanak tanıyabilirdi.

Doğrusunu söylemek gerekirse, pek çok felsefeci de dış dünyadan duyulan kuşkuculuktan böyle bir yolla kaçınmaya çalışmıştır. Bunu doğuranın ne türden bir algı kuramı olduğunu görmek için, ilk baştaki kuşkunun daha sonradan gelişme göstereceği iki yol boyunca aralarındaki ayrımı anımsamak yararlı olacaktır. Deminden beri yürümekte olduğum birinci yol, en baştaki bildirimin nitelenmesine götürür, ama konuda herhangi bir değişikliğe yol açmaz. Şu ana dek kendisine ilişkin pek az şeyin söylendiği öbür yol ise, bütünüyle bambaşka birşeye ilişkin bir bildirime, belki ağtabakasındaki imgeye, hatta belki de zihinde bulunan birşeye götürür. On yedinci ile on sekizinci yüzyıl filozofları genellikle bu yoldan yürüdükleri için, gelin şimdi bu ikinci yolu ele alalım. Böylece bu yolun yön göstericiliğinde kuramlarını daha iyi anlamış olacağız.

Locke olsun Berkeley olsun Hume olsun hepsi de bu yoldan yürümüşlerdir. Olması en çok istenen algıya bağlı bildirimler kümesinin, ilk ikisinin "düşünceler" dediği, üçüncününse "izlenimler" diye adlandırdığı zihindeki özel türden birşeye karşılık geldiğini ileri sürerlerken her üçü de aynı düşüncedeydiler. Kastettiklerinin ne türden birşey olduğunu, hatta çok da belirgin birşeyi kastetmemiş olduklarını belirlemek epey uzun bir süre alacağa benzer. O yüzden "düşünce" ile "izlenim" sözcüklerine aynı çözümü olmayan denklemlerdeki cebir simgelerine yaklaşıyormuş gibi yaklaşacağım. Bu filozoflar, kastettikleri şeyin türü ne olursa olsun, bunun olması en çok istenen algıya bağlı bildirimlerin konusu olması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu noktada her üçünün kuramları da birbirlerinden ayrılır, her biri de burada olanaklı üç ana gelişmeden tek birisini sergiler. Hume, bir tür dış dünya kuşkucusuydu. Dış dünya üzerine bilgi

savlarının us yoluyla savunulamayacağını ileri sürüyordu. Doğrusunu isterseniz, bildiğimizi uygun bir yolla savlayamadığımız dış dünya üzerine bildirimlere bizi insan doğasının ussal olmayan bölümünün inandırdığını savunuyordu. Ama bu başka bir meseledir. Hume, usun bu noktada hiçbir yardımda bulunmadığını düşünür.

Locke ile Berkeley ise başka bir sonuç çıkarıyorlardı. Her ikisi de dış dünya üzerine bilgi savlarının us yoluyla savunulabilir olduklarını öne sürüyorlardı. Söylediklerine bakılırsa, yalnızca, nedenler olarak gösterildiklerini düşündükleri olması en çok istenen olguların, insanların dış dünya üzerine bildiklerini savladıkları olgularla nasıl bağlantılı olduğu konusunda birbirlerinden ayrılıyorlardı. Locke bağlantının, uçaklar ile yeryüzüne düşen gölgeleri arasındaki bağlantı gibi, olumsal olduğunu düşünüyordu. Olanca bir hızla devinen karartıların, gökyüzünde kendilerine neden olacak hiçbir şey olmaksızın yeryüzünde görünmeleri gerektiği kavranabilir birşeydir, ama olumsal bir olgu olarak bakıldığında böyle değildir bu. O nedenle ne vakit böyle bir karartı görsek, yukarda bir uçak bulunduğu çıkarımında bulunabilir, bu çıkarımın da olumsal olduğunu destekleyen genel bir bildirim kurabiliriz. Locke "düşünceler" üzerine olması en çok istenen olgular ile insanların dış dünya üzerine bildiklerini savladıkları olgular arasındaki bağlantının da aynı bunun gibi olduğunu düşünüyordu.

Berkeley bunun nasıl doğru olabildiğini görememişti; çünkü her üçünün de yürüdüğü ikinci düşünce yoluna göre, "düşünceler" ya da "izlenimler", gerçekten de kendileri üstüne kendimizden emin bir biçimde algıya bağlı bildirimler kurabileceğimiz biricik şeyler değillerdir – daha da kötüsü algılayıp algılayabildiğimiz biricik şey de değildirler. Sanki daha önce hiç uçak görmemişiz, yalnızca gölgelerinden kalkarak gökyüzündeki varlıklarını çıkarsamışız gibi. Ancak durum böyle olmuş olsaydı, düşüncelerin ardında yatan herhangi bir şey üzerine herhangi bir çıkarımda bulunmanın

salt kurgudan öte bir değeri olmazdı. Berkeley bu türden bir kurgunun kabul edilebilir olmadığını, "düşünceler" üzerine yapılan bildirimler ile dış dünyada bulunan şeyler üzerine yapılan bildirimler arasındaki bağlantının doğru açıklamasının bundan oldukça farklı olduğunu düşünmüştü. Bu bağlantının oldukça yalınkat bir tanımla güvence altına alındığını ileri sürüyordu: Dış dünya, tanım gereği, hem insanların zihinlerinde bulunan hem de Tanrı'nın zihninde bulunan "düşünceler"in derli toplu bir özetidir altı üstü. İşte bu, zihni kördüğüm eden açmaz türüdür, ama sanıyorum ki daha önce nedenler ile genel bildirimler üzerine yürüttüğümüz tartışma, her üç filozofun da baştan verili ortak kalkış noktasını göstermek için yeterlidir. Tersi durumda, Locke'un kuramı ile dış dünyadan duyulan kuşkuculuk arasındaki ikilemden kaçınmak için bir başka yol bulmak son derece güç olacaktır.

Bu noktada teknik terimceyi biraz olsun işin içine katmak yararlı olacak gibi görünüyor. Hume'un algı kuramı kuşkusuz kuşkucudur. Berkeley'in algı kuramıysa "indirgemeci bir kuram" diye adlandırılan türdendir. Dış dünyayı "düşünceler"e indirger. Berkeley bu indirgemeyi geride tek birşey olsun bırakmadan gerçekleştirmenin olanaklı olduğunu düşünüyordu, çünkü söylediklerine bakılırsa, kuramı insanlara deneyimlerinin gerek duyduğu her şeyi veriyordu. Gerçekte Berkeley, kabul edilemez çıkarımıyla kaçınılmaz olarak endişe verici boyutlarda bir kuşkuculuğa götürenin Locke'un kuramı olduğunu ileri sürmüştü, oysa kendi kuramı güvenli, sağlam bilgi üretiyordu. Bu görüşün ne denli açmazlı olduğunu görmeyi bir türlü başaramadı. Locke'un algı kuramının genelgeçer, herkesçe benimsenmiş bir adı yoktur. Belki de "iyimser(ci) indirgemeci olmayan kuram" diye adlandırılmalıdır. İndirgemeci değildir, çünkü Berkeley'in kuramının tersine, bizim dışımızdaki şeylerin "düşünceler"e indirgenemeyeceğini savunur. İyimserdir, çünkü Hume'un kuramının tersine, "düşünceler"den kalkarak bizim

dışımızdaki şeylere yönelik çıkarımda bulunmanın ussal olduğunu savunur.

Üç algı kuramı türü arasındaki ilişkilerin bu resmi son halini almış değildir; çünkü bunlar birtakım başka yönlerden de birbirleriyle ilişkilidir, kaldı ki bunlar hiçbir durumda düşünülebilecek biricik üç tür de değildirler. Ama bu üç katlı bölümleme son dönemlerin algı tartışmalarında sıkça kullanılmıştır, ayrıca kimi çağcıl kuramlara da oldukça sıkı bir uygunluk göstermektedir. Ancak bunu bütün çağcıl kuramlara uygulamaya kalkışacak olursak, içinden çıkılmaz bir güçlükle karşılaşacağızdır. Felsefede sık sık karşılaşıldığı üzere, güçlüğün tam olarak ne olduğunu açıklamak bile güçtür. Bu güçlüğün ne olduğunu yeni bir başlangıç yaparak, algı kuramlarına yeni bir açıdan yaklaşarak açıklamaya çalışacağım.

Şu günlerde sayıları çığ gibi büyüyen onca felsefeci, sorun edindikleri konuları dilsel biçimde sunup dilsel biçimde tartışıyorlar. On yedinci ile on sekizinci yüzyıl filozoflarının kuramlarını açımlarken bu uygulamaya ben de uydum. Bunu yapmanın söz konusu filozofların görüşlerinin çarpıtılmış bir açıklamasını vermeye yol açacağı düşünülmüş olabilir. Ancak bunun böyle olması zorunlu değildir; çünkü soruyu, sözgelişi ister Locke'un "düşünceler" ile bizim dışımızdaki şeyler arasındaki bağlantı açısından algıya yönelik kendisine yöneltmiş olduğu bir soru olarak görelim, isterse bu bağlantıyı bildiren genel bildirimin türüne yöneltilmiş bir soru olarak, bu hiçbir ayrım yaratmaz. O nedenle, her iki türlü söze dökmeyi de sonuçta ayrım gözetmeden kullandım. Locke'un sorununu nasıl dillendirdiğimizin önemli olmayışının nedeni, hem birbirinden ayırmış olduğum iki yoldan ikincisinden yürümüş olmasıydı hem de onun gözdesi algıya bağlı bildirimlerin "düşünceler" – ki Locke zihinde bulunan tanımı verilebilir türden kesin birşey diye görüyordu bunları – üzerine olmalarıydı. Pek çok çağcıl kuram da işte bu yoldan yürüyor, onlara göre de en çok istenen al-

gıya bağlı bildirimler "duyu verileri" üzerine olanlardır. Ne yazık ki, bu teknik terimin anlamını saptamak, Locke'un teknik terimi "idea"nın anlamını saptamak denli güçtür. Ama genellikle, en azından dış dünyada bulunmayan, belli ölçülerde kesin, tanımı verilebilir türden bir şeye karşılık gelir; bu biçimde kullanıldığında ortaya çıkan kuramsa bu üç türden birine girecektir. Örneklenirse, Russell'ın *İnsan Bilgisi, Kapsamı ile Sınırları*'nda ortaya koyduğu algı kuramı Locke'un algı kuramıyla aynı türe girer.

Gelgelelim, birtakım çağcıl felsefeciler kendi algı kuramlarına birinci yoldan yürüyerek varıyorlar. Onların gözde algıya bağlı bildirimleri, iç dünyada bulunan kesin, şu ya da bu biçimde tanımlanabilir türden birşey üzerine değildirler. Bunlar yalnızca dış dünyada bulunan şeyler üzerine oldukça yüksek düzeyde nitelenmiş, "Ufukta gözüken şu küçük şey bir bulutmuş gibi geldi bana" türünden bildirimlerdir. İyi güzel de "duyu verisi" sözcüğüne ne olacak o vakit? Bir şey türüne karşılık gelmesi son bulunca, doğal olarak kullanımını yitirdiği beklentisine girilecektir. Her şeyden önce duyu verisi sözcüğü bir addır; ama gerçekte olansa bildirimleri niteleyen bir niteleç türüne dönüşmesidir. Bir "duyu verisi bildirimi" bir kimsenin şeylerin kendisine nasıl göründüğünü, onların tadlarını nasıl bulduğunu, onları nasıl duyumsadığını, bunun gibi şeyleri bir başkasına bildirirken kullandığı bildirimler gibi bir bildirimdir. Eğer felsefeci ilk yolu tutup da bu konuma varıyorsa, kuramını dilsel yol dışında bir başka yolla denkleme dökmesi belli ki son derece güçleşecektir. Hiç kuşkusuz dilsel bir yolla kuramını sunmayı isteyen kendisidir. Ama benim üzerine parmak bastığım nokta, yalnızca ilk yoldan yürüyorsa, kuramını gerisin geriye on yedinci ile on sekizinci yüzyıl filozoflarının kuramlarını sundukları dilsel olmayan biçime çevirmenin oldukça güçleşecek olmasıdır.

Sözgelimi, bu öbekte yer alan "görüngücülük" diye de adlandırılan indirgemeci kuramı düşünün. İndirgemeci ku-

ram, şuradaki bulut gibi dış dünyada bulunan bir nesne üzerine kurulmuş bir bildirimin, asıl konuşmacının, başka gözlemcilerin, bir de o an gözlemci konumunda bulunmayan insanların kurduklarından oluşan bir duyu verisi bildirimleri kümesiyle tamı tamına aynı şeyi söylediğini ileri sürer. Gözlemci olmayanlar kuşkusuz ortaya başka türden bir duyu verisi bildirimi koyacaklar; "doğru konumda bulunmuş olsaydım, bana ufukta küçük bir bulut varmış gibi görünecekti" diyeceklerdir. Öyleyse bu kuram, gerisin geriye dilsel olmayan biçime nasıl çevrilebilir? Diyelim şu çeviriyi yapmaya çalışıyoruz: "Dış dünyada bulunan şeyler, tanım gereği, gerçek duyu verileri ile olanaklı duyu verileri kümeleridir." Gelgelelim bu, duyu verileri sanki kesinmişler, sanki tanımı verilebilir türden birşeymişler izlenimi yaratır; yalnızca ilk yoldan yürünmüş olması koşuluyla, anlaşılması güç bir "şey" varsa o da kesin olmayan, belirgin olmayan birşey olacaktır, yani "bir kimsenin bir duyu verisi bildiriminde bulunurken temellendirildiği konum."

Birçok felsefecinin yalnızca ilk yoldan yürüyor olduğunu ileri sürüyor değilim. Görünen o ki aslında alttan alta ikinci yola güven besliyor; duyu verilerini duyumlarla, deneyimlerle ya da buna benzer şeylerle yalın bir biçimde özdeşleştiriyorlar. Ancak benim belirtmek istediğim asıl nokta, algı felsefesinin günümüzdeki durumunu anlamanın tek yolunun kesinlikle iki yolu birbirinden ayrı tutmaktan geçtiğidir. Nitekim daha önce söylediğim gibi, kimi çağcıl algı kuramlarını anlamaya yönelik bir güçlük söz konusudur burada. Buradaki güçlük ortaya konabilir artık: üç katlı bölümlemeyi kuramlara uygulamak istiyoruz, gerçekten de söz konusu kuramları ortaya atanlar bizi bunu yapmaya çağırıyorlar, oysa biz bunu yapmanın her zaman uygun düşmediğini görüyoruz. Nitekim, boyuna algılayıp durduğumuz şeylerin aslında yalnızca duyu verilerinden ibaret olduklarını, geri kalan her şeyin ise belli türden bir çıkarım olduğunu söylemek tam olarak ne anlama gelir? Yalnızca ilk yoldan yürü-

nüyorsa, bu, bir anlığına beş duyusundan birini kullanırken kişinin emin olabileceği tek şeyin, kendisinin dış dünya üzerine nitelenmiş bir bildirim kurma konumunda bulunduğu anlamına gelecektir.

Ancak savunulabilir bir şey midir bu? Kuşkuluyum bundan. Nitekim bu öbekte yer alan indirgemeci kuramı, birinci yoldan görüngücülüğü düşünün. Nasıl oluyor da herhangi birisi bulut üzerine bir duyu verisi bildiriminde bulunurken, kendisi ya da ola ki bir başkası bu türden birşey üzerine nitelenmemiş bir bildirimde bulunurken, hiç değilse kimileyin o kimseyi temellendirdikleri bir konumda bulunmadıkça, temellendirilmiş bir konumda bulunduğundan hep emin olabiliyor? İkinci konumda bulunan hiç kimse yoksa ya da bundan daha iyi bir konumda bulunan birileri, nasıl oluyor da dış dünyada bulunan "şeyler"e karşılık gelen sözcükler kesintisiz yine hep o aynı anlamlarını taşımayı sürdürebiliyorlar? Daha da önemlisi nasıl oluyor da insanlar bunların anlamlarını öğrenmeyi sürdürebiliyorlar? Sözcük dağarcığımızın nasıl oluştuğundan ya da nasıl dolaşıma sokulduğundan yardım almıyor olsak bile – daha çok yalnızca gerçekte nasıl işlev gördüğünü soruyoruz – birinci yoldan görüngücülük daha iyiye gidiyor falan değildir. Çünkü "Şu bana bir bulut gibi görünüyor" demenin tek başına doğru olmadığı durumlar vardır; buradaki eylem, "Şuradaki bir bulut" diyerek üzerine basa basa söylenmiş bildirimi nitelemek için eklenmişse, önlem olarak konuşmacının elinde az buçuk kesin bir nedeninin olması gerekir, ama çoğunluk elinde buna benzer hiçbir nedeni olmayacaktır. Birinci yoldan yürüyen her üç kuram da, J. L. Austin'in dört bir yana adamakıllı duyurduğu bunun gibi uslamlamalara karşı savunmasızdır.

Ne var ki çoğu insan birinci yoldan kuramlar üzerine yapılan bu türden bir eleştiriyi okuyunca daha da bir afallayacaktır. Birinci yoldan kuramlar üzerine bundan daha fazla bir şeyler olmalı diye düşünürler. Kuşkusuz vardır da daha

fazlası. Çünkü birinci yoldan kuramlar çoğunluk alttan alta ikinci yola yaslanırlar; duyu verileri gerçekten iç dünyada bulunan kesin, tanımı verilebilir şeyler demekse, bu konum epeyce değişecek, algıya bağlı sözcük dağarcığımızda bulunan hergün kullandığımız sözcükleri nasıl kullandığımıza yönelik anımsatmalar sözcük dağarcığı üzerinde aynı etkide bulunmayacaklardır. İkinci yoldan kuramlarsa daha derinlere inerler, olağan konuşma alışkanlıklarımızın altını oymaya çalışırlar. Güneşi gerçekten hiçbir zaman görmediğimizi, sıcaklığını duyumsamadığımızı ya da en azından, olağan dil ile olağan düşüncenin bunları resmettiği biçimde bu şeyleri resmetmediğimizi ileri sürerler; çünkü gerçekten gördüğümüz ya da gerçekten duyumsadığımız şey her neyse öylesine olağandışıdır ki. Bu konum savunulamaz mıdır? Savunulamazsa, hangi uslamlamalara karşı savunulamazdır?

Bu soruyu adamakıllı yanıtlamak epey uzun bir süre alacağa benzer. İkinci yoldan algı kuramlarına karşı kullanılabilecek kimi uslamlamaları – ister on yedinci ile on sekizinci yüzyıllarda yapıldığı gibi dilsel olmayan bir yolla düşünülüp bulunmuş olsunlar, ister bu yüzyılda sıkça yapıldığı gibi dilsel yolla düşünülüp bulunmuş olsunlar – kabataslak özetleyerek sona erdireceğim bu algı tartışmasını. Öncelikle, tutulan yolda durumun tam olarak ne olduğunu açık açık görmek önemlidir. Vereceğim uslamlamalar üç kuramdan birini öbür ikisine karşı desteklemek amacıyla değil, daha çok her üçünde de ortak olan sayıltıları yıkarak hepsini birden temellerinden sallamak amacıyla tasarlanmışlardır. Yeri gelmişken söylemeliyim, birinci yoldan kuramlara karşı Austin'in yordamıyla usyürütenlerin tuttuğu yoldur bu. Ancak, söz konusu karşıtlık çok da önemli değil çünkü birinci yoldan olanaklı kuramların sayısı, ikinci yoldan olanaklı kuramların sayısı denli çok değildir.

İkinci yol kuramların bu çeşitliliğini sağlayan, olması en çok istenen algıya bağlı bildirimlere konu olabilecek iç dünyadaki değişik türden şeyler arasında alabildiğine uzanan

geniş seçim menzilidir. Seçilebilir şeyler arasından yalnızca iki türünü ele alacağım. Birincileyin, görme durumuna bakacak olursak, ikinci yoldan yürüyen bir felsefeci gerisin geri zihne dönebilir. Bu yolu izleyen felsefeci, pencereden dışarıya bakan adamın aslında öyle şimşeğin çakışını falan göremediğini, pencere camında gördüğü şeyin çok çok bir ışık örüntüsü, bir karartı olduğunu söyleyebilir; hatta gördüğünün gerçekte bu bile olmadığını, gördüğü şeyin olsa olsa kendi ağtabakasındaki bir imge olduğunu da söyleyebilir; aslına bakarsanız bu da değildir gördüğü, ama bu kez artık yolun sonuna gelmiş bulunduğundan gördüğü şeyin hepsi hepsi zihninde bulunan bir imge olduğunu söyleyebilir. Sanıyorum ki, bu Berkeley'in "düşünce" sözcüğünü görmenin nesnelerine uygularken demek istediği şeydir. İkincileyin, ışıyan sıcaklığın algılanışı durumuna bakacak olursak, ikinci yoldan yürüyen bir felsefeci aynı yoldan gerisin geriye dönebilir, ama son noktaya varmadan önce duraksar. Güneş banyosu yapan birinin güneşin sıcaklığını gerçekten duyumsayamadığını, duyumsadığı şeyin çok çok kendi fiziksel duyumlarının ısısı olduğunu söyleyebilir, işte tam oracıkta da durabilir. İkinci yoldan yürüyen bu iki felsefecinin ele aldığı konumlara ilişkin iki noktaya özellikle dikkat çekmek isterim. İlk nokta daha önce belirtilmişti: sonradan ortaya çıkacak gelişmelere yönelik olarak önyargısız ele alınan işte bu konumlardır; aslına bakarsanız benimsenen algı kuramı sonuçta üç ayrı tür olarak bölümlenmiş kuramlardan herhangi birine girebilir. Öbür noktaysa, "iç dünya" deyişinde bir belirsizliğin, dolayısıyla da onunla zorunlu olarak bağlantı içinde bulunan "dış dünya" deyişinde de bir belirsizliğin bulunmasıdır. Çünkü ilki gerisin geriye dönüp dosdoğru zihne geri giderken, ikincisi duyumlar neredeyse orada durur, duyumlar ise zihinde değildirler. Öyleyse iki dünya arasındaki sınır tam olarak nerede çizilmelidir?

Gerek görmeye ilişkin sava karşı gerekse ışıyan sıcaklığın algılanışına ilişkin sava karşı kullanılabilen birtakım uslam-

lamalar vardır, ayrıca bu iki savdan yalnızca birine karşı kullanılabilen başka uslamlamalar da bulunur. Her ikisine karşı kullanılabilen birtakım uslamlamalarla başlayacağım, ama bu ulamda yer almakla birlikte algının kişiye özel yanına ilişkin çok daha fazla şey içeren birtakım önemli uslamlamaları bu kitabın son bölümüne dek bir kenarda tutacağım. Her iki savda birden ortak olan zayıflıklar nelerdir? Öncelikle her ikisinin de, bir kimse fiziksel, fizyolojik, sonunda da ruhbilimsel bir algılama açıklaması verdiğinde, dışarda bulunan şeyi zihne geri getirirken, o kimsenin yolda karşılaşacağı şeylerin kimi can alıcı yönlerden hep dışardaki şeyler gibi olacaklarını varsayıyor olmasıdır. Sözgelimi, dış dünyada bulunan bir şey kendisi gibi bir başka şeyden yayılan sıcaklığın önünü kesebilecek ya da bunu gözden saklayabilecektir. Ne var ki, acaba duyumlar ya da imgeler aynı şekilde engel rolünü görürler mi? Oldukça safdil bir soruya benziyor bu. Ama ikinci yolu birinciden ayıranın kesin olarak ikinci yolun olması en çok istenen şey türünü bir engel diye görmesi olduğunu, anlamı her ne ise ona sızmanın olanaksız olacağını ileri sürdüğünü anımsayınız. İkinci yoldan uslamlama yıkılabilirse ilk yol yalıtılmış olacak, böylelikle de kendi kaynaklarına yaslanmak zorunda kalacaktır.

Her iki sava birden karşı kullanılamayan başka uslamlamalar da yok değil. Sözgelimi pek çok ikinci yoldan kuram, ele alınan içerde bulunan şey ile dışarda bulunan şey arasında benzeşim bulunduğu yollu bir başka varsayımı, her iki türden şeyin de aynı yüklemleri aldığı sayıltısını kullanıyor. Zihinde bulunan görsel imgeler için olduğu denli dışarıda bulunan nesnelerin görülmesi için de gerçekten doğrudur bu. Hiç değilse pek çok yüklemi paylaştıkları su götürmez. Ama bu arada, benzeşim bir başka durumda işlemez. Nitekim arkamı güneşe verince sırtımda duyumsadığım duyum, sıcak bir duyum olmaktan çok bir ısı duyumudur çoğunlukla. Bu minicik yüklem değişikliğinin can alıcı bir önemi vardır. En azından Berkeley gibi filozoflar, dışarıda bulunan

nesnelerin yüklemlerini soyarak, daha kendilerine yapışıp yapışmayacaklarını bile sormadan bu yüklemleri içeride bulunan nesnelere tutuşturarak eleştirel yetilerimizi uyuştururlar. Ya da öteki sava karşı kullanılabilen bir başka uslamlamaya değinecek olursak, ele alınan şey türünün tanımının yapılabilir olması gerekir; ama ışıyan sıcaklığı duyumsadığımızda duyumların tanımını yapabiliyor olsak bile, acaba şeyleri gördüğümüzde zihindeki görsel imgelerin tanımını yapabilir miyiz? Ele alınan şeylerin tanımını yapabiliyor olduğumuzda bile, onlar ile dışarıda bulunan şeyler arasındaki benzeşimin sık sık koptuğu bir başka bağlam daha vardır ki işte bu bağlam zihindeki görsel imgelerin algılayan kişiyle ilişkide olma biçimini de yaratır. Şu an incelediğimiz benzeşim, hem güneş ile (kapalı gözlerle) zihnimdeki imgeleri görüyor olduğum için, hem de güneşin sıcaklığı ile kendi duyumlarımı duyumsuyor olduğum için, her iki durumda da aşağı yukarı bu noktada durur; ancak bu iki eylemin (fiilin), "görme" ile "duyumsama"nın bu ikili durumlarda ayrı ayrı kullanımları olduğu için, aralarındaki şaşmaz benzeşim ilişkisi korunamıyor olduğundan yaklaşık olarak böyledir bu. Ama bu noktadan bakıldığında öteki durumlardaki benzeşim yaklaşık bile değildir. Sözgelimi insanlar ağtabakalarına düşen imgeleri görmezler, ne de ortaya sürülmüş bir başka nesne türünü dikkate alırlar, olsa olsa kendi beyinlerindeki olayları görürler.

Bu uslamlamalar dökümcesini tamamlayıp sonlandırmak ne denli olanaksızsa, güçlerini ölçüye vurmaya çalışmak da bir o denli olanaksızdır. Aralarında içeride bulunan nesnelerin adlandırılışı bağlamında henüz hiç değinmediğimiz, bu çalışmanın son bölümünde yer vereceğimiz oldukça önemli birkaç uslamlama daha bulunuyor.

VII

Biraz önce tamamlamış olduğumuz algı kuramları açıklamasını ana çizgileriyle sunarken, ondan daha önceyse olgu bilgisini açıklarken, insanların şeyleri simgelerle karşılayabiliyor olmaları olgusu araştırımıza pek çok yarar sağlamıştı. Kuşku yok ki bu bir olgudur, hem de canalıcı önemde bir olgu. Ancak bu olguyu çözümlemenin olanaklı olması, bu olgunun daha eksiksiz ortaya konması gerekir. Sahi bu şeyleri simgelerle karşılama işi tam olarak nedir?

Bu soru epeyce eski iki felsefe sorunuyla, "tümeller sorunu" ile onunla yakından ilintili "genel düşünceler sorunu"yla ilişkilidir. İlişki kısaca şudur: Bir şeyi bir simgeyle karşılarken gerçekleştiriyor olacağınız birbirinden ayrı iki tür eylem söz konusudur. Ya belli bir bireyi adlandırıyor ya da belli bir bireyi betimliyor olacaksınızdır. Sözgelimi, tiyat-

roda yanınızda oturan kişi size dönüp o an sahne alan oyuncunun hangi oyuncu olduğunu sorabilir, siz de anında oyuncuyu tanıyıp onu adlandırabilirsiniz; ya da bir başka olanaklı durumda olabileceği gibi yanınızda oturan kişi dansçıyı tanımak amacıyla sizden *corps de ballet*'deki belli bir dansçıyı betimlemenizi isteyebilir. Burada bu iki isteğe karşı göstereceğiniz tepkiler birbirinden oldukça farklı olacaktır. Yine de aralarında belirli bir benzeşim vardır. Çünkü her iki durumda da bir şeyi adlandırıyor olacaksınızdır; ilk durumda bir bireyi, ikinci durumdaysa bir bireyin belirgin özelliklerini.

Bu ayrım, ilkece adlandırabileceğimiz hemen her şeye uygulanır. Sınırın bir yanında insanlar, kasabalar ya da yapılar gibi tikel şeyler bulunurken; sınırın öbür yanındaysa özellikler ya da ilişkiler gibi (örneğin, sahnedeki en uzun boylu kişiydi diyerek betimlemiş olabilirsiniz dansçıyı) genel şeyler bulunacaktır. Tikel şeylere daha kısa olsun diye "tikeller", genel şeylere ise "tümeller" dendiğini daha önce belirtmiştik. En azından "tümel" sözcüğünün alışılmış anlamıyla kullanımı budur, ben de hep buna uyacağım. Ancak yeri gelmişken felsefecilerin sözcüğü kimileyin bütünüyle değişik anlamlarda kullanıyor olduklarını, sözcükten "şey" adını nitelendirmeyi değil de "düşünce" ile "sözcük" adlarını nitelendirmeyi anladıklarını da vurgulamakta yarar var. Bu noktada yine terimbilgisine ilişkin anımsatmaya değer bir başka önemli konu daha bulunuyor: Bütün tikeller bireydirler, ama "birey" sözcüğü yükseklik gibi, çeviklik gibi tümellere de uygulanır, o nedenle burada ilgilendiğimiz ayrımı belirginleştirmek için pek bir işimize yaramaz. Tikel adları kuşkusuz özel adlardır, tümeller için kullanılan sözcüklerse, hemen demin sözü edilmiş benzeşimden ötürü kendilerine bir başka ad türü olarak da bakılabilecek betimleyici adlardır. Ne var ki iki edim arasında, tikelleri adlandırmak ile tümelleri adlandırmak arasında, bir benzeşim olmakla birlikte bunlarla aynı sıklıkta karşılaşılmadığını da belirtmekte yarar var, çünkü burada kendilerinden söz etti-

ğimiz hemen bütün tümellerin üzerine anlaşılmış ortak birer betimleyici adları varken, yine burada kendilerinden söz ettiğimiz pek çok tikelin özel adları yoktur. Örneğin, tikel giysilere ya da tikel duyumlara belli özel adlar verilmesi olanaklı olmasına karşın pek az durumda, ancak arada bir yapılır bu.

Tümellere ilişkin öteden beri sürekli olarak yöneltilmiş soru, onların varolup varolmadıkları sorusudur. Ancak sorunun ortaya konuş biçimi meseleyi gerçekte olduğundan çok daha esaslı gösteriyor. Çünkü hiç kimse özelliklerin de, ilişkilerin de varolup varolmadıklarından kuşku duymaz. Burada tartışma konusu yapılan daha çok hangi biçimde varolduklarıdır. Yalnızca tikellerde mi varolurlar, yoksa Platon' un inandığı gibi başka türden bir varoluşları da var mıdır? Aslına bakarsanız, tikellerdeki varoluşları dahi sorunsaldır. Çünkü tümellerle arasında bulunan sınırları – sözgelişi, bir renk tonunun tayf üzerinde bittiği yerde bir başka tonun başladığı sınır – doğanın mı yoksa insan seçiminin mi belirlediği, yoksa Locke'un ileri sürdüğü gibi her ikisinin birden mi belirlediği tartışmaya açıktır. Adcılar, tümellerin bir şey türü diye görülmelerinin zorunlu olduğu savına bile karşı çıkarlar. Adcılara bakılırsa, iki ad türü arasında bulunan benzeşimden kaynaklanan bir yanılsamadır bu. Her özel ad ancak tek bir şeyi adlandırabilir, oysa adcıların savaşını verdiği bundan "çeviklik" gibi bir sözcüğün başka türden bir şeyi adlandırdığının çıkmayacağıdır. "Çevik" gibi genel bir sözcüğün uygulandığı tikellerin birbirlerine benzemeleri hiç kuşkusuz gerekmektedir. Ama dediklerine bakılırsa, bütün gereken de budur.

Bu sorular öbeğiyle ilk kez karşılaşan herkesin bunlardan kimilerinin gerçekdışı olduğu duyumsayışına kapılmasından daha doğal bir şey olamaz, çünkü öyle durumlar vardır ki bu durumlarda bizden seçmemiz istenen seçenekler ilk bakışta istedikleri denli birbirlerinden ayrı görünüyor olsalar da aslında birbirlerinden hiç de ayrı değildirler. Görünen o

ki, bunları eleştirel bir gözle inceleme süzgecinden geçirmek yerinde olacak; belki de en iyisi, aralarından kimilerini yanıtlamaya girişmeden önce bunları yeni baştan dillendirmek olacak. Ancak bu ödevi yerine getirme işine burada kalkışmaya gerek yok, çünkü bilgi kuramından çok varlıkbilgisinin alanına giriyor. Hiç kuşkusuz iyi biliyoruz tümellerin neler olduklarını, eksiksiz bir bilgi kuramının ise bu bilgi dalına yönelik olarak burada söylenenlerden çok daha fazlasını söylemesi gerekir. Ne var ki, tümellerin değergesine yönelik soruların pek çoğu onlara ilişkin bilgimizi değiştirmez. Garip gelebilir bu, oysa bunun nedeni aslında çok anlaşılırdır. Çoğu tümel, değergeleri ne olursa olsun, beş duyumuzu kullandığımız vakit sunulurlar bize. Onlara ilişkin bilgimizin başladığı nokta da işte tam bu noktadır, onlara ilişkin bütün bilgimiz bu noktaya geri götürülebilir olduğu sürece, burada tümellerin değergelerine ilişkin varlıkbilgisi sorunlarına bulaşmamıza gerek yok.

Çoğu tümele ilişkin eldeki bütün bilginin duyu deneyinden geldiği savı "ortayol/ılımlı deneyciliktir". Tüm tümellere ilişkin eldeki bütün bilginin duyu deneyinden geldiğini ileri süren "sonuna dek götürülmüş/aşırı deneycilik" birtakım güçlüklerle karşı karşıyadır. Sözgelimi, sayıların nitelikleri türünden soyut nitelikler duyularca algılanamazlar, en azından doğrudan doğruya algılanamazlar; bütünüyle başka türden bir örneği alacak olursak, ne de "öncelik" gibi süre belirten nitelikler ile ilişkiler duyularca algılanabilirler. Bununla birlikte deneyci izlence, tümellere ilişkin bilginin olabildiğince büyük bir bölümüne bıkıp usanmadan beş duyu yoluyla kanal açmıştır. Yalnızca bu izlenceyi gerçekleştirme yöntemi değişiklik gösterir. On sekizinci yüzyıl deneycileri zihnin içeriğini soruşturmuşlardır, oysa pek çok yirminci yüzyıl deneycisi dili soruşturuyor. Ama her iki soruşturmanın da temel amacı aynıdır.

Hume ile Russell birbirine koşut iki ayrı soruşturmanın yetkin örneklerini verirler. "Bir tümeli tanıyarak bilme" de-

yişini, alabildiğine suya sabuna dokunmayan bir biçimde, bütün varlıkbilgisi sorunlarına açık kapı bırakarak kullanalım. Hume'a göre, bir kişi bir tümeli tanıyarak biliyorsa, zihninde ona uygun genel bir düşüncenin de bulunacağı anlamına gelir bu, söz konusu genel düşünceyse duyu izlenimlerinden iki yoldan ya biriyle ya öbürüyle geliyor olacaktır. Ya zihin o kişide zaten bulunan bir duyu izlenimini doğrudan doğruya kopyalayacaktır ya da zihindeki genel düşünce kişinin çeşitli duyu izlenimlerinden alınma öğelerden oluşturulacaktır. Sözgelimi, eldeki genel düşünce "at" düşüncesiyse, kişi ya gerçek dünyada daha önce bir at görmüş olacaktır ya da bir başka seçenek olarak, yok daha önce at diye bir hayvan görmemişse görmüş olduğu öbür hayvanlardan alınma öğelerden genel düşünceyi oluşturmak zorunda kalacaktır. Hume'a göre, ikinci durumdaki oluşturma yöntemi tanımları kullanmak anlamına gelecektir. Sözgelimi, at dört ayaklı bir hayvandır, kişi dört ayaklı olma özelliğini birtakım başka hayvanlardan alarak kendi at tanımına katacaktır. Demek ki, doğru genel düşünceyi dolaylı bir yoldan edinecek, hiçbir dolayımın olmadığı doğrudan yol ise kendisine açık olmayacaktır.

Russell'ın *Mantıkçı Atomculuğun Felsefesi*'ndeki deneyciliği buna koşut bir yol izler. Tümellere ilişkin bilgimizi incelerken Russell, tümel bilgisinin elde edilebileceği birbirinden ayrı olanaklı iki yol bulunduğunu ileri sürer. Ya kişinin tümeli, tümeli adlandıran genel sözcüğün doğrudan kendi deneyimiyle bağlantılı olduğunda örneklendirdiği bir duyu verisi olacaktır; ya da kişinin böyle bir duyu verisi yoksa, dolaylı yolu izlemesi gerekecek, yalnızca önceden deneyimlemiş olduğu öteki tümelleri adlandırdığı sözcükleri kullanarak genel bir sözcük tanımı yapma yoluna gitmek zorunda kalacaktır. Russell'ın dilsel yorumuyla yeniden üretilmiş Hume deneyciliğinin bir başka özelliği daha vardır. Daha önce şeyleri nasıl yapacağını bilme tartışmasını yürütürken, kendilerini kullanmak için hiçbir ölçüt olmaması nedeniyle kul-

lanımları doğrudan deneyimle öğrenilmesi gereken bir sözcük öbeğinden söz etmiştim: "al", "tiz", "kekre(msi)" gibi sözcükler. Bu sözcükler tanımı yapılamaz sözcüklerdir ya da en azından kendilerini doğru bir biçimde kullanmamız için bize yardımda bulunacak tanımları yoktur. O nedenle gerek Hume gerek Russell tanımı daha yalın öğelerden karmaşık bir şey meydana getiren bir yapım süreci diye görürler. Ancak konuya böyle bakılacak olursa, tanımı yapılamayan sözcükler kesinlikle yalın öğeler olurlarken, onları adlandıran tümellerse öteki bütün tümellerin kendilerinden oluştuğu atomlar olacaklardır. Bu yüzden Hume, tanımı yapılamayan özellikler taşıyan duyu izlenimlerine "yalın izlenimler" der; öte yandan tanımı yapılamayan genel terimler ise, Russell'a göre birer mantıksal atom türüdürler. Bu düşünce Wittgenstein'ın *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta geliştirmiş olduğu dil kuramının önemli bir ayrıntısıdır.

Bu tür kuramlar insan bilgisinin iç yapısını betimlemek ile dış sınırlarını saptamak arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya sererler. Öyle ki, neredeyse bütün insan bilgisi içinde tümeller bulundurur. Bütün tümellerin ya duyu deneyimiyle verildikleri ya da yine bu yolla verilmiş öteki tümellerden tekbiçimli olarak oluşturuldukları gösterilebilmiş olsaydı, işte o vakit bir tümeli adlandırmak amacında olan, ama bu iki koşuldan ne birini ne de ötekini karşılamayan her sözcük anlamsız, dolayısıyla da içinde o sözcüğü bulunduran her tümce bir bilgi parçası olarak nitelenemez olurdu. İnsan bilgisinin sınırlarının taslağını çıkarmanın bu yolu, duyu izlenimlerinin özelliklerini ya da duyu verilerini temel olarak kullanmaya gereksinim duymadan bunun yerine dış dünyada bulunan şeylerin özelliklerini kullanabilirdi. Ne de saltık anlamda yalın öğelerin varolduğunda üstelemeye gereksinim duyardı. Yerine getirilmesi gerekli temel koşullar yalnızca iki tanedir: birincisi, beş duyumuzun bize tanıttıklarının tanımı yapılabilir bir tümeller kümesi olması gerektiğiyken, ikincisi ise bu kümede bulunan tümellerden öteki tü-

melleri oluşturmanın tek bir yönteminin olması gerektiğidir. Bu koşulların sağlanmış olması, anlamlı dilin sınırlarını, dolayısıyla da bilginin sınırlarını saptamayı olanaklıymış gibi gösterebilir. Bu düşünce hem Berkeley'in hem de Hume'un yazılarında bulunabilir. Ancak bu düşüncenin dizgeli bir biçimde geliştirilmesi bu yüzyıla aittir. A. J. Ayer'in *Dil, Doğruluk ve Mantık* adlı yapıtı belki de anlamlı söylem üzerine gerçekleştirilmiş bilinen en iyi araştırma çabasıdır. Bu çabasında Ayer, bir bildirimin anlamı onun doğrulanma yöntemidir diyerek doğrulama ilkesine yaslanır. Tümelleri bilmenin yalnızca iki yolu varsa, doğrulama ilkesinin şöyle bir dayanağı olduğu anlamına gelir bu: Bir tümelden söz eden bir bildirimin anlamını bilen herkes, ya onu tanıyarak bilmelidir ya da onu yalnızca tanıyarak bildiği öteki tümelleri adlandıran sözcükleri kullanarak tanımlayabilmelidir. "Tanıyarak bilme" "duyu yoluyla tanıyarak bilme" anlamına geliyorsa gerçekten ... anımsarsanız bu savın zayıflıklarından biri daha önce belirtilmişti: Bütün tümeller doğrudan doğruya beş duyu yoluyla kavranamazlar.

İnsan bilgisini bu biçimde sınırlamak, bütün olgu bilgisi parçalarının içinde kendilerine bir yer bulmak zorunda olduğu bir dış çember üretebilir yalnızca. Çünkü, açıkçası bir olgu bilgisi parçası için anlamlı olmak zorunlu olsa bile tek başına kesinlikle yeterli değildir. Bu kitabın daha başında sunulmuş diğer birkaç koşulun daha karşılanması zorunludur. Bu koşullar, olgu bilgisini sırayla gitgide daralan bir alan içerisine kapatan iç içe geçmiş çemberler olarak resmedilebilir. Ancak en dışta bulunan çemberi tamı tamına çizmek özellikle önemlidir çünkü onca göklere çıkarılan bilgi parçası bu en dışta bulunan çember içerisinde kendilerine yer bulmayı başaramazlar. Dahası en dıştaki çemberin konumu içerideki çemberlerin konumlarını belirlemeye de yardım eder. Nitekim en dıştaki çember bir biçimde beş duyumuzun sağladığı kanıtla ilişkide olabilen bütün bildirimleri çepeçevre kuşatıyordur, buna bağlı olarak da bu kurama

göre anlamlı tüm olumsal bildirimleri de çepeçevre kuşatıyor olacaktır. Ancak bu bildirimlerden biri, bir olgu bilgisi parçası sayılacaksa, daha ötede bulunan iki çemberin içerisine düşmelidir: doğru olmalıdır, genellikle de bu bildirimi kurmak için konuşmacının yeterli nedenleri bulunmalıdır; bu iki koşulun da gücü, bildirimi desteklemek için gerekli olacak duyusal kanıtın ne olduğu saptanırken belirlenir.

Felsefeciler son savaştan bu yana insan bilgisinin yapısıyla ilgili bu görüşü aşama aşama devirmişlerdir. Russell'ın birçok yapıtında, Wittgenstein'ın ilk dönem yazılarında, Viyana Çevresi'nin çalışmalarında, 1930'ların mantıkçı-çözümlemeci felsefesinin birçok ürününde dile getirilmiş bir görüştü bu. Amacım bütün bu felsefecilerin çalışmalarının türdeş olduklarını söylemek değil. Doğrusunu söylemek gerekirse aralarında önemli ayrılıklar bulunuyordu. Ancak hepsi de insanın olgusal bilgisinin yalınkat, tekbiçimli bir yapısının olduğu görüşünü paylaşıyordu. Parçalar birbirlerine tanımlarla bağlıdırlar, felsefecinin göreviyse bir parçayı bir başkasına çevirmektir, ta ki duyu deneyimiyle doğrudan bağlantısı bulunan bir parçaya varana dek. Wittgenstein'ın kendisi bu görüşü ilk devirenlerdendi, ikinci dönem çalışmalarının büyükçe bir bölümü bu görüşe karşı gösterilen bir tepkiydi. Sözgelimi, 1934'te *Mavi Kitap*'ta bir sözcüğün anlamını bilmenin tek yolunun ortaya bir tanım koymak olduğu yollu Sokratesçi sayıltıya saldırır. Dil her zaman bu yalınkat yapıyı sergilemez. Kimileyin bir sözcüğün anlamı çekirdekten çeşitli yönlere doğru serpilip gelişir; kimileyinse ortada yalnız tek bir çekirdek yoktur. Bu nokta bağlamında bu yakınlarda ortaya çıkan gelişmeleri açıklamak çok uzun süreceğe benziyor, ayrıca dil felsefesi bu dizide yer alan bir başka kitabın ana konusu. Benim amacım yalnızca söz konusu felsefe dalı ile bilgi kuramı arasındaki ilişkinin bu yüzyılda nasıl olup da bu denli yakınlaştığını göstermek olmuştur.

Geriye kısa bir dönüş yapacak olursak, daha önce şeyle-

rin simgelerle karşılanmasının yalnızca tümeller sorunuyla değil, genel düşünceler sorunuyla da bağlantılı olduğunu belirtmiştim. Nedir bu genel düşünceler? Tartışma götürmez bir yanıt, bir tümeli yansız anlamda tanıyarak bilen bir kimsenin zaten buna uygun bir genel düşüncesi olduğunu da haydi haydi belirtmiş olmasıdır. Bu demektir ki, genel düşünceler kişinin zihninde içten içe büyürler, kendilerini orada oluşturdukları vakit nereden çıktıklarına ilişkin ayrıntılı bir açıklama genellikle verilemez. Sonuna dek gitmiş deneyciler genel düşüncelerin de duyu deneyiminden çıkarıldığını söylerken ya da kimilerinin kaynağının, Leibniz ile Kant'ın ileri sürdüğü gibi, daha bir anlıksal olduğunu belirtirken acaba haklı mıdırlar? Genel düşüncelerin doğası tartışmalarına, genellikle kökenlerine ilişkin soruyu yanıtlamak gibi daha uzak bir amaçla girişiliyor. Sözgelimi, Locke'un genel düşünceler soyuttur yollu kuramına karşı ünlü yazılı tartışmasını kaleme alırken Berkeley'in tutulan yolu değerlendirişi şöyleydi: İmgelerin doğalcı kopyaları olmayacak soyut genel düşüncelerin varolmasına olanak tanınmış olsaydı, öte yandan bütün genel düşünceler de beş duyumuzu kullanırken hep algıladığımız şeylerse, o zaman belli ölçülerde usa uygun olarak bu genel düşüncelerin bize duyu deneyimiyle verilmemiş bir şeyi yansıtmalarının zorunlu olduğu savlanabilecektir.

Oysa filozoflar genel düşüncelerin doğasını soruştururlarken, şu ya da bu biçiminde olsun deneyciliğin doğru olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya girişmeyi gerekli görmezler. Oysa konu, zihin felsefesinin bir bölümü olarak salt kendisi için bile ayrıca peşine düşülmeye değer gibi. Son birkaç on yılda konunun çoğunluk bu biçimde peşine düşülmüştür. En çok sorulan soruysa şu olmuştur: "Genel düşünce" deyişi zihindeki belli türden bir şeye karşılık gelir mi? Daha önceki yüzyılların ruhbilim yönelimli filozofları genellikle karşılık geldiğini varsaymışlardır. Sözgelimi Hume ile Berkeley, genel bir düşüncenin duyu izlenimlerini doğrudan ya da do-

laylı olarak kopyalaması gereken bir imge olduğu görüşünü temellendirmeden "genel düşünce" tasarımını daha baştan varsaymışlardır. Ancak her ikisinin de düşündüğünün tersine, hiçbir imge yansıtabileceği düşünülen bütün duyu izlenimlerini öyle sanıldığı gibi kopyalayamaz. Örneğin bilinen hiçbir üçgen imgesi, bir sürü üçgen çeşidinin hepsinin birden üstesinden gelememiştir. O nedenle aralarındaki ilişki salt imge şeyi kopyalıyordur biçiminde olmasa gerektir. Tıpkı resimyazı abecesinde olduğu gibi bir şeyin uylaşım yoluyla katkıda bulunması gerekmektedir. Ne var ki, kopyalamayı tamamlamak için uylaşım gerekliyse, zihinlerimiz kopyalamadan kimileyin büsbütün vazgeçebilir demektir bu. Ya da bu önemli noktayı daha önce yürüttüğümüz düşünme üstüne tartışmalarla da ilişkilendirecek bir biçimde ortaya koyacak olursak, ola ki düşünürken kullandığımız simgelerin kimileyin imgelerden çok sözcüklere benzedikleri söylenebilecektir.

Bu doğruysa, "genel düşünce" deyişi zihindeki belli türden bir şeye karşılık gelmeyecektir. Kuşku yok ki, bir kişinin genel bir düşüncesi varsa değişik pek çok türden şey yeri geldiğinde zihnine geçecek, bu şeyler arasında imgeler, söze dökülmemiş sözcükler, tanım parçacıkları ile bunlara benzer daha başka şeyler de bulunacaktır. Ama buna karşın zihinde "genel düşünce" deyişinin karşılık geldiğinden daha fazla tek bir şey dahi olmayacaktır. Yine de "düşünce" ("idea") sözcüğü böyle bir şeyi öne sürer, hem de güçlü bir biçimde. Bu önesürüş bütünüyle yanıltıcı olduğundan, günümüzde birçok felsefeci "düşünce" sözcüğü yerine "kavram" ("concept") sözcüğünü kullanmayı yeğliyor. Şu biçimde kullanıyorlar: Bir kavramın edinilişi yeti işidir, kişide böyle bir yetinin varolduğunu göstermek için belli sınamalar bulunmaktadır, ama bu sınamalardan hiçbiri de "insanın zihnindeki kavramı tıpkı zihnindeki imgeyi tanımlayacağı gibi tanımlaması zorunludur" yönünde bir koşul içermez. O halde nedir bu sınamalar? Daha önce üzerlerine birşeyler söyle-

miştim, ama o vakit söylediklerimi "kavram" sözcüğüyle ilişkilendirmemiştim. Bir kavramı bulunan kimse, hem o kavramla ilgili tümeli tanıyarak nasıl bildiğini, hem de ona uygun genel sözcüğü nasıl kullanacağını bildiğini göstermelidir.

Meseleye böyle bakıldığında, kavramsal yetenek ile dilsel beceri arasında son derece yakın bir ilişki olduğu görülür. Simgeler yalnızca bilgiyi iletme araçları değildirler; aynı zamanda zihinde oluşturulanın malzemesi de olacaklardır. Bu nedenledir ki aralarındaki ayrımların sözünü bile etmeden onca felsefeci yöntemlerini "kavram çözümlemesi" ya da "dil çözümlemesi" diye adlandırıyor. Düşünce ile dilin doğasının anlaşılması simgenin ne olduğunun anlaşılmasına bağlıysa, "Simge nedir?" sorusu bütün felsefe sorunlarının tam da göbeğinde yatıyor demektir bu. Genelde hep yapıldığı üzere, soruyu yanıtlamaya girişmeden önce sorunun önce parçalarına ayrılması gerekecektir. Bir simgenin kullanımı hep kurallarla mı belirlenir? Durum böyleyse, kurallar bize varolan şeylerce zorla mı kabul ettirilirler, yoksa belli ölçülerde insan seçimine de konu mudurlar? Sözgelimi, tümellerin aralarında varolan sınırlar, genel sözcüklerin uygulanışı için gerekli kuralları zorla mı kabul ettirirler, yoksa gerçekte öteki yol mu geçerlidir? Kim bilir belki de kurallarımızı dünyaya biz yansıtıyoruzdur, gerçekte kendimiz yaratmışken doğal bir sınır bulduk diye geçiniyoruzdur. Yoksa bu iki seçenek de, istedikleri denli farklı görünsünler, gerçekte birbirlerinden ayırtlanamaz mıdırlar? "Bilgi nedir?" sorusunun peşine düşülmesi bakın bizi yine zihin felsefesi ile dil felsefesinin sorumluluk alanına soktu.

Şu ana dek yürütülen bu bilgi tartışmasında belleğe neredeyse hiç değinmedim. Bununla beraber, buraya geleli beri sunulan bilgi açıklaması, insanların şeyleri simgelerle karşılayabiliyor olmaları olgusuna yaslandığından insanların bellekleri olduğu olgusuna da yaslanmak zorundadır. Çünkü birinci olgu ikincisine dayanır. Aslında bellek her yerdedir.

O olmadan şu ya da bu türden hiçbir bilgimizin olmaması gerekirdi. Bir kimse bir olguyu biliyorsa, o kimsenin söz konusu olguyu anımsaması ya da en azından unutmaması gerekir. Eğer bir şeyi nasıl yapacağını biliyorsa, yine aynı koşullar karşılanmalıdır. Bildiği bir kişiyse, en azından onu anımsamalıdır, ola ki adını anımsamalıdır o kişiyi gördüğünde. Ne var ki bellek her yerde bulunsa bile, "bellek" ile "anımsama" sözcükleri her zaman bilgi savlarında görünmezler, ne de diğer insanların bilgi bildirişlerinde görünürler; hatta kimileyin bu sözcükleri kullanmanın garip kaçtığı bile olur. Örneğin, işe gitmek için her gün bisiklete biniyor olsaydım, durduk yere ilk kez bisiklete nasıl bindiğimi anımsadığımı söylüyor olmam biraz garip kaçardı. Sözcüklerin neden şeylerin kendileri denli sıkça kullanılmadıklarını sorgulamayı kesmeyeceğim. Ancak tek tek bütün bellek türlerini inceleyecek de değilim, çünkü ayrıntılı bir bellek türleri açıklaması az çok daha önce verilmiş bilgi türlerine koşut işleyecektir. Yalnızca tek bir bellek türü, önceden öğrenmiş olduğu olguları anımsayan kişinin önceden öğrenmiş olduklarını duyularını kullanarak öğrenmiş olduğu anlamına gelen "olguların belleği" tartışılacaktır burada. Açıkçası can alıcı önemde bir bellek türüdür bu. Filozofların en azından geçmişte yoğunlaşma eğilimi sergiledikleri bellek türü de işte budur.

Bir kimse böylesi bir olguyu anımsıyorsa, anımsadığı şey kuşkusuz bir olgu olmalıdır; ya da bunu dilsel yolla ortaya koyacak olursak, "olgu böyle böyle olmuştu" biçimindeki bildirimi doğru olmalıdır. Ayrıca o kimsenin sezinlemesi, yani söz konusu olguyu duyularını kullanarak öğrenmiş olması da doğru olmak zorundadır. Bir başka koşul kendisini güven içinde duyumsaması gerektiğidir. Bundan başka, güvenceleri de iki bakımdan iyi olmalıdır: Daha işin başında duyularını olguları kavramak için kullanmış olduğundan, ilgili alanda iyi bir yargıç olmalı, o an ile şu an arasındaki uzaklığı birbirine bağlamak için de iyi bir bellek taşıyor ol-

malıdır. İyi bir bellek taşıyor olmak, daha önce gözlenmiş şeyin gözlemden sonra doğru bir bildirilişini verebilmek dışında daha fazla bir şey gerektirir mi? Sözü uzatmadan söylersek evet gerektirir, çünkü daha önce yapılmış gözlem sonradan yapılan gözlemin doğru bir bildirişini verebilme yetisini de beraberinde getirmelidir. Bu koşul kolaylıkla gözden kaçabilir, çünkü kişinin önceden yapılmış gözlemce üretilmemiş doğru bir bildirişi güvenle vermesi, kendisi bunun böyle olmuş olduğunu düşünüyor olsa bile, pek beklenmez; bekleniyor olsaydı doğrusu bunun böyle olmuş olduğunu bulgulamak son derece güç olurdu. Gelgelelim bu böyle de olabilir; unutmayı ya da bellek yitimini tamı tamına güvenli olmayan, aşağı yukarı doğru olan bir kestirim izleyebilir. Burada nedensel bir bağlantı olması gerektiği yönündeki bu az ama öz koşul yanlış sunulmamalıdır. Ortada önceden yapılmış gözlem ile sonradan verilmiş bildirişi birbirine bağlayan kesintisiz bir zihinsel olaylar dizisi bulunması gerektiği anlamına gelmez bu. Bu daha çok, bellek yeti işi olduğundan yalnızca doğru bir bildiriş sunma sığasının (kapasite) önceden yapılmış gözlemce üretilmiş olması gerektiği anlamına gelir. Galiba bağlantının sinirbilimsel bir temeli de bulunuyor. Ancak biz şu an için bağlantının tikel durumlarda varolup varolmadığını bulgulayabilmek adına bu temeli kullanacak bir konumda değiliz.

Bu türden bellek savlarından hepten duyulan kuşkuculuk, pek çok filozofun epey bir üzerinde durduğu bir olasılıktır. İster çürütülebilir olsun ister olmasın, bellek savlarından hepten duyulan kuşkuculuğu çürütme çabaları kesinlikle duyulardan hepten duyulan kuşkuculuğu çürütme çabalarına tamı tamına koşut ilerlememelidir. Herkesin benimseyeceği üzere aralarında belli bir noktaya dek biraz olsun bir koşutluk vardır: çünkü "Anahtarları cebine koyarken onu gördüğümü anımsadığıma inanıyorum" bildirimi bir biçimde birinci yoldan duyu verisi bildirimidir; üstelik kimileyin, bir kimse böylesi bir bildirimde bulunurken zihninde bir im-

ge bulunacak, bu imge de ikinci yoldan bir duyu verisi diye görülmekten çok kimileyin kişinin kendisi ile geçmişteki olgu arasına giren bir tür veri diye görülecektir. Ancak burada bile hep bir koşutluk yoktur, koşutluk olduğundaysa şaşmaz kesinlikte bir koşutluk değildir bu. Çünkü o kimsenin zihninde hep bir imge bulunuyor olmayacaktır; çoğunluk, yalnızca anımsadığına inandığını içtenlikle söyleme sığası ya da bu düşünceyi içinden geçirme sığası olacaktır. Üstüne üstlük zihninde bir imge bulunduğunda bile, o imgeyi kavrayan yeti gerçek olguyu kavrarken işbaşında olan yetiyle aynı olmayacaktır, çünkü ya gerçek olguyu anımsayacaktır ya da en azından gerçek olguyu anımsıyor olduğuna inanacaktır, ama yine de imgeyi görecektir; oysa ikinci yol duyu verilerinin genellikle tam da dış dünyada bulunan nesneyi kavrayacağı öngörülen yetice kavranacakları düşünülür – sözgelişi, bir kimsenin güneşin sıcağını duyumsamadığı, yalnızca kendi duyumlarını duyumsadığı düşünülür. Her durumda bu noktanın ötesinde geniş bir ayrılık söz konusu. Çünkü nitelenmemiş algıya bağlı bir bildirim çoğunlukla dış dünyada bulunan, konuşmacının algıladığı ya da o an için algılıyor olduğunu düşündüğü bir şey üzerine olacaktır; oysa "Anahtarları cebine koyarken onu gördüğümü anımsıyorum" gibi nitelenmemiş bir bellek savı hep geçmişteki bir olgu üzerine olacaktır.

Anımsayış ile algılayış arasında bulunan bu ayrımlar, beklenilen etkiyi göstermeyen bellekten duyulan felsefece kuşkuculuğa karşı belli saldırı biçimleri ortaya çıkarırlar. Sözgelimi, daha demin değinilen son ayrım şu biçimde konabilir ortaya: Bellek savlarının doğruluk ölçütü hep geçmişte yatarken, algıya bağlı bildirimlerin doğruluk ölçütü genellikle şimdide yatar. Bundan bellek savlarından duyulan felsefece kuşkuculuğun, algıdan duyulan birinci yoldan felsefece kuşkuculuğa karşı etkili biçimde kullanılabilecek yalın bir saldırı biçimi olarak varlığını ileride de sürdüreceği çıkar. Bu saldırının savaşta tutacağı yol daha önce betim-

lenmişti. Kuşkucu, tekil bir gözlemin, sözgelişi bir anlık bir bakışın, nitelenmemiş algıya bağlı bir bildirimde bulunan gözlemciyi kesinlikle temellendirmiyor olduğunda diretir. Kuşkucu karşıtı buna, algıya bağlı bir bildirimi nitelemek için özel bir neden olmadıkça algıya bağlı bir bildirimi nitelemenin doğru olmadığı karşılığını verir. Çünkü bildirimin nitelenmemiş biçimi tamamıyla olağan durumda kullanılması zorunlu olduğu için bulunmuştur, kendisine anlamını veren de işte bu kullanımdır. Kuşkucu karşıtının verdiği karşılığın içeriği, algıya bağlı bir bildirimi nitelemek için ortada özel bir neden olmadığını insanların kimileyin bilmeleri gerektiği, aslında çoğunlukla da bildikleri yönündedir. Bu tutulan düz yol bellekten duyulan kuşkuculuğa karşı kullanılamaz. Çünkü bir bellek savının doğruluğunun ölçütü geçmişte yatar, kuşkucunun parmak bastığıysa, bellek savında bulunulduğunda, bunun insana sanki düpedüz doğruymuş gibi gelebileceği gibi oysa aslında yanlış da olabileceği noktasıdır. Simgelerin bir olguya denk gelmeleri gerekir ama simgeler kullanıla kullanıla bu denk gelmektelik zamanla kaybolacaktır. O nedenle kuşkucu karşıtı, bir bellek savının anlamı ile bu savın savlandığı durum sunulduktan sonra, konuşmacının en azından kimileyin bu anlamın doğru olduğunu bilmesi gerekir diye kolayca bir savda bulunamaz. Belki konuşmacı kimileyin doğru olduğunu bilir bilmesine, ama iş bildiğini kanıtlamaya gelince kuşkucu karşıtı daha güçlü bir uslamlamanın gereksinimini duyar. Simgeler gereken anlamı taşımak için varsalar, insanların kimileyin simgeler ile olguları doğru eşlemeleri gerektiğini ileri sürmenin sağlayacağı pek bir yarar yoktur. Nitekim insanlar simgeleri kullanırlarken de olguları doğru anımsamış olduklarını düşünürlerken de her zaman için yanılabilirler. Kuşkucuya ayağını basacağı yeri sağlayan da işte bu olanaktır. Demek ki, kuşkucu karşıtının tuttuğu yol biraz olsun geliştirilmelidir, bu soruna yönelik çeşitli geliştirme çabalarına günümüzün tartışmalarında sık sık rastlanmaktadır.

Kuşkucu ile kuşkucu karşıtı arasındaki anlaşmazlığın doğurduğu sonuçlar bir yana, anımsayış ile algılayış arasındaki benzerlikler de ayrılıklar da başlıbaşına ilginçtirler. Diyelim ki, bir kimse şu an incelemekte olduğumuz türden bir bellek savında bulunurken kafasında gerçekte ilk baştaki durumun imgesi bulunuyor olsun, tıpkı satrançta insanın kafasında bir önceki hamlenin bulunması gibi. O kişinin imgesini bellek verisi diye, bir biçimde ikinci yoldan duyu verisi türünden bir şey diye görmek acaba doğru mudur? Doğruysa, hiç değilse filozofların yakınıp durmalarına gerek yok demektir, çünkü bu bellek verisi o kişinin kendisi ile geçmişteki durum arasına girer, sanki o kişinin geçmişte kalmış durumu tamamıyla, imgeyi şu an kavradığı biçimiyle kavrayabilme olanağını sözümona filozoflar daha iyi bir dünyada anlayabileceklermiş gibi. İyi ama o kişinin imgesinin hep bir veri olarak görülmesi zorunlu mudur? Güç bir soru bu. Açıkçası zihninde doğru imgeyi kütüphanede bir kitabı arayan adam gibi araştırmayacaktır. Yine de imgeyi bir gönderme nesnesi olarak kullanabilir, en baştaki durum için verdiği açıklamasının anlamını ondan sökebilir. Bunu yapacak olursa, ulaştığı bu şey sabitlenmiş verili bir şey olacağından "veri" diye adlandırılabilecektir.

Gelgelelim, bütün bunlardan imgelerin bu gibi durumlarda bulunmalarının hep zorunlu olduğu ya da bulunduklarında hep veri diye görülebilir oldukları sonucunu çıkarmak oldukça yanlış olacaktır. Algı buna benziyorsa gerçekten – anımsayın daha önce kimi ikinci yoldan duyu verilerine karşı birtakım kuşkular dile getirmiştik – bu demektir ki, bellek öyle pek de algıya benzemez. Çoğunlukla ortada hiçbir imge bulunmayacaktır, ama yalnızca içtenlikle bellek savında bulunma yetisi olacaktır. Durum böyleyse, bellek savında bulunulduğu anda olan biten her şey, konuşmacının bilgisinin simgeselliğiyle ilintili olacak, çağcıl anlamda gönderme nesnesi diye bir şeyin de sözü dahi edilemeyecektir. Dahası, kişinin bir imgesi olsa bile söz konusu imgenin gön-

derme nesnesi işlevi görmesi gerekmez. Çünkü imgelemini ilk baştaki konumun resimli bir açıklamasını zihninde canlandırmak için kullanıyor olabilir. Böyle bir durumda imge, bilgisinin simgeselliğiyle ilintili olacaktır. İmge zihninde üretilmiş gerçek anlamda bir bilgi parçası olacaktır, ayrıca kendisine bir kalem ile kağıt verilecek olsa, bilgi parçasını nasılsa aynen o biçimiyle herkesin görmesi için dışarıya yönelik olarak üretebilmiş olacaktır. Bu tür bir durumda, zihinsel bir imgenin olması, resme bakmaktan çok resim çizmeye benzer, dolayısıyla da imgeye veri gözüyle bakılamaz.

VIII

Bu kitapta "Bilgi nedir?" sorusuna kısa, zorunlu olarak da eksik kalacak bir yanıt vermeye çalıştım. İlk önce, üç bilgi türü "olgu bilgisi", "şeyleri nasıl yapacağının bilgisi", "tanıma yoluyla bilgi" birbirlerinden ayrıldı, her biri tek tek betimlendi. Şurası açıkça görüldü ki, bilgi genellikle yeterli nedenlerin olmasını gerektiriyor, bu yüzden bu nedenlerin neler olduklarını soruşturmak zorunlu oldu. Nedenler, "*a priori* nedenler" ile "tümevarıma dayalı nedenler" diye iki ayrı türe ayrıldı, bunların yeterlilik ölçütlerinin neler oldukları incelendi. Bu noktaya dek sürdürülen soruşturma epeyce soyuttu, konu alanından ileri gelen somut ayrılıkları da çok az göz önünde bulunduruyordu. O nedenle bundan sonraki görev ayrı ayrı alanlardaki bilgi savlarını incelemek olacaktı. Bu yapılırken alanlar öyle seçilmiş olmalıydılar ki,

bu alanlarda şu ya da bu biçimde hiçbir bilgisi olmayan bir kimseye dahi o alanlarda yetkinleşmek zorunda olduğu gözüyle bakılabilsindi. O kimse bu alanlarda sırasıyla, algıya dayalı bilgiyi, tümellerin bilgisini, bir de kendisinin önceden algılamış olduğu geçmişte kalmış olguların belleğini edinmek zorunda kalacaktı.

Geçerken şöyle bir değinilmiş, doğrusu kendisine bir ekleme yapmayı fazlasıyla hak eden bir soru var. Felsefecinin başlıca görevi insan bilgisinin yapısını betimlemek, ola ki sınırlarını mı saptamaktır yalnızca; yoksa insan bilgisinin bölümleri arasındaki doğru ilişkileri de ortaya serecek baştan aşağı bütün bir konunun ussal bakımdan yeni baştan bir kuruluşunu mu ortaya koymaktır? Bu kitabın daha başında bir uslamlama sunmadan felsefecinin başlıca ödevinin bilgiyi olduğu gibi betimlemek olduğunu varsaymıştım, umarım ki bu varsayış ilerleyen bölümlerle birlikte daha bir tanıtlanmıştır. Ancak felsefecinin, gelişme olarak gördüğü değişiklikleri de işin içine katarak, eldeki dizgeyi niçin yeni baştan kurmak zorunda olmadığının hiçbir gerekçesi yok. Sözgelimi, insanlar "Biliyorum" deyişini bir belgit olarak kullandıklarında, kesin olarak söylenecek olursa, bunun yalnızca bildiklerini söyledikleri şeyin doğruluğuna duydukları us temelli güvenle bağlantısının kurulması zorunludur; aynı bağlantı söyledikleri şeyin önemiyle kurulmasa da olur. İnsanlar çoğunluk kimi şeyleri bilmiyorlarken bildiklerini savladıklarından, us temelli alışılmış güven eşiği yeterince yüksek değildir, bu eşiğin yükseltilmesi gerekir. Hiç kuşkusuz felsefeciler, betimlemek ile yeniden kurmak arasında bir seçim yapmak zorunda değildir. Birbirlerinden ayrı tuttukları sürece her iki ödevin de sorumluluğunu yüklenebilirler.

Son birkaç yüzyılda çeşitli büyük parçaları yeniden kurma arayışları boy göstermiştir. Usçular insan bilgisini yeniden düzene koyarlarken, biraz olumsal parçaları yeniden yorumlayarak, biraz da bu olumsal parçaların yoğunluğunu azaltarak *a priori* parçaların oranını yükseltmişlerdir. Deney-

ciler ise değişik bir taslağı benimsemişlerdir: bıkmak usanmak nedir bilmeden, "bilgi" adını almayı hak etmiş bütün olumsal parçaların, duyu deneyiminin dolaysız sonuçları olan olumsal parçalardan gayet yerinde olarak çıkarsanabileceklerini göstermeye çalışmışlardır. Hiç kuşkusuz gündelik yaşamda insanlar olumsal bilgi parçalarını edinirlerken olsun, bunları alıp verirlerken olsun, onları desteklerken ya da temellerini aşındırırken olsun doğrudan duyuların en temel kullanımına dek geri gitmezler. Oysa deneycilerin yeniden kuruşunun başlıca derdi, üzerlerine bütün olumsal bilgilerin kurulduğu temelleri açığa çıkarmaktır. Deneycilik ile usçuluk ya da daha doğru bir deyişle her ikisinin de en iyi nitelikleri birleştirilebilir. Kant bu birleştirmeyi, *Arı Usun Eleştirisi*'nde yapmayı denemişti.

Değme deneyci insan bilgisini yeniden kurma işine girişirken, büyük ölçüde duyu deneyiminin dolaysız sonuçlarına ilişkin görüşüne dayanır. Bütün bir yapının birinci yol duyu verilerinden boy attığını ileri sürebilir ya da ikinci yol duyu verilerini temel olarak kullanabilir. Bunlardan hangisini yaparsa yapsın, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'deki Hume gibi ya da *Mantıkçı Atomculuk Felsefesi*'ndeki Russell gibi, duyulara dayalı bilginin en temel parçalarının yalnızca saltık anlamda yalın olan öğeler üzerine söz alması gerektiğinde ısrarcı olabilir. Başka değişiklikler yapmak da olanaklıdır. Ama hem en çok karşılaşılan hem de en önemli seçim, daha başka koşulların konmasını gerektirmeyen ikinci yoldan duyu verileridir.

Şimdi isterseniz gelin "temeller" sözcüğünün ardındaki düşünceye daha bir yakından bakalım. Söz konusu düşüncenin bir bölümünü, daha az kesin olumsal bilgi parçalarının daha kesin parçalara dayanmak zorunda olması oluştururken, öteki bölümünüyse, daha kesin parçaları daha az kesin parçaları kullanmadan bağımsızca kurmanın olanaklı olması gerektiği oluşturmaktadır. Doğrusu, temeller üstyapıdan daha sağlamdırlar; üstyapının yardımı olmadan da ayakta du-

rurlar. Ama insan bilgisinin yapısı gerçekten de bir binanın yapısına bu denli benziyor olabilir mi? Değişik kuşkular duyulabilir. Sözgelimi, daha kesinlik dereceleri basamaklanmamışken algıya bağlı bildirim türlerinin bölümlenme biçimini düşünün. Bu bildirimler konuşmacının konumunu çok az göz önünde bulunduran, konuşmacının güvencelerininse hemen hiçbirini göz önünde bulundurmayan biçimlerde bölümlenirler. Bir türü iç dünyada bulunan şeyler üzerineyken, bir başka türü dış dünyada bulunan şeyler üzerinedir; bu ikinci tür kendi içinde ayrıca nitelendirilmiş bildirimler ile nitelendirilmemiş bildirimler diye iki altkümeye ayrılır. Algıya bağlı bildirimler kendi içlerinde böylesi bir yolla bölümlendiklerinde, bir türün tek tek bütün bildirimleri öbür türün herhangi bir bildiriminden daha kesin olabilir mi? Unutmayalım ki, felsefeciler olumsal bildirimlerin kesinliğini derecelendirirken, aslında bu bildirimlerin dillendirildikleri koşullarla birlikte değişen, ayrıca dillendirenlerin eğitimlerine, öğrenme becerilerine göre değişiklik gösteren bir şeyi derecelendirmektedirler. Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere, temelde bildirimlerden kesin emin olan insanlardır, bildirimlerse kendi kesinliklerine yalnızca türetme yoluyla yine kendileri ulaşırlar. Bu yüzden felsefeciler, bu biçimde bölümlenmiş algıya bağlı bildirim türlerinin kesinlik dereceleri arasında genel karşılaştırmalarda bulunurken, söylediklerinin karşısına durmadan karşı örnekler çıkıyor olması oldukça şaşırtıcı olsa gerektir. Sözgelimi bütün ikinci yoldan duyu verisi bildirimlerinin, dış dünya üzerine nitelendirilmemiş bildirimlerden daha kesin olduğu savlanabilecektir; ama güneşin parıldadığından, şu an karaciğerimin ağrıyor olmasına oranla çok daha kesin eminim. Ya da birinci yoldan bir duyu verisi bildirimi örneğini alın: Pür dikkat bulutların üstünden aşağılara doğru bakıyorken, Kuzey Afrika kıyılarını görür gibi oluşumdan, o an içinde bulunduğum uçağın bir Boeing oluşundan emin olmama oranla daha az kesin emin olabilirim. İnsan bilgisinin yapısı ile bir bina-

nın yapısı arasında kurulmuş benzeşimin işlemediği noktalardan biridir bu. Doğrusu, bir kiriş türü bir başkasından daha sağlamsa, bu demektir ki birinci türden yapılmış bütün kirişler ikinci türden yapılmış herhangi bir kirişten daha sağlam olacaktır.

Önümüze sürülen benzeşimin diğer bölümü, yani daha kesin bildirimlerin daha az kesin bildirimlerden hiçbir yardım almadan bağımsızca kurulabiliyor olmaları, çok daha önemli olmasına karşın bir o denli de kuşkuya açıktır. Wittgenstein, *Felsefece Soruşturmalar*'ında buna karşı bir eleştiri yükseltmiştir, kimi başka felsefeciler de Wittgenstein'ınkiyle çeşitli bakımlardan ilişkili karşı uslamlamalarda bulunmuşlardır. Wittgenstein'ın getirdiği eleştiriyi yorumlamak güçtür. Savlarından biri, bir canlının ikinci yoldan duyu verileri dışında hiçbir şey üzerine şu ya da bu biçimde bir olgu bilgisi yoksa, duyu verileri üzerine de olgu bilgisi olamayacağı yönündedir. Bu sav, ola ki Wittgenstein'ın kitabından devşirilmiş şu uslamlamayla desteklenebilir. Olgu bilgisi bildirimlerle söze dökülebilmelidir, bu arada sözcüklerin bildirimlerde nasıl kullanılacağının da belli kuralları olmalıdır; demek ki canlı belli bir kuralı gerektiği gibi izlemekte olduğunu *düşündüğü* durumlar ile belli bir kuralı gerektiği gibi izlemekte olduğunu *bildiği* durumlar arasında ayrıma gidebilmelidir, bu ikisi arasındaki ayrım yapılamamışsa, bir kuralın gerektiği gibi izlenmekte olduğu savı doğrulanamayacağından sav anlamsız olacaktır. Ne var ki canlı ancak kendi edimlerini denetimden geçirmişse böyle bir ayrımı yapabilecek, eğer dış dünya üzerine herhangi bir bilgisi yoksa, elinde denetlemede kullanabileceği hiçbir şey de bulunmayacaktır; çünkü belleği yalnızca denetlenme gereksinimi gösteren bildirimler ortaya koyacak, tek denetim olanağı da dış dünyada bulunan şeylere dayanan koşullara bağlı denetimler olacaktır, dolayısıyla da bunlar canlının bir işine yaramayacaktır.

Bu eleştiri kimileyin "özel bir dil olanağına karşı uslamlama" diye de adlandırılır. Ben burada söz konusu eleştiriyi

daha çok ikinci yoldan duyu verileri üzerine olgu bilgisi edinme olanağına karşı bir uslamlama olarak sundum. Ancak, olgu bilgisinin bildirimlerle söze dökülebilmesi gerekiyorsa, bu demektir ki bu uslamlama bütünüyle ikinci yoldan duyu verilerine ilişkin bir tür özel bir dil olacak bir dil olanağına karşı Wittgenstein'ın elindeki biçimiyle eş ölçüde haydi haydi sunulabilir. Buradaki sıkıntı "özel dil" deyişiyle denmek istenmiş olabilecek bir dolu şeyin olmasıdır. Sözgelimi Wittgenstein'ın savlarından bir başkasına göre, gündelik dilin sözcük dağarcığının bu anlamda özel olacak bir bölümcük içermesi dahi olanaksızmış gibi görünüyor. İkinci yoldan duyu verileri üzerine şu ya da bu türden bir bildirimi denetlemenin olanaklı olması gerektiği anlamına gelir bu. Belli türden bir denetleme yapılamayacak olsaydı, bildirimlerin doğruluklarını göstermek için anılarımıza yaslanmamıza olanak tanınmayacak, ayrıca kimi başka durumlardaki anılarımızı olağan yollarla denetlemiş olduğumuz yönündeki savunu da konuyla ilgisiz diye bir kenara bırakılacaktı. Bu noktada üstüne basa basa vurgulanması gerekir ki, bize her iki savın gelişiminde de bir denetime gereksinim duyduğumuz söylendiğinden, tersi gerçekleştiğinde ikinci yoldan duyu verilerimiz üzerine bildirimlerimiz bırakın güvenilir olmayı anlamlı bile olmayacaklardır, doğru kurulmuş olduklarını düşündüğümüz savlarımızın bütün hepsi de doğrulanamaz olacaklardır.

Acaba bu iki sav da geçerli midir? Denetlenemez bildirimler hükmünü titizlikle uygulamasına bakarak ikinci savdan kuşku duyulabilir. Bu denli keskin bir doğrulanabilirlik ilkesini ikinci yoldan duyu verilerine ilişkin bütün bildirimlere uygulamak gerçekten de temellendirilebilir bir şey midir? Baştaki doğrulamaya ek olarak bir denetleme olanağı daha olması gerekir mi hep? Her durumda, iki savdan yalnızca ilki kanıtlanabilmiş olsa bile, ikinci yoldan duyu verileri üzerine bütün bildirimleri, dış dünyada bulunan şeylerden yardım almadan kurmanın olanaksız olduğunu göster-

mek için yeterli olacaktır bu. Çünkü nasıl ki kimi durumlarda denetlenmemiş belleğe yaslanmak durumunda kalıyorsak, kimi başka durumlarda da belleği denetlemiş olduğumuzdan, hiç kuşkusuz her bakımdan olmasa bile belli bakımlardan – ikinci savın her bakımdan dış dünyaya dayanmamız gerektiğinde üstelediği gibi – yine de dış dünyaya dayanıyor olmamız gerekir. Hep dış dünya bilgimize yaslanmak zorundaysak, insan bilgisinin yapısı ile bir binanın yapısı arasında kurulmuş benzeşimin ikinci bölümünü yıkacaktır bu. "Temeller" belli bir ölçüde "üstyapı"ya dayanırlar çünkü.

Son yıllarda benzeşimin bu temelsiz yanına karşı başka uslamlamalar da ileri sürülmüştür. Pek çok felsefeci, hiçbir canlı için yalnızca ikinci yoldan duyu verilerine ilişkin olgu bilgisi edinebilmenin olanaklı olmadığını öne sürmek yerine, gönülsüzce ama çok daha güven içinde bu ikinci yoldan duyu verilerini betimlerken kullandığımız sözcük dağarcığının özünde dış dünyada bulunan şeyleri betimlerken kullandığımız sözcük dağarcığına bağlı olduğunu, insanlar arasında paylaşılan hiçbir sözdağarının da bu bağlılıktan kaçınamayacağını savunmuştur. "Sol ayağım gidişiyor" dersem, bu tümcedeki eylem bile kaçınamaz bundan. Çünkü anlamı öğrenilebilir, dahası yalnızca duyumu açığa çıkaran uyaranla bağlantıları yoluyla, kendisine verilmiş doğal tepkilerle, kendisini ileten şeylerle, betimleri dış dünyaya aynı yollarla iliştirilmiş öbür duyumlara olan benzerlikleriyle korunabilir. Bu noktada algı üzerine olan bölümde değinilmiş ikinci yoldan duyu verisi kuramlarına karşı kimi başka uslamlamaları anımsamaya değer. Doğrusu bu uslamlamaların hepsi de aynı öbeğe giriyorlar. Hepsi de ikinci yol duyu verilerine ilişkin bütün bildirimlerimizin bağımsızca kurulmasına olanak tanıyan bir biçimde insan bilgisini yeniden düzene koyma girişimine karşı yöneltilmişlerdir.

Bu öbekte yer alan uslamlamalar Wittgenstein'ın soruşturduğu sorunun adresini doldurmadan olduğu gibi bırakır-

lar. Önemle vurguladıkları nokta, olgu bilgisinin bütünüyle ikinci yol duyu verilerine ilişkin olması olanaklı olsa bile, olgu bilgimizin bu olanağı en azından şimdilik gerçekleştirebilecekmiş gibi görünmediği, kökten değişiklikler olmadıkça da bu durumu değiştiremeyeceğidir. Aksi düşünüldüğünde olgu bilgisinin dile getirildiği sözdağarı, dış dünyayı betimlemek için kullanılan sözdağarıyla bütün bağlarını koparmış olacaktır, böylesi bir kopuş bir kişi ile bir başkası arasındaki bütün iletişim olanağını da ortadan kaldıracaktır. Peki o zaman geride kalan bir dil bile olsa, dilimizin ne hakkında olduğunu nasıl bileceğizdir? Üstelik, P. F. Strawson'un *Tekler*' de ileri sürdüğü gibi, bundan kaynaklanacak kopuş ile değişiklikler yalnızca ikinci yoldan duyu verilerini nasıl betimlediğimizi değil, hem onları nasıl topladığımızı hem de betimlemezden önce kendilerine nasıl başvurduğumuzu da etkileyecektir. Şu an bu duyu verilerine, bu verileri taşıyan bir kişinin bedeninin tanımlanabilirliğinin doğrudan ya da dolaylı olarak dayandığı durumlara göndermede bulunuyoruz. Bunu da bir kenara bırakacak olsak acaba halimiz nice olurdu?

Kaynakça

Austin, John Langshaw, *Philosophical Papers,* III. Bölüm "Other Minds" (*Proceedings of the Aristotelian Society,* Ek Cilt, Cilt XX'den alınarak yeniden basılmıştır); X. Bölüm "Performative Utterances", Oxford: Clarendon Press, 1961.

Austin, J. L., *Sense and Sensibilia,* Oxford: Clarendon Press, 1962.

Ayer, Alfred Jules, *The Problem of Knowledge,* Londra: Macmillan ile New York: St. Martin's Press, 1956. Bilginin yeti olarak çözümlenişi üstüne bir tartışma için bkz. I. Bölüm.

Ayer, A. J., *Language, Truth and Logic,* gözden geçirilmiş ikinci basım, Londra: V. Gollanez, 1946.

Berkeley, George, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge,* Chicago: Open Court Publishing, 1903.

Hume, David, *A Treatise of Human Nature,* yay. L. A. Selby-Bigge, Oxford: Clarendon Press, 1955. Zorunlu bağlantı tasarımına iliş-

kin verdiği açıklama için bkz. I. Cilt, III. Kesim'e, özellikle de XIV. Bölüm'e.

Hume, D., *An Abstract of a Treatise of Human Nature,* yay. J. M. Keynes ile P. Sraffa, Cambridge: The University Press, 1938. (Ayrıca *Hume: Theory of Knowledge*'de yeniden basılmıştır, der. D. C. Yalden-Thomson, Edinburgh ile New York: Nelson, 1951, s. 245 ile onu izleyen sayfalar.)

Kant, Immanuel, *Prolegomena to any Future Metaphysics,* L. W. Beck'in yazdığı önsözle birlikte, New York: Liberal Arts Press, 1951.

Locke, John, *An Essay Concerning Human Understanding,* yay. A. C. Fraser, New York: Dover Publications, 1959.

Mill, John Stuart, *A System of Logic,* New York: Harper, 1904. Nedensellik yasasına yönelik tartışması için bkz. III. Kitap, 5. ile 21. Bölümler.

Russell, Bertrand, *Problems of Philosophy,* New York: Oxford University Press, 1959; "tanıyarak bilme" ile "betimleyerek bilme" arasında yaptığı ayrım için bkz. V. Bölüm (ayrıca bkz. *Mysticism and Logic,* Londra ile New York: Allen and Unwin, 1951, X. Bölüm.)

Russell, B., *The Philosophy of Logical Atomism, Essays in Logic and Knowledge* içinde, yay. R. C. Marsh, Londra: Allen and Unwin, 1956.

Russell, B., *Human Knowledge, Its Scope and Limits,* Londra: Allen and Unwin ile New York: Simon and Schuster, 1948.

Ryle, Gilbert, *The Concept of Mind,* Londra ile New York: Hutchinson's University Library, 1949. Özellikle bkz. "şeyleri nasıl yapacağını bilme" üzerine yazılmış II. Bölüm ile "yeti işi olarak bilgi"nin çözümlenişi üzerine yazılmış V. Bölüm'e.

Strawson, Peter Frederick, *Individuals, An Essay in Descriptive Metaphysics,* Londra: Methuen, 1959.

Wittgenstein, Ludwig, *The Blue and Brown Books,* Oxford: Blackwell, 1958.

Wittgenstein, L., *Philosophical Investigations,* Almancasıyla birlikte, G. E. M. Anscombe'un yaptığı İngilizce çeviriden oluşan ikidilli

basım, ikinci basım, Oxford: Blackwell, 1958.

Wright, Georg Henrick Von, *The Logical Problem of Induction*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Oxford: Blackwell, 1957.

Kitapta Anılan Felsefe Metinleri İçin Türkçe Kaynakça

Ayer, Alfred Jules. *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, (İstanbul: Metis Yayınları, 1984).

Berkeley, George. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996).

Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea, 1997)

Kant, Immanuel. *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi ile Yusuf Örnek, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1995).

Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992).

Russell, Bertrand. *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994).

Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kanıt, (İstanbul, Küyerel, 1998)

Kitapta Geçen Felsefe Terimleri İçin Sözlükçe*

açıklama (*explanation/explication*): belli yasalar, ilkeler ya da genellemeler uyarınca birtakım olguları birtakım başka olgularla ilişkilendirerek anlaşılır kılma etkinliği; şeyleri aralarındaki nedensel ilişkilere odaklanarak anlatma ya da dile getirme süreci; nesnelerin, olayların, ilişkilerin neden varolduklarını, hangi koşullar altında nasıl meydana geldiklerini açık kılmak amacıyla yürütülen bilgi sunma araştırısı; düşünülebilecek her türden anlamlı soruya karşılık olarak verilen geçerli uslamlamalarla desteklenmiş kendi içinde tutarlı önermeler kümesi.

açmaz (*paradox*): doğruluğu kabul edilmiş öncüllerden geçerli yollarla çıkarsanmış olmasına karşın kendiyle çelişkili bir sonucu temellendiren uslamlama yapısı. Açmazlar, ilk bakışta doğru öncüllere dayanıyor gibi görünmekle birlikte, çoğunluk ya belli bir uslamlama ilkesinin ya da bütün bir usyürütme sürecinin dayandığı varsayımların yanlışlığını açığa vuran bir düşünme sürecine konudurlar. Nitekim açmazın doğmasına kaynaklık eden yanlış ilkeler ile varsayımların açıkça ortaya konması,

* Sözlükçede yer verilen madde başlıklarının çok daha geniş açıklamaları için bkz. *Felsefe Sözlüğü,* hazırlayanlar: Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002).

açmazdan kurtulmak ya da açmazın çözüme kavuşturulması diye adlandırılır. Felsefe tarihinin üzerlerine çok söz söylenmiş en önemli açmazları kuşkusuz "Zenon Açmazları"dır. Varolan açmazları çözüme kavuşturmak günümüzde çözümleyici felsefenin temel araştırma konularından birine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda üstünde en çok durulan açmazlar arasında "yalancı açmazı, "berber açmazı", "önsöz açmazı," "Russell açmazı" sayılabilir.

adcılık (*nominalism*): kavramların gerçek anlamda bir varlıkları olduğu düşüncesini bütünüyle yadsıyan, bütün tümel kavramların tek tek şeylerin aralarındaki ortaklıklar üzerinden gidilerek oluşturulmuş genel adlardan, göstergelerden ya da sözcüklerden öte bir anlamları olmadığını savunan felsefe anlayışı; kullandığımız sözcüklerin, yaptığımız tanımların, kendileri aracılığıyla düşündüğümüz tasarımların, hatta konuştuğumuz dillerin şeylere göndermek anlamında nesnel bir anlamları bulunmadığını, bunların gerçek nesnelerle de gerçekliğin herhangi bir yönüyle de ilintili olmayıp bütünüyle insanoğlunun şeylere yüklediği adlarla belirlendiği görüşü temelinde oluşturulmuş felsefe öğretisi.

algı (*perception*): duyular aracılığıyla algıya uygunluk gösteren her türden görüngünün deneyimlenmesi etkinliği, dünyada varolan şeylerin deneyimlenmesine bağlı olarak duyumlarda taşınan farkındalık; duyu organlarıyla edinilen bütün duyumlar ya da duyusal uyarımlar temelinde dış dünyayı kavrama yetisi. Algılama süreci her durumda iki kenarlı bir süreçtir. Buna göre, duyular aracılığıyla hem dışımızdaki nesnelerce etkilenebilme yetimizden hem de bu nesneleri kavramlar altında toplayabilme yeteneğimizden oluşmaktadır. Algının çözümlenmesi ile algıya bağlı bilgiye yönelik kuşkucu uslamlamalar çözümleyici felsefenin temel araştırma konuları arasındadır. Yine bu aynı bağlamda, algıladığımız şeylerin yani algı nesnelerinin duyularımızca nasıl alımlandıkları, öteki nesnelerle nasıl bir ilişki içinde oldukları kendisine sürekli yanıt aranan sorular arasındadır.

analitik/sentetik (*analytic/synthetic*): bilgi ile doğruluk bağlamında yargıların taşıdığı felsefi öznitelik; önermeler, uslamlamalar ya da her türden bilgi savları arasında yapılan mantıksal ayrım. Kant'ın yaptığı biçimiyle bu ayrıma göre, bir yargının yüklemindeki kavram zaten öznesinde bulunuyorsa *analitik*, öznesi ile yükleminde bulunan kavramlar birbirinden bağımsızlarsa *sentetik* yargı diye adlandırılır. Dolayısıyla, bir bildirimin analitik olarak doğru olması demek, ya taşıdığı mantıksal biçim nedeniyle ya da kendisini oluşturan terimlerin anlamları nedeniyle doğru olması demektir. Aynı tanım bir başka biçimde dile getirilecek olursa,

eldeki önerme yalnızca kendi terimlerinin anlamlarına bağlı olarak çözümlendiğinde doğruysa yani bir eşsöz içeriyorsa *analitik*, buna karşı kendi terimlerinin anlamlarından ayrı olarak doğruysa, doğruluğu anlamlarının çözümlenmesine indirgenemiyorsa yani önermenin yüklemi önermenin öznesine yeni bir bilgi yüklüyorsa *sentetik* bir önermedir. Örneğin, "Hiçbir bekâr kişi evli değildir" ile "Bütün üçgenler üç kenarlıdır" önermeleri, bekârlık kavramı "evlenmemiş olma"yı, aynı biçimde üçgen kavramı da üç kenarlı olmayı içerdiğinden *analitik* birer önermedirler. Öte yanda, "Ankaragücü bir futbol takımıdır" ile "Masanın ağırlığı 70 kg'dır" önermeleri öznelerinde içerilmeyen yeni bir şey söylediklerinden ötürü birer *sentetik* önerme örneğidirler. Deneyciler *analitik/sentetik* ayrımının genellikle *a priori/a posteriori* ile *zorunlu/olumsal* ayrımlarıyla kol kola yürüdüğü düşüncesindedirler. Söz konusu mantıksal ayrım, zorunlu ile olumsal önermeler arasında yapılan metafizik ayrım ile *a priori* önermeler ile *a posteriori* önermeler arasında yapılan bilgikuramsal ayrımla birlikte modern felsefenin genel çerçevesini çizmektedir. Nitekim Kant'ın ünlü uslamlaması *a priori zorunlu* önermelerin *sentetik* oldukları yönündedir. Günümüzde ayrımın yetkinliği üstüne derin bir görüş ayrılığı söz konusu olmakla birlikte, *sentetik* önermelerin dünya üstüne bir şey söyledikleri genellikle kabul görmektedir. Terimceyi geliştiren Kant ayrımın korunmasını özellikle vurgulamış, *sentetik a priori* yargıların olanaklı olduğunu savunmuştur. Buna karşın çağdaş çözümleyici felsefeciler Quine'ın açtığı yoldan yürüyerek ayrımı bütünüyle temelsiz bulmaktadırlar. Quine yargılar arasında bu denli keskin ayrımların yapılamayacağını, çünkü dile getirildiği bütün bir dil dizgesi içinde yapılacak uygun değişikliklerle bir önermenin *analitik* bir önerme olmaktalığının yadsınabilir olduğunu ileri sürmüştür. Çözümleyici felsefe bağlamında yapılan çağdaş tartışmaların önemli bir bölümü, Quine'ın ayrımı bir deneycilik dogması olarak nitelendirdiği eleştiriden yola koyulmaktadır.

anlık *(intellect)*: insan zihninin anlayış ya da kavrayış gücünü; insanın anlama ya da bilme yetisini dile getirmek için kullanılan felsefe terimi. Duyular ile duyumlar yoluyla bilgi edinme sürecine ya da duyular aracılığıyla algılayıp anlama yetisine karşıt olarak düşünülen anlık, düşünme gücünü oluşturan kavramlarla düşünebilme yetisine karşılık gelmektedir.

apriori/aposteriori (önsel/sonsal): bilgi ile doğruluk bağlamında yargıların taşıdığı felsefi öznitelik; önermeler, düşünceler, uslamlamalar ya da her türden bilgi savları arasında yapılan bilgikuramı ayrımı. Buna göre, *a priori* olan birşey bütünüyle deneyden bağımsız olma anlamında deneye

önsel olma ya da deneyden önce gelme bildirirken, *a posteriori* olan birşey bütünüyle deneye bağımlı olma anlamında deneyden geliyor olma ya da deneyden çıkıyor olma bildirir. Bu bağlamda apriori önermeler aposteriori önermelerin tersine deneyden bağımsız olarak us yoluyla çıkarımlanabilen ya da uslamlamada bulunarak temellendirilebilen önermelerdir. Daha açık bir deyişle söylenirse, apriori önermeler aposteriori önermelerin tersine, doğruluklarını açığa vururlarken kendileri dışında başka hiçbir şeye gereksinim duymazlar. Nitekim apriori bir uslamlama genel ilkelerden tümdengelimli düşünme yoluyla çıkarsanabilen uslamlamayken, aposteriori bir uslamlama doğrudan duyu verilerinden ya da algılardan edinilmiş özgül bir bilgiye dayandırılmış bir uslamlamadır. Buna göre, bir apriori önermenin zorunlu doğruluğu olgulara gitmeksizin yalnızca us ile değerlendirilebilir, ama aposteriori bir önermenin doğruluğu her durumda çeşitli olgulara başvurmak, onların sınamasından geçmek yoluyla bulgulanabilirdir. Sözgelimi, "4 + 5 = 9" önermesi *a priori* olarak bilinirken, "Kimi göller tuzludur, kimi göller tatlı" önermesi ancak *a posteriori* olarak bilinir. Felsefe tarihinde ilksav ya da ilk ilkeler gibi belli apriori doğruların doğrudan sezilerek bilindikleri, buna karşı aritmetik ile mantıktaki belli apriori doğruların ise öteki apriori bilgilerden çıkarsanarak bilinebildikleri düşünülmüştür. Bunun en iyi örneği Öklit (Eukleides) geometrisidir. Bu anlamda "bütün ikizkenar üçgenler ikizkenarlıdır" önermesi duyu deneyiyle ortaya konabilse de, bu önermenin temellendirilmesinin ya da matematiksel kanıtlamasının duyu deneyiyle yapılması hiçbir durumda olanaklı değildir. Usçular, apriori düşünceler ile ilkelerin bütün bilginin temelinde yattığını vurgularken, deneyciler apriori önermelerin yeni bilgi sağlamadıklarından analitik önerme olmaktan ileriye gidemeyeceklerini, dolayısıyla da bütün bilgilerin aposteriori önermeler üstüne kurulu olduklarını düşünmektedirler. Bu iki konuma karşı Kant, *sentetik a priori* yargıların olanaklı bütün deneyimlerin önkoşulu olduklarını, matematik ile bilimin temelini oluşturduklarını ileri sürmüştür. Öte yanda, önde gelen çözümleyici felsefecilerden Kripke, "zorunlu" ile "olumsal" arasında yapılan ayrıma dayanarak yapılan bu ayrımın bırakın doğruluğunu varlığının sözünün edilmesine dahi karşı çıkmaktadır.

araştırma *(investigation, inquiry)* : bir sorunu çözmeye yönelik olarak ya da birtakım olgular üstüne bilgi toplama amacıyla yürütülen kendi içinde tutarlı, bütünlüklü, amaç yönelimli felsefe izlencesi. Soruşturmanın eşanlamlısı olarak da kullanılan kuramsal ya da deneysel içerikli inceleme etkinliği.

atomculuk (*atomism*): en genel anlamıyla bütünün parçalarının topla-

mından öte bir şey olmadığını ileri süren felsefe anlayışı; gerçekliğin yalın, olduklarından daha fazla bölünemeyen, birbirinden bütünüyle ayrı birimlerden ya da yapıtaşlarından (atomlardan) oluştuğu düşüncesi üstüne kurulu felsefe kuramı; evrenin birbirinden bağımsız, kendine yeter atomlardan oluştuğunu, buna bağlı olarak evrenin eksiksiz bir betiminin evreni oluşturan bütün atomların yerleri ile devinimlerinin açıklanmasıyla verilebileceğini savunan felsefe öğretisi. Demokritos eskiçağ atomculuğunun en çok dikkat çeken filozofudur. Buna karşılık, modern atomculuk öğretisinin bilinen en iyi örneği Leibniz'in "monadlar"ıdır. Aynı biçimde Locke'un yuvarlar öğretisinde atomculuğun izleri açıklıkla görülmektedir. Öte yanda bir başka deneyci Hume, atomculuk öğretisinin modern biçimini görüngücü terimlerle yeniden yapılandırmıştır.

belgit (*voucher*): bir önermenin doğruluğunu kanıtlamak için gösterilen, doğruluğu daha önce kanıtlanmış önerme. Doğruluğu kuşkuya yer bırakmayacak bir açıklıkla kabul edilmiş bir önerme yoluyla başka bir önermeyi kanıtlama işlemi.

bellek (*memory*): geçmişte yaşananları gerçek somut varlıkları olmadığı halde tasarımları, imgeleri, görüntüleri yoluyla şimdiye çağırarak düşünmeyi sağlayan zihinsel işlev; deneyimleri, duyumları, izlenimleri, algıları, kavrayışları yeniden canlandırmak üzere saklayarak tutma yetisi; geçmişi şimdiye taşıma gücü; geçmişte tanık olunanların saklanıp tutuldukları varsayılan zihinsel yer; gerek bilginin gerekse kişisel özdeşliğin ("ne olduğumuzun") oluşum sürecinin özsel bileşeni; anımsayan öznenin geçmişte algıladığı nesnelere, yaşadığı deneyimlere, kavradığı gerçeklere ilişkin bilgi halini almamış görüsü; geçmişte yaşanmış bilinç durumlarını şimdideki bilinç durumlarına taşımayı sağlayan farkındalık; zamanı kurduğu, zamanla girilen ilişkiyi belirlediği düşünülen iç zaman yaşantısı.

biçimsel *(formal)*: bir konunun içeriğiyle ilgili olmaktan çok dış yüzüyle ilişkili olma, düşüncelerin ya da önermelerin ne söyledikleri yerine nasıl dile getirilmiş oldukları bağlamında soyut yapıları ya da örüntülerine uygunluk gösteren. Sözgelimi biçimsel mantık, bir uslamlamanın tek tek önermelerinin içerikleriyle değil, yalnızca doğruluk değerlerinin yapısıyla ilgilenmektedir.

bildirim *(statement)*: belli birşey bildirmesi anlamında bildirici olan bir tümcenin içeriği. En çok karşılaşılan kullanımı önermedir. "Bugün hava güneşli olacak", "Dünkü gazetede tam da bu konuyla ilgili çok iyi bir açıklama vardı", "Demokratik toplumlarda bütün siyasetçiler seçimle işbaşına gelirler, seçimle işbaşından giderler" , "Türkiye yedi ayrı coğrafi bölgeden oluşmaktadır" tümceleri açık birer bildirim örneğidirler.

bilgi (*knowledge*): zihinde kavranarak temellendirilmiş doğru inanç. Platon'dan bu yana hemen bütün batılı felsefeciler, sayacağımız şu üç zorunlu yeter neden temelinde yapılan yanıltıcı olacak denli yalın bu bilgi tanımını benimsemişlerdir. Buna göre, bir önermeyi ancak ama ancak şu koşullar yerine geldiğinde biliyorumdur: (a) önermeyi içtenlikle olurladığımda; (b) önerme doğru olduğunda; (c) olurlamam yetkin bir biçimde önermenin doğruluğuna dayandığında. Bununla birlikte, tanımın her üç öğesinin de doğru çözümlemesinin ne olduğu tartışmaya açıktır. Nitekim, felsefeciler inancın doğasına ilişkin başka başka görüşler savunmuşlar, birbirinden değişik doğruluk kuramları geliştirmişlerdir. Batı kaynaklı bilgikuramının önemli bir bölümü daha çok üçüncü öğe üstüne, yetkin bir bilgi temellendirmesini tam olarak neyin oluşturduğu üstüne odaklanmıştır. Bu soru karşısında, usçular ile deneyciler bilgiyi temellendirirken başvurulacak kanıtların kaynakları üstüne derin bir ayrılık sergilemektedirler. Kuşkucular üçüncü koşulun hiçbir zaman karşılanamayacağı düşüncesiyle yapılan bilgi tanımına kesin bir dille karşı çıkarlar. Çağdaş çözümleyici felsefeciler, Gettier'in "Temellendirilmiş Doğru İnanç" başlıklı büyük yankılar uyandıran kısa yazısından bu yana, bu üç koşul yerine geldiğinde dahi bilginin yetkin bir biçimde temellendirilmemiş olacağı yönünde çeşitli tanımlamalar sunmaktadırlar.

bilgi kuramı [bilgi felsefesi] (*epistemology, theory of knowledge*): bilginin doğası, kaynağı, ölçütleri, geçerliliği bağlamında uç veren soruları bütün yönleriyle yanıtlamaya çalışan geleneksel felsefe dalı. Bilginin nasıl elde edildiğini, hangi ölçütlerle bilinebileceğini, bilgi savlarının nasıl temellendirileceklerini soruşturan felsefe araştırması.

bilimsel yasa (*scientific law*): doğru olan ya da doğru olduğu düşünülüp de kesinlemesi ya da kanıtlaması sağlam yapılmış genel ilke. Gerçekçilik yönelimli anlayışlarda, bilimin yasaları bütün her şeyin meydana gelişinin başlıca nedeni, varolan herşeyin kendisine göre olduğu nedensel yasalar olarak anlaşılmaktadır.

bilinç (*consciousness*): kişinin kendisine, yaşantılarına, çevresine, öteki kişilere, bir bütün olarak içinde yaşadığı dünyaya ilişkin farkındalığı, yaşanan deneyimlerden kendiliğinden doğan kendinin ayırdında olma görüngüsü; öznenin duygularına, algılarına, bilgilerine ve kavrayışlarına bağlı olarak kendini anlama, tanıma ya da bilme yetisi; bilme edimi ile bilinen içerik arasındaki ilişkiyi her ikisini de içerecek biçimde bir üst düzeyde kurabilme becerisi; acı çekme, isteme, bekleme, düş kırıklığına uğrama, korkma gibi belli bir nesnesi bulunan bütün "geçişli" yaşama edimlerini olanaklı kılan ana ilke; düşünen öznenin kendi üstüne döne-

rek, kendisini kendi düşünceleriyle kavraması, kendisine bir başkası olarak dışardan bakması durumu; "içebakış" yoluyla zihnin kendi deneyimlerinin gerçekliğini kavrama edimi; zihinsel yaşamın geçmiş duyumları, algıları, bilgileri bellekte tutma yeteneği; kişinin kendi içinde yaşadıklarına ya da dışarıda olup bitenlere yönelik incelmiş sezgisi, bütün yaşadıklarına ilişkin genel görüsü; üzüntü, sevinç, hüzün gibi tek tek yaşantı durumlarına ilişkin kendilik izlenimleri, şeylerin kişiye nasıl göründüğüne yönelik görüngübilimsel yaşantılar bütünü.

bölümleme (*classification*): şeyleri taşıdıkları ortak özellikler temelinde çeşitli öbeklere ayırarak düzene koyma işlemi; sınıflandırma ya da öbeklendirme. Şeyleri düzenlendikleri biçimleriyle, yerleştirildikleri bilgikuramsal öbekler doğrultusunda anlama süreci.

çıkarım (*inference*): mantıksal usyürütme biçimi içinde kalarak düşünme; bir sonucu eldeki verilerden ya da verilen öncüllerden tutarlı bir biçimde ussal yolla türetme; ortaya konan bir savı uygun temellendirmelerle destekleyen usyürütme süreci. Öncüller ya da kanıtlar temelinde usa bağlı olarak sonuç çıkarma işlemi: çıkarsama.

çözümleme (*analysis*): karmaşık bir kavramın ya da bildirimin örtük anlamını açığa çıkarmak için en yalın bileşenlerini ortaya koyana dek parçalarına ayırma süreci ya da işlemi. Frege, Russell, Moore, Wittgenstein gibi felsefecilerin yapıtlarında etkinlikle uyguladıkları, büyük ölçüde modern mantığın gelişim göstermesi sürecine koşut olarak biçimlenen çözümleyici felsefe anlayışının temel yöntemi. Yöntem, felsefe sorunlarının ancak görünürdeki yapılarının gerçek mantıksal yapılarıyla değiştirilmesiyle aşılabileceği düşüncesine dayalıdır. Çözümleme yönteminin önemi ile değeri, kendisinde bulunduğu düşünülen bir açmaz nedeniyle günümüzde oldukça büyük bir kan kaybına uğramıştır. Buna göre, yapılan bütün çözümlemeler eğer anlayışımızda köklü değişikliklere neden oluyorlarsa bu onların tutarsız ya da yanlış oldukları anlamına gelir. Yok eğer bu türden değişimlere yol açmıyorlarsa yeni bilgi sağlamadıklarından ötürü bu kez de önemsiz diye değerlendirilmeleri gerekmektedir. Buradan çıkan sonuç, bir çözümlemenin eninde sonunda ya yetersiz olacağı ya da hiçbir bilgi vermeyeceğidir. Açmazın üstünden gelinemeyecek bir hâl almasına bağlı olarak, yakın dönemlerde kendisini çözümleyici felsefeci diye tanımlayan pek çok düşünür çözümleyici izlenceyi terkettiklerini açıklıkla dile getirmişlerdir.

çözümleyici felsefe (*analytical philosophy*): bilimde, felsefede, gündelik dilde kullanılan terimlerin, kavramların ya da tümcelerin mantıksal ile dilsel bakımdan çözümlenmeleri üstüne yoğunlaşan, yirminci yüzyılda

felsefe tarihinin birikimlerini hiçe saymak pahasına başlı başına özerk bir konuma yükselmiş felsefe yapma biçimi. Genellikle dilin gündelik dünyadaki kullanımlarında dile getirilen bildirimlerin yapay yapılarının ardında kendisini açığa vuran mantıksal ya da felsefi varsayımların ortaya açıkça konmaları amacıyla yürütülen bir dizi felsefe yöntemine göndermektedir. Çözümleyici felsefe anlayışına bağlı felsefecilerin hemen bütünü bilimin başarılarına büyük bir saygı duyarlar, bu yüzden de felsefenin olabildiğince "bilimselleştirilmesi" gerektiğini savunurlar. Çok değişik biçimlerde olmakla birlikte, felsefe çözümlemesi yöntemi hemen bütün mantıkçı olgucularca içtenlikle benimsenmiş, Moore, Russell, Wittgenstein, Ryle, Austin, Bergmann, Quine gibi felsefecilerce etkinlikle uygulanmıştır. En çok İngiltere ile Amerika'da etkili olan bu felsefe anlayışı, tam karşısında yer alan kıta felsefesince bütün bir felsefe etkinliğini aşırı teknikleştirip yalnızca alanın uzmanlarına açık bir disiplin haline getirmekle suçlanmıştır. Yazılarında çözümleyici felsefe ile kıta felsefesi arasında üçüncü bir felsefe yapma olanağını araştıran Rorty, çözümleyici felsefecilerin "kaşınmayan yerleri kaşıyarak tahrişe yol açtıklarını" belirtmeyi felsefenin geleceği açısından gerekli görmüştür.

deney önermesi (*experimental proposition*): belli bir olgu bağlamını betimleyen, üstüne konuştuğu olgunun varlığını doğru kılan önerme; doğruluğu mantık kurallarına değil olguların kendilerine dayanan, deneye başvurularak sınanması gereken tümcenin, önerme ya da bildirimin içeriği.

deneycilik (*empiricism*): bütün bilgilerin yalnızca dünyada deneyimlediklerimizden doğduğunu, tüm bilginin duyu deneyi ile algıdan ileri geldiğini savunan felsefe anlayışı. Deneyci öğretiler, hiçbir şeyin deneyden önce gelemeyeceği, deneye önsel olamayacağı savı temelinde usçuluğun "doğuştan düşünceler öğretisi"ne kesin bir dille karşı çıkarlar.

deneysel olanaklılık (*experimental possibility*): hiçbir biçimde doğa yasalarını ya da olanaklı bütün deneylerin koşullarını çiğnemeden belli bir olgu bağlamının düşünülmesi, tasarlanması, dile getirilmesi.

dış dünya (*external world*): bilincin dışında olan, "ben"den ayrı olan şeylerin tümü; algıdan, algılayandan ve onun bilgisinden bağımsız dış gerçeklik; zihin ile zihnin içeriklerinin dışında olan şeylerin oluşturduğu dünya.

dil (*language*): bilgi, düşünce, duygu aktarmak gibi en temel anlatım kipleri doğrultusunda sözlü ya da yazılı iletişimde bulunurken kullanılan göstergeler ya da simgeler dizgesi; bunların birbirleriyle nasıl ilişkiye ge-

çeceklerini belirleyen kullanım kuralları bütünü.

doğruluk (*truth*): önermelerin, bildirimlerin, düşüncelerin ya da yargıların herkes için evrensel anlamda gerçekliklerini niteleyen felsefe yüklemi; bilgi etkinliğinin temel kavramı. Uygunluk doğruluk kuramlarına göre, bir bildirim bildirdiği olguya uygun düşüyorsa doğru, yok düşmüyorsa yanlıştır. Tutarlılık doğruluk kuramlarına göreyse, bir önermenin ya da bildirimin doğruluğu öteki önerme ya da bildirimlerle hiçbir çelişkiye konu olmaksızın taşıdığı tutarlılık temelinde belirlenir. Geçmişi oldukça eskilere dayanan bu iki klasik doğruluk kuramına karşı, yirminci yüzyılda "pragmacı doğruluk kuramları", "iletişimsel-uzlaşımsal doğruluk kuramları", "azaltıcı doğruluk kuramları" gibi yeni doğruluk açıklamaları yapılmaktadır.

doğuştan düşünceler (*innate ideas*): deneyden bağımsız olarak zihinde varolduğu düşünülen en temel kavramlar ya da tasarımlar. Duyu deneyi yoluyla elde edilmek yerine insanın temel bileşenleri olarak doğasında bulunduğu kabul edilen, insanın yeryüzüne gelirken eti kanı gibi kendisiyle birlikte getirdiği düşünülen düşünceler. Doğuştan düşünceler tasarımı usçuluğun en temel öğretisi olması bir yana usçuluğun öteki pek çok öğretisinin de temelinde yatmaktadır. Bu anlamda sözgelimi, Sokrates ile Platon doğuştan düşüncelerin bütün herşeyin kendilerinden pay aldığı Formlar'ın doğrudan düşünsel sezgilenişi yoluyla edinildiklerini ileri sürmüşlerdir. Başta Descartes olmak üzere pek çok usçu "açık ve seçik" özniteliği taşıyan doğuştan düşünceleri gerçek bilginin kaynağı olarak değerlendirmiştir.

duyular (*sense*): zihnin dış dünyadan etkilenmesini sağlayan kanallar. Eğretilemeli bir anlamda söylenecek olursa, "algının kapıları". Aristoteles'ten bu yana geleneksel olarak beş ayrı duyu olduğu düşünülmüştür: tat, dokunma, koklama, işitme, görme. Bilginin edinilmesi sürecine yönelik olarak yapılan açıklamalarda duyular arasında çoğunluk görme ile işitmenin öne çıktığı bir önem sıralaması yapılmıştır.

duyu verisi (*sense-datum*): özellikle deneyci ile tasarımcı algı kuramlarında duyulara verilen, duyu organlarınca algılanan; kendileri dışında başka hiçbir şeyin varlığını tanıtlamayan dolaysız duyum nesneleri, duyular yoluyla doğrudan algılanan nesneler, olaylar, görüngüler. Bu bağlamda, algıya verili herhangi birşeyin olup olmadığı, neyin algıya verilebilir neyin algıya verilemez olduğu, verili olanın ortakgörünün algıladığı dışsal nesnelerle ilişkisinin nasıl kurulacağı çözümleyici felsefeciler arasında genellikle en çok tartışılan sorunlardır. Duyu verisi özellikle tasarımcı algı kuramlarında, *sensa* ya da *sensibilia* diye de anılmaktadır.

duyum (*sensation*): dış dünyaya yönelik farkındalığımızı oluşturan algı deneyimi, duygulanımı ya da yaşantısı; algı deneyiminde görüntüler, sesler, tatlar, kokular, dokunuşlar gibi algısal duyum biçimleri aracılığıyla dış dünyanın doğrudan, hiçbir aracıya konu olmadan deneyimlenmesi. Deneyciler, duyumların dünyaya ilişkin *a posteriori* bilgimizin temelini oluşturduğu düşüncesindedirler. Buna karşı usçular, duyumlardan edinilenlerin her durumda aldatıcı ya da yanıltıcı olabileceği düşüncesiyle duyumları sağlam bilginin önündeki en önemli engellerden biri olarak görmüşlerdir. Locke duyumları "yalın idealar" diye, Hume ise "izlenimler" diye tanımlamıştır. Kant'a göreyse, duyumlar zaman ile uzamın *a priori* biçimleri olduğu algı deneyiminin malzemeleridirler. Çağdaş çözümleyici felsefede, duyumlar yani duyumsanan ayırt edici nitelikler genellikle "qualia" diye adlandırılmaktadırlar. Zihin felsefesi tartışmalarında ise, zihnin içerikleri arasında görülen somut tikel duyumlar genellikle soyut genel-tümel kavramların tam karşısına yerleştirilerek ele alınmaktadırlar.

"düşünce" (*idea*): genel olarak, bilinçli düşünmenin içeriği, düşünmenin yöneldiği şey. Türkçede kimileyin *ide* kavramıyla da karşılanan, bu anlamıyla Platon'un İdealar Kuramı'ndaki kullanımının dışında "düşünce" (*fikir*), "tasarım" (*tasavvur*), "kavram" (*mefhum*) gibi sözcüklere karşılık gelen "idea" kavramı, felsefe tarihi boyunca birbirleriyle ilişkili de olsa birçok farklı anlamda kullanılmıştır.

düşünüm(lü) (*reflection; reflexive*): bir düşünceyi gerçek ilişkileri içinde görerek anlamak için harcanan düşünsel çaba; kişinin kendi duygu ve düşüncelerinin, yaşantılarının içeriğini kendi içine dönerek gözlemlemeyi denemesi; düşüncenin kendi üstüne dönerek düşündüğü şeyin kendisi üstüne düşünmesi. Locke'a göre, kendisi yoluyla zihnin kendi duyumlarının ayırdına vardığı iç algı.

eşsöz (*tautology*): aynı içeriğin aynı anlama gelen sözcüklerle dile getirilmesi; mantıksal biçiminden ötürü zorunlu olarak doğru olması gereken bileşik bildirim; mantıksal doğruluğun eşanlamlısı olan bildirim biçimi ya da önermelerin bir işlevi; yalnızca kendini ifade eden önerme.

geçerli/geçersiz uslamlama (*valid/invalid argumentation*): tümdengelimli uslamlamalar arasında yapılan ayrım. Buna göre, geçerli bir uslamlama hem doğru öncüllerden oluşan hem de geçerli bir çıkarım yapısı üstüne kurulu bulunan, dolayısıyla da sonucu zorunlu olarak doğru olan uslamlamadır. Buna karşı geçersiz uslamlama ise, ya öncüllerinden biri veya birden daha çoğu yanlış olan ya da geçerli olmayan bir çıkarım yapısına dayanan, dolayısıyla da sonucu zorunlu olarak yanlış olan uslamlamadır.

geçerlilik (*validity*): öncüllerinin doğruluğu ile mantıksal usyürütme biçimi sonucun doğruluğunu güvence altına alan ya da zorunlu kılan uslamlamaların mantıksal bakımdan yapısal özelliği. Geçerlilik ile doğruluk kesinlikle birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü bir çıkarımın geçerli olup olmaması bu çıkarımın dayandığı öncüllerin doğru olup olmamasından bağımsızdır.

genelleme (*generalization*): belli bir niteliği ya da yüklemi belli bir kümenin bütününe ya da kimi üyelerine yükleme; tümevarımlı bir uslamlama yoluyla varılmış sonuç. Genelleme yapmak bu anlamda, bir kümenin belli sayıda üyesini kuşatan özel bir bilmeden, kümenin bütün üyelerini kuşatan genel bir bilmeye doğru ilerlemekten oluşmaktadır.

görüngübilim (*phenomenology*): her türden deneyimin deneyimlendiği biçimiyle, her türden yaşantının bütün içeriğiyle betimlenmesinin amaç edinildiği felsefe anlayışı. Hegel'e göre, Tin'in ussal bir özbilinç özgürlüğü doğrultusunda geçirdiği diyalektik gelişimin araştırılmasına karşılık gelen görüngübilim, günümüzde daha çok Husserlci biçimiyle alımlanmaktadır. Husserlci anlamda görüngübilim dendiğinde, çoğunluk görü düzeyinde ayırdında olduğumuz bilinç yaşantılarını, dışardaki nesnelerle ya da olaylarla olduğu varsayılan nedensel bağlantılarına yönelik herhangi bir sayıltıya dayanmaksızın betimlemeye dönük bir felsefe yapma yöntemi anlaşılmaktadır. Yöntem, zihin yaşantılarının yönelmişliği üstüne yoğunlaşan bilincin dönüşlü-betimlemeli bir yolla araştırılmasına dayalı bir felsefe etkinliğine karşılık gelmektedir. Buna göre, saltık anlamda varolan bir ben içeren bilinç ortaya çıkarıldığında, bilgi için şaşmaz kesinlikte bir temele ulaşılmış olacaktır. Kesin bir bilim olma savıyla ilk kez Husserl eliyle temelleri atılmış olsa da, görüngübilimsel çözümleme anlayışı Brentano, Hartmann, Heidegger, Merleau-Ponty gibi filozofların geliştirdikleri değişik yöntemlerle yepyeni açılımlar kazanmıştır. Frege'nin kendisine yönelttiği eleştiriler nedeniyle, Husserl görüngübilim ile ruhbilim arasında keskin bir ayrım yapma gereği duyarak, son yazılarında görüngübilim anlayışında pek çok değişikliğe gitmiştir. Heidegger başta olmak üzere Husserl sonrası öteki felsefeciler görüngübilimi birbirinden değişik anlamlarda kullanmışlardır.

görüngücülük (*phenomenalism*): deneye konu nesnelerin algılayandan bağımsız kendi başlarına hiçbir kanıt sunmadıklarını savunan felsefe anlayışı. Gerçekliğin kendisini değil ancak duyularımıza görüneni bilebileceğimizi ileri süren bilgikuramı öğretisi. Deneycilliğin temel ilkeleriyle birlikte düşünüldüğünde, görüngücülük çoğunluk fiziksel nesneler diye adlandırdıklarımızın bizim kendi kişisel algımızdan bağımsız bir varlıkları

bulunmadığını savunmaktadır. Söz konusu anlayışın ilk biçimleri Berkeley ile Mill'in düşüncelerinde bulunmakla birlikte, mantıkçı olguculaların hemen tamamı belli türden bir görüngücülük yaklaşımına sıkı sıkıya bağlıdırlar.

gözlem (*observation*): algı yoluyla duyuların sağladığı kanıttan hareketle belli bir tikel olgunun ortaya konması; doğadaki olayların, nesnelerin, olguların, ilişkilerin belli bir düzen içinde incelenip araştırılması. Çözümleyici felsefeciler, düzenli gözlemlerde bulunmanın başlıca bilgi edinme yollarından biri olmakla kalmayıp bilgi savlarının denetlenmesinde başvurulacak temel sınamaların başında geldiğini savunmaktadırlar.

gözlem dili (*observation language*): kuram dilinin tersine bütün bildirimleri deneye açık olan, deneye açık olgu bağlamlarını betimleyen dil. Koyré, Kuhn, Feyerabend gibi olguculuk sonrası bilim felsefecileri, gözlemin her koşulda kuram yüklü olmak zorunda olduğu savından hareketle gözlem dili olanağını bütün içerimleriyle birlikte reddetmektedirler.

iç dünya *(internal world)* : bilincin içinde olan biten şeylerin tümü; dış dünyanın tasarımlandığı bilinç ortamı.

izlenim (*impression*): dış gerçekliğin duyu organlarımız üzerinde etkide bulunarak zihinde doğrudan bıraktığı imge ya da bilinç içeriği. Hume'un bilgikuramında *izlenim, duyu deneyimine ya da duyuma karşılık gelir.*

karşı örnek (*counter-example*): verili bir önermeyi ya da ilkeyi çürüten, ortaya konan bir savın ya da kuramın doğruluğunu çökerten örnek. Sözgelimi, "Bütün kuğular beyazdır" önermesine karşı gösterilecek siyah bir kuğu, önermenin bütünüyle çürütülmesi için yeterli bir dayanağı sağlayacaktır. Bu anlamda siyah kuğu "Bütün kuğular beyazdır" önermesinin karşı örneğidir. Karşı örnek göstererek uslamlamada bulunmak çözümleyici felsefe yönteminin en çok başvurduğu uslamlama biçimleri arasındadır.

kendinden apaçıklık *(evidence in itself)*: hiçbir kanıta dayanmaksızın kendiliğinden açık ve seçik görülen, kuşkuya yer bırakmayacak bir güvenle kesin olarak bilinen. Kendinden apaçık olma tasarımı, klasik felsefe metinlerinde taşıdığı değişik anlamlar dışında, çözümleyici felsefe metinlerinde genellikle *a priori* bilginin ya da mantıksal eşsöz bilgisinin eşanlamlısı olarak geçmektedir.

kesinleme (*assertion*): deneysel içerikli bir genellemeyi doğrulayan örnekleri çoğaltarak destekleme süreci; bir varsayımı ya da kuramı kendi içinde bulunan sınama olanaklarından yararlanarak temellendirme işlemi.

kısırdöngü (*vicious circle*): soruna karşı önerilen çözüm içerisinde soru-

nun yeniden başgöstermesi durumu; çıkarsanacak ya da tanıtlanacak sonucun öncüllerce baştan doğru varsayıldığı uslamlama düzeni. Sonuç kısmında savlanan aynı zamanda öncüllerden biri olduğundan sonucu kaçınılmaz olarak doğru olması gereken ya da öncüllerinde açık ya da örtük olarak sonuca eşdeğer bir sav bulunduran döngülü usyürütme biçimi. Kısırdöngü olan yoldan aynı biçimde yüründüğü sürece başlangıçtaki sorun sonsuza dek bir daha bir daha başgösterecek, sorun asla çözülemeyecektir. Bununla birlikte bütün döngüler kısırdöngü değildir.

kuram yüklü (*theory-laden*): yapılan her gözlemin gözlemcinin kuramsal bağlanımlarına dayalı olduğunu anlatan, gözlemcinin gözlemde bulunma biçiminin önceden koşullanmışlığını ya da yapılanmışlığını niteleyen bilim felsefesi terimi. Gözlemler kuram yüklü oldukları sürece, yani kabul edilen kuram ya da paradigma tarafından belirlendikleri sürece, inançların gözlemleri belirlemesinden kaçınılamayacağı, özneden bağımsız nesnel bir bilgiye ulaşılamayacağı açıktır. Nitekim bu anlamda farklı kuramların yandaşları aynı şeye baksalar da farklı gözlemlerde bulunacaklardır.

kuşkuculuk (*scepticism*): bilgiyi elde etme arayışının her durumda belli sınırları olduğunu, en uç biçimlerindeyse bilginin olanaksızlığını sonuna dek savunan felsefe tutumu. İnsanın herhangi türden birşeyi bilmesinin olanaklı olmadığını savunan felsefe anlayışı. Dünyayı bilme sürecinde başvurduğumuz en yetkin yöntemlerin dahi yeri geldiğinde şaşmaz kesinlikte bilgi sağlamaktan uzak olduklarını ileri süren kuşkuculuk, her koşulda usun sağladığı güvenilmez verilere bel bağlamak yerine bütün bilgi savlarının askıya alınmaları gerektiğini savunur. Çoğu yerde klasik felsefe döneminin önde gelen kuşkucuları olarak Pyrrhon ile Sextus Empiricus gösterilmektedir. Buna karşı modern dönemde Montaigne, Bayle, Hume, Nietzsche gibi filozoflar değişik kuşkuculuk biçimlerini savunmuşlardır. Bu noktada klasik kuşkuculuğu modern kuşkuculuktan ayıran temel ayrım şu biçimde özetlenebilir: Eski Yunan kuşkucuları salt yaşamdaki somut olayların araştırılmasına kendilerini adamış olduklarından, insan deneyimlerine yönelik anlayışımızı bulandırdıkları ya da çarpıttıkları gerekçesiyle bütün kuramlardan ilkece kuşkulanılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Buna karşılık modern kuşkucular, daha çok duyusal deneyimin güvenilirliğinden kuşkulanmaktadırlar. Dolayısıyla klasik kuşkuculuk özünde düşünsel bir kuşkuculuk biçimiyken, modern kuşkuculuk büyük ölçüde deneysel bir kuşkuculuk biçimidir.

mantık (*logic*): doğru usyürütme düzeni, doğru düşünmenin kurallarını inceleyen geleneksel felsefe dalı; geçerli uslamlama ya da çıkarım biçimlerinin kurallarını araştıran klasik felsefe soruşturması. Mantık günü-

müzde genellikle ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan ilki, Aristoteles'in temellerini attığı "geleneksel mantık" ya da "klasik mantık" iken, ikincisi Russell, Whitehead, Frege gibi düşünürlerce mantığın, matematiğin bütün ilke ile ilişkilerinin mantığın ilke ile ilişkilerine indirgenmesiyle (geri taşınmasıyla) yeniden yapılandırılmasına dayalı "modern mantık"tır.

mantıkçı atomculuk (*logical atomism*): dilin anlamlı olması için karşılıklı olarak birbirinden bağımsız önermeler aracılığıyla, olgu bağlamlarındaki öğelere karşılık gelen atomik önermeler yoluyla çözümlenebilir olması gerektiğini savunan felsefe öğretisi. İlk kez Russell ile Wittgenstein eliyle dillendirilmiş olmakla birlikte, her iki düşünür de sonradan öğretiyi doğru bulmayarak bütünüyle bırakmışlardır. Wittgenstein için, önermeler dünyadaki olanaklı olgu bağlamlarını mantıksal olarak resmetmelerine bağlı olarak anlamlılık kazanırlar. Wittgenstein'ın tersine Russell'ın mantıkçı atomculuğunda, felsefe çözümlemelerinin mantıksal araştırmadan çok deneysel yorumlamaya dayandırılması daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir.

mantıkçı deneycilik (*logical empiricism*): bir yandan bilimin deney yoluyla doğrulanabilir önermelerini, öbür yandan mantık ile matematiğin analitik önermelerini anlamlı olarak kabul eden, buna karşılık başta metafizik olmak üzere deneye açık olmayan bütün alanlarda dile getirilen önermeleri bilişsel hiçbir değerleri olmadığı düşüncesiyle kesin bir dille yadsıyan yirminci yüzyılın önde gelen düşünce okulu. Kimileyin mantıkçı olguculuk diye de anılan mantıkçı deneycilik, bilgiyi bilimsel bilgiyle sınırlamış, doğrulama yöntemini metafiziğin anlamsızlığını tanıtlamak için kullanmıştır. Düşünüşlerinde bilimin bu denli önemli bir yer tutması, önde gelen çoğu mantıkçı deneyciyi bilimsel yöntemi ayrıntılı bir biçimde araştırmaya, doğrulama kuramının mantığındaki incelikleri incelemeye itmiştir.

mantıkçı olguculuk (*logical positivism*): yalnızca bilimsel ile mantıksal önermelerin anlamlı olduklarını savunan felsefe anlayışı. Metafizikte ortaya konan savların deneysel olarak doğrulanamaz oldukları için bütünüyle dışarda bırakılmaları ya da bilişsel bakımdan anlamsız sayılmaları amacı üstüne kurulu felsefe öğretisi. Kimileyin mantıkçı deneycilik diye de adlandırılan anlayış, geleneksel deneyci düşüncenin yenilenmesi ile modern mantığın gelişimine koşut olarak Viyana Çevresi düşünürlerince temellendirilmiştir.

neden (*cause, reason*): yaratılış ile yokoluş süreçleri de içinde olmak üzere her türden değişime yol açan, her türden değişikliğin altında ya-

tan. Aristoteles'e göre nedenler dörde ayrılırlar: (i) maddi nedenler (şeylerin yapıldıkları maddeler); (ii) biçimsel nedenler (şeylerin yapıları ya da genel görünüşleri); (iii) etkin nedenler (şeyleri yapanlar ya da tasarlayanlar); (iv) sonul nedenler (şeylerin varoluş amaçları ya da işlevleri). Modern felsefede genellikle erekbilgisi bağlamında sonul nedenler üstünde durulmaktadır: Hume ünlü nedensellik eleştirisinde, bütün nedensellik bilgimizin hergünkü dünyada düzenli olarak gözlemlediklerimizden ileri geldiğini, yani zihni sanki ortada nedensel bir ilişki varmış biçiminde görmeye alıştıran deneyimlerden doğduğunu, oysa bunların arasında nesnel anlamda zorunlu bir bağlantı olmadığını güçlü uslamlamalarla tanıtlamıştır. Böylelikle bilimin tümevarım yoluyla bilgi edinme kanallarının güvenilirliğini sorunlaştırarak, bilimsel araştırmanın kendisini sorun haline getirmiştir.

nesnel (*objective*): nesneye ilişkin olması anlamında nesnenin kendisiyle örtüşen, nesneyle ilintili olması anlamında nesnenin gerçekliğiyle uyum içinde bulunan; kişiden, kişinin öznel düşünüşü ile deneyiminden bağımsız olan: öznelin karşıtı.

nesnel doğruluk (*objective truth*): tek tek kişilerin düşüncelerinden bağımsız olarak kendi başına doğru olma. Örneğin, "Dünyanın güneşin çevresini dönüşünü tamamlaması 365 gün 6 saat 12 dakika alır" önermesi nesnel bir doğruyu dile getirmektedir.

olanaklı (*possible*): belli koşullar altında olması mantıkça olanaksız olmayan şeyleri, durumları, ilişkileri niteleyen felsefe terimi; olması zorunlu olanın tersine olması zorunlu olmayan ama bir biçimde gerçekleşme yetisi taşıyan; mantıkta içerdiği kavramlar birbiriyle çelişkili olmayan önerme.

olanaksız (*impossible*): belli koşullar altında olması mantıkça olanaklı olmayan. Mantıksal olarak olanaksız olan kendisiyle çelişiktir, yani mantığın temel ilkeleriyle tutarsızdır. Örneğin, birşeyin aynı anda hem insan olması hem de insan olmayan birşey olması mantıksal açıdan olanaksızdır. Çevresi bu denli keskin sınırlarla çizilmiş mantıksal olanaksızlık tanımı yerine, çeşitli gerekçelere bağlı olarak ondan daha ılımlı değişik "olanaksızlık" tanımları yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, mantıksal olarak tutarlı olmasına karşın doğa yasalarına aykırı olan anlamında kullanılan *doğal olanaksızlık*'tır. Örneğin, şu anki fizik bilgimize göre, varolan herhangi birşeyin ışık hızından daha hızlı hareket etmesi doğal bir olanaksızlıktır. Bundan daha zayıf bir olanaksızlık türü ise, doğa yasalarıyla tutarlı olmasına karşın verili koşullarla tutarsız olma anlamında kullanılan *pratik olanaksızlık*'tır. Örneğin, insanın 4 dakikada 1500 metre

koşması doğal bir olanaklılık olsa da, bütün insanların aynı dereceyi yapmasını beklemek, koşacak olanların yaşları, kondisyonları, bedenlerinin fiziksel koşulları gibi değişik etmenler düşünüldüğünde pratik bir olanaksızlıktır.

olay (*case*): nesnelerde ya da nesneler arasında meydana gelen her türden değişim. Çözümleyici felsefecilere göre, dünyayı kuruşumuzdaki en temel kendilikler olaylardan çok nesneler ile aralarındaki ilişkilerdir. Buna karşılık kimi filozoflar, olayları temel almanın sağladığı yararlara dikkat çekerek olay yönelimli bir varlıkbilgisinden yanadırlar.

olgu *(fact)* : uzam ile zamanda yer alan, deneyimimize açık olan ya da gözleme açık olma yetisi taşıyan verili gerçeklik; deneyimlenmiş, olmuş, gerçekleşmiş olay ya da olaylar dizisi; düşüncelerimiz ile deneyimlerimize temel oluşturan gerçeklik parçası.

olgu bildirimi (*factual statement*): olan birşeyi olduğu biçimiyle söyleyen önerme. Genellikle deneysel bildirim ile olumsal bildirim terimlerinin eşanlamlısı olarak da kullanılmaktadır.

olgu/değer ayrımı (*fact/value distinction*): şeylerin gerçekte nasıl olduklarını (olgu) söyleyen bildirimler ile şeylerin nasıl olmaları gerektiğini (değer) söyleyen bildirimler arasında yapılan ahlâk felsefesi ayrımı. İlk kez Hume eliyle yapılan ayrım, başta Stevenson ile Hare olmak üzere hemen bütün bilişçilik karşıtı düşünürlerce savunulmuştur. Ayrım ahlâksal zorunluluk bildiren önermelerin tek başına olgulara dayalı öncüllerinin doğruluğundan geçerli bir yolla çıkarsanamayacağını içermesi bakımından felsefede oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, belli bir olgu bağlamının en yalın betimi üstüne bütünüyle aynı görüşte olunabilmesine karşı, böyle bir olgu bağlamında en doğru nasıl davranılacağı kişiden kişiye ayrılık gösterebilecektir.

olgu doğruları *(vérités de fait)* : olumsuzlanması olanaklı olduğundan ya da belli bir çelişki içermediğinden karşıtı da doğru olabilen doğrular. Leibniz'in belirttiği gibi, olgu doğruları ancak olumsal olarak doğrudur, bu nedenle bilgi olarak kesinlenmeleri her koşulda gözleme ya da deneysel kanıta gerek duyar. Olgu doğrularının karşıtı us doğrularıdır.

olumsal *(contingent)* : doğru ya da yanlış olması koşullara ya da kendisi dışındaki etkenlere bağlı olan bir önermenin özniteliği. Varolması öteki olgulara bağlı olan, varolmak için kendisinden başka şeylere gerek duyan olgunun varlıkbilgisel değergesi. Önermeler mantığında doğruluğu en yalın parçalarının doğruluğuna dayanan bileşik önerme yapısı. Önerme yapısındaki bir tümce, düşünce ya da yargı, gerçek dünyada doğru buna

karşı olanaklı bütün dünyalarda doğru değil ise olumsaldır. Bu nedenle olumsal önermeler hem doğru hem de yanlış olabilen önermelerdir. Daha açık bir deyişle, mantıksal olarak ne zorunlu ne de olanaksız olan olumsaldır. Olumsalın tam karşıtı zorunludur. Bu anlamda zorunlu önermeler doğru olması gereken önermelerdir. Zorunlu önermelerin varolup varolmadıkları, var iseler analitik önermelerle ya da mantıksal biçimlerinden ötürü doğru olan öteki önermelerle sınırlanıp sınırlanamayacakları tartışmaya açıktır. Olumsal bir olay zorunlu olarak meydana gelmeyen, meydana gelmeyebilecek bir olay olarak tasarlanmak durumundadır. Zorunlu olaylar var ise, bunların mantıksal zorunluluk konusu olmaktan çok doğal birer olay olmaları daha kabul edilebilir bir düşüncedir. Kimi felsefeciler "olumsal", "aposteriori", "sentetik" önermelerin, sentetik önerme tasarımının öteki iki önerme tasarımını açıkladığı düşüncesiyle, eşdeğer önermeler olduklarını ileri sürmektedirler.

ölçüt (*criteria,criterion*): bir şeyin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu ayırt etmek için kullandığımız sınama aracı; doğruluğu, varlığı, anlamı, bilgiyi belirlerken kullanılacak ilke ya da kural. Günümüzde ölçüt üzerine yapılan tartışmaların büyük bölümü ölçütün seçimi ile ölçütlendirim, ölçütlendiren, ölçütlenen arasındaki üç kenarlı ilişki üstüne odaklanmaktadır.

öncül (*premise*): bir uslamlamanın sonucunu mantık kuralları içinde destekleyen önerme ya da bildirim. Yapılan çıkarımın geçerli bir biçimde yapılabilmesine temel oluşturan önerme ya da önermeler dizisi.

önerme (*proposition*): en belirgin biçimiyle bildirici bir tümce olarak dile getirilen, doğru ile yanlış gibi iki ayrı mantıksal doğruluk değerinden birini alabilen anlatım. Önermelerin doğası ile yapısı genellikle mantık eliyle yürütülen felsefece soruşturmanın başlıca ödevidir. Tümcelerin tersine önermelerin varlığı soyut bir doğaya konu olmaları nedeniyle büyük tartışmalara yol açmaktadır. Çoğunlukla felsefeciler önermelerin bileşenlerinin değişik işlevleri yerine getirdiklerini önemle vurgulayarak, bunların nasıl olup da belli bir doğruluk değeri alabilen bir bütünlük taşıyabildiklerini açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, önermelerin biçimi, anlamı, kullanımı, birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde oldukları, farklı önermelerin nasıl bir mantıksal ilişkiye konu oldukları, dilsel ya da ruhbilimsel durumların hangi bakımlardan önermesel bir içerik taşıdıkları en çok araştırılan konular arasında başı çekmektedir.

öznel (*subjective*): özneye ilişkin olması anlamında öznenin kendisiyle örtüşen ya da öznenin gerçekliğiyle uyum içinde bulunan; kişiye, kişinin düşünüşü ile deneyimine bağımlı olan; yalnızca öznenin düşüncesinde ya

da zihninde bulunan; dış dünyada herkes için geçerli somut bir karşılığı olmayan, evrensel anlamda doğruluğu ya da geçerliliği bulunmayan; bilen kişinin kendi kişisel yaşantıları, duyumları, algıları doğrultusunda dile getirilen; kişiye özel olması anlamında salt benin kendisi için geçerli olma durumu.

öznitelik (*attribute*): ilineğin tersine bir varlığın (t)özüyle ilgili olan, değişken ya da rastlantısal değil de zorunlu ve kalıcı olan nitelik; varlığın niteleyici ya da ayırt edici özelliği.

sayıltı (*assumption*): herhangi bir incelemeye ya da kanıta gerek duyulmaksızın doğru diye kabul edilen; kuşkuya yer bırakmayacak denli kesin doğru olduğu düşünülen. Bu türden doğruluk varsayışları genellikle ardalanlarında yatan gizli bir öncüle ya da öncüllere dayanırlar.

sentetik apriori (*synthetic a priori*): deneysel bir içeriği olmasına karşın doğruluğu *a priori* olarak bilinen yargı ya da önerme türü. İlk kez Kant eliyle tanımlanan *sentetik apriori* önermeler olanağı, filozofun gözünde felsefenin bundan sonraki ödevini tanımladığı gibi, eleştirel felsefe araştırmasının da ufkunu çizmektedir.

sonsuz gerileyiş (*infinite regression*): bir önermeler dizisinde $Ö_1$ önermesinin doğruluğu $Ö_2$ önermesinin desteğini gerektirdiğinde, $Ö_n$ serisindeki $Ö_n$ önermesinin doğruluğu aynı biçimde $Ö_n+1$ önermesinin doğruluğunu gerektireceğinden hiçbir zaman $Ö_1$ önermesinin doğruluğu için yeterince destek bulunmamış olacaktır, çünkü önermeler dizisi sonsuza dek böylece sürüp gideceğinden gerekli destek hiçbir zaman sağlanamayacaktır.

soyut nesne (*abstract object*): sayılar, kavramlar ya da tümeller gibi uzam ile zaman içinde varolmayan (varolmadığı düşünülen) tikel kendilik. Felsefeciler bu türden nesnelerin varolup olmadıkları, eğer var iseler tikel nesneler ile nasıl bir bağlantı içinde oldukları konusunda derin ayrılıklar sergilemektedirler. Soyut nesne terimi yerine kimileyin "kuramsal kendilik" de kullanılmaktadır.

soyutlama (*abstraction*): ele alınan şeyi kendi bütünlüğü içinde değil de seçilen bir niteliği ya da birtakım nitelikleri doğrultusunda tasarlayarak anlamak, kavramsallaştırarak düşünmek. Çözümleyici felsefe metinlerinde kimileyin idealleştirme olarak da geçmektedir.

tanıma yoluyla bilgi / betimleme yoluyla bilgi (*knowledge by acquaintance/knowledge by description*): Russell'ın iki farklı bilgi türü arasında yaptığı ayrım. Buna göre, yalnızca dolaysız deneyin nesneleri tanımayla, doğrudan onları algılayıp farketmemiz yoluyla bilinirler. Öteki şeyler ise

yalnızca betimlemeyle, kendileri üstüne kurulmuş doğru önermeler üzerine yapılan değerlendirmeler aracılığıyla bilinirler. Örneğin, "Şu an başım dönüyor" önermesi tanımayla bilinirken, "Sarmısaklı yoğurt baş dönmesini geçirecek" önermesi yalnızca betimlemeyle bilinir. Açıkça daha dar bir kapsamı olmasına karşın, günümüzde genellikle tanıyarak bilmenin betimleyerek bilmeye temel oluşturduğu düşünülmektedir.

tasarım (*representation*): en genel anlamda zihin, bilinç ya da algı içeriği, algılanan bir nesnenin ya da olayın zihnimizdeki görüntüsü.

tekil (*singular*): tek bir somut varlığa gönderen, tek bir kişiyi bildiren, tek bir nesneyi ya da "birey"i gösteren terim. Bir önerme belirli bir teke ilişkin bir özellik dile getiriyorsa –"Sokrates ölümlüdür" gibi– tekildir.

tikel (*particular*): bir kümenin bütün öğelerine değil de bir ya da birkaç öğesine ilişkin olan. Bir önerme, bir kümenin kimi öğelerinin bir özelliğini dile getiriyorsa –"kimi kuşlar uçar" gibi– tikeldir.

tümel *(universal)* : belirli bir kümeye bağlı öğelerin hepsine ilişkin olan, tümünü birden kapsayan. Bir önerme, bir kümenin bütün öğelerine ilişkin bir özellik dile getiriyorsa –"bütün insanlar ölümlüdür" gibi– tümeldir.

us (*reason*): kavramları kavrama yetisi; ortaya atılan bilgi ya da doğruluk savlarını sorgulama yeteneği; önermeler yoluyla çıkarımlar yapma, düşünme yoluyla yargılar verme gücü.

us doğruları (*vérités de raison*): olumsuzlanması olanaksız olan ya da olumsuzlanması açık bir çelişkiye yol açan doğrular. Leibniz'in belirttiği gibi, us doğruları zorunlu olarak doğrudur, doğrulukları yalnızca us yoluyla bilinebilir. Us doğrularının karşıtı olgu doğrularıdır.

usavurma; usyürütme (*reasoning*): düşüncenin adım adım ilerleyerek, mantıksal yolla çıkarımlar yaparak önermelerden başka önermelere varması; çıkarımlarda bulunup düşünceler arasında ussal ilişkiler kurma ya da bulgulama, veri ya da önermelerden bir sonuca ulaşma süreci.

usçuluk (*rationalism*): bilginin usa dayandığı, ancak us yoluyla elde edilebileceği düşüncesi üstüne kurulu felsefe anlayışı. Doğuştan düşünceler öğretisine sarsılmaz bir inanç duyan usçuluk görüşü, pek çok konuda deneycilikle birbirine taban tabana karşıt düşünceleri savunur.

uslamlama (*argument/ation*): bir sonucu desteklemek amacıyla ortaya konan bir dizi önermeden (öncüller), öncüllerinin doğruluğu temelinde mantıksal olarak "geçerli" bir yol kullanılarak çıkarsanmış doğru sonuç. İki ya da daha fazla önermeden oluşan uslamlamaların yapısı mantığın

temel konu alanı içine girmektedir. Uslamlamalar "tümdengelimli uslamlamalar" ile "tümevarımlı uslamlamalar" diye ikiye ayrılırlar.

ussal *(rational)*: us yoluyla kavranmaya açık olan, usavurmaya konu edilebilen ya da uygunluk gösteren; mantıksal geçerlilik ile tutarlılık ilkelerine uygun olan; mantıksal bakımdan çatısı iyi kurulmuş, sağlam kanıtlarla temellendirilmiş bilgi savı.

uygunluk (doğruluk) kuramı (*correspondence theory of truth*): felsefenin yanısıra bilimsel araştırmalar ile ortakgörü dünyasında da etkin biçimde en çok başvurulan doğruluk ölçütü açıklaması. Buna göre, bir bildirim üstüne söz söylediği olgu bağlamıyla ters düşmüyor, onunla örtüşüyor ya da onu bütünüyle karşılıyorsa doğru; yok eğer onunla ters düşüyor, hiçbir biçimde onunla örtüşmüyor ya da onu bütünüyle karşılamıyorsa yanlıştır. Kuramın ilk biçimi Aristoteles eliyle şu biçimde dile getirilmiştir: "Olanın olduğunu, olmayanın olmadığını söylemek doğru; olanın olmadığını, olmayanın olduğunu söylemekse yanlıştır."

varlıkbilgisi (*ontology*): hem tek tek varlıkların kaynağını hem de varolan bütün herşeyin gerisindeki gerçekliğin doğasını soruşturan geleneksel felsefe dalı. Varlık kavramını "olanaklılık/olanaksızlık", "olumsallık/zorunluluk", "tümel/tikel" gibi temel varlık ulamları doğrultusunda çözümleyen varlıkbilgisi, yapılan kimi felsefe dalları bölümlemelerinde metafiziğin altdalı olarak da geçmektedir.

varsayım (*hypothesis*): kesin olarak doğru ya da yanlış olduğu bilinmeyen ama her koşulda mantıksal sonuçları aracılığıyla deneysel sınamadan geçirilme yetisi taşıyan bildirim ya da genelleme; kendi sınama olanaklarının bulgulanmasına olanak tanıyan sayıltı; birtakım olguları açıklamak amacıyla geçici olarak belli süreliğine ortaya konmuş önerme ya da önermeler bütünü.

yeter neden (*adequate reason, sufficient reason*): mantıksal düşünce ya da nedensellik ilkesi temelinde kendisinden başka birşeyin varlığını, o şeyin bütün bir olmaktalığını açıklayan temel etmen. Buna göre, "O olayı her olduğunda, K koşulu da onunla birlikte zorunlu olarak bulunuyorsa, K koşulu O olayının olması için yeter bir nedendir." Yeter neden ilkesini ilk temellendiren Leibniz'e göre, varolan her ne varsa, onun öyle varolmasının belli bir nedeni vardır; yani şeylerin oldukları gibi olmalarının ardında her koşulda oldukları gibi olmaları için yeter bir nedenin bulunması gerekmektedir. Yeter neden ilkesi, bu çok genel anlamıyla, "her olayın bir nedeni vardır" biçiminde anlatılabilecek "evrensel nedensellik yasası"na yakından benzemektedir.

yöntem *(method)* : ussal bir araştırmada belli bir sonuca ulaşmak amacıyla tanımlanmış izlenecek yordamlar ya da yürütülecek işlemler bütünü. Felsefe yöntemleri, felsefe araştırmasının kapsamı ile sınırlarını belirleyen, bu sınırlar içinde kabul edilebilir araştırma yollarını tanımlayan kuralların, işleyişlerin, örneklerin bir bileşimidirler. Felsefenin dönüşlü doğasının temel bir özelliği olarak, felsefenin yönteminin ne olacağı sorusunun kendisi felsefe için başlı başına bir sorundur. Felsefeciler uygun bir felsefe yönteminin ne olduğu, felsefe yöntemiyle öteki disiplinlerde kullanılan yöntemler arasındaki ilişkiler üstüne, özellikle de felsefe yöntemi ile bilimsel yöntem arasındaki ortaklıklar ile ayrılıkların belirginleştirilmesine yönelik olarak değişik görüşleri savunmaktadırlar.

yöntembilgisi *(methodology)* : bir konunun ya da sorunun araştırılmasında tutulacak yollar ile izlenecek yöntemleri araştıran felsefe disiplini; araştırma bilgisi ya da yöntem kuramı. Çağdaş yöntembilgisi tartışmalarında genellikle sorulan sorular yalnızca kullanılacak en iyi felsefe yönteminin tanımlanmasına yönelik değildir. Nitekim bu tür bir tanımlamanın zorunlu olup olmadığı, bu tür bir tanımlamanın halihazırda kullanılan birbirinden değişik yaklaşımlar ile araçların hepsini birden tükeetici bir biçimde açıklayıp açıklayamayacağı sıkça tartışılan sorular arasındadır.

zihin *(mind)* : felsefedeki en genel anlamıyla bilincin düşünsel işlevlerini yerine getiren bölümü; insandaki anlama, kavrama, düşünme ve algılama yetilerini barındıran ana yeti.

zorunlu *(necessary)* : karşıtını düşünmek mantıksal bakımdan olanaksız olduğundan, tersi düşünüldüğünde mantıksal çelişkiye düşüldüğünden yadsınması hiçbir bakımdan olanaklı olmayan; olması olanaklı ya da olumsal olanın tersine olması gerekli olan. Çözümleyici felsefeciler "zorunlu"yu genellikle deneye açık dünyada asal anlamda varolan diye anlamaktadırlar. Buna karşı Leibniz'in çözümlemesine göre, olması zorunlu olan birşeyin olması yalnızca bu dünyada değil olanaklı bütün dünyalarda zorunludur. Zorunlunun mantıksal karşıtı olumsaldır.

bilgi nedir?
david pears

Pears'ın bilgi felsefesinin olduklarından daha fazla bölünemeyen en temel sorularının yol göstericiliğinde yürüttüğü "Bilginin Neliği" çözümlemesi, bilgi üstüne düşünürken pek çoğumuzun adımlamaya yanaşmadığı yolların aslında ne denli önemli olduklarını tanıtlamakla yetinmiyor; alt çözümlemelerinde geliştirdiği en az bilginin kendisi denli değerli ölçütlerle, değişik düşünsel araştırı izlencelerinde dirsek çürüten bilgi emekçilerini dağarcıklarındaki "paha biçilmez kesinlikler"in gerçekliklerini denetlemeye çağırıyor.

"Hiç kuşkusuz bilgi üstüne bilgi, tıpkı öteki bilgi türleri gibi, salt kendisi için peşine düşülmeye değer bir bilgidir."

David Pears

ISBN 975-7298-37-9
9 789757 298373

Bilim ve Sanat